

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Prof. Dr. Ehud R.
Toledano ile Söyleşi:
Osmanlı'da Kölecilik
ve Afro-Türkler

Müge Akpınar
Lülüfer Körükmez

"Fransız Boratav": Pertev Naili Boratav'ın Fransa'daki Mirası

Laurent Sébastien Fournier,
Pertev Naili Boratav'ın
halkbilim alanında yürüttüğü
çalışmaları, eserlerini ve
Fransa'da ardında bıraktığı
zengin arşivi değerlendiriyor...
sayfa 36

Aubrey Beardsley'in Tuhaf Masal Kahramanları

Bahar Gürsel

1909'da Selanik'te Bir Dolandırıcılık Vakası: Abdülaziz'in Düzmece Torunu Sahte Prens Şahabeddin

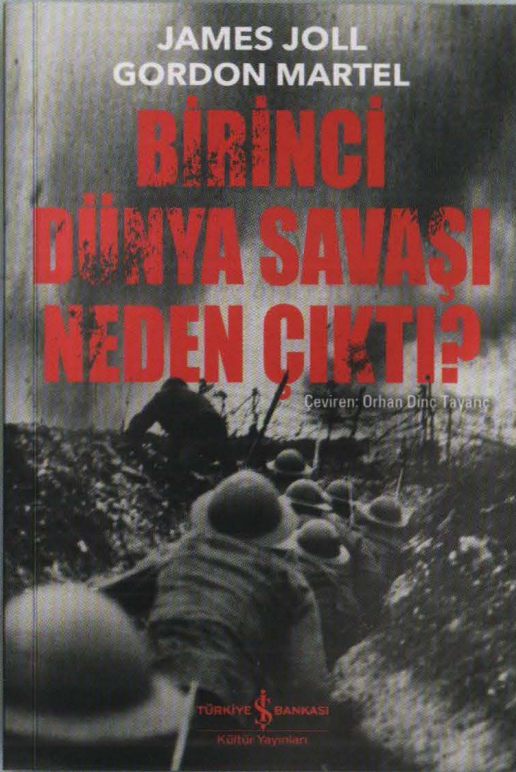
İ. Arda Odabaşı

Kültürel Mirası Yorumlamak: Türkiye'de Arkeolojinin Bizans Çalışmalarına Katkısı

Ufuk Serin

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI BİR DOĞAL AFET DEĞİLDİ.

- Savaşın çıkışında, Avrupa'yı iki kampa bölen ittifaklar sistemi, gizli diplomasi ve silahlanma yarışının rolü neydi?
- Dış politikaları içerideki siyasal ve toplumsal baskılar mı belirlemişti?
- Yoksa dış politikalar içeride toplumsal dizayn amaçlı olarak mı kullanılmıştı?
- 1914'teki Temmuz Krizi'nde alınan kararlarda liderlerin kişilik özellikleri belirleyici olmuş muydu?
- Kamuoyları bu kadar kanlı bir boğazlaşmayı coşkuyla bekleyecek hale nasıl getirilmişti?

"Birinci Dünya Savaşı'nın nedenleri konusunda İngilizce yazılmış muhtemelen en kapsamlı tarih çalışması."

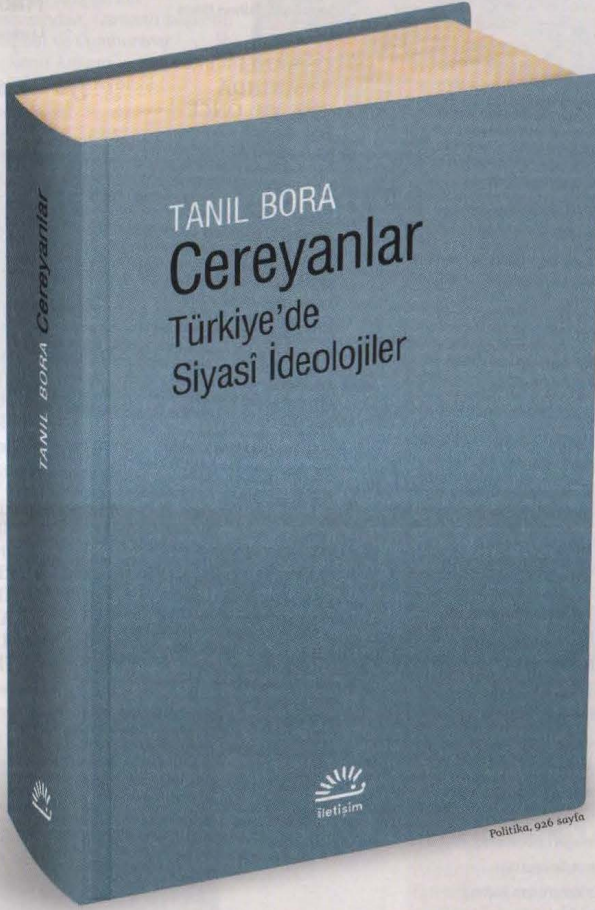
Volker Berghahn, Columbia University

Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?

James Joll, Gordon Martel

çev. Orhan Dinç Tayanç

432 sayfa, 28 TL

Politika, 926 sayfa

Türkiye'nin düşünsel malzemesini anlamak

Cereyanlar, Türkiye'de siyasî ideolojilerin özelliklerini; birbirlerini etkileme ve birbirlerinden etkilenme süreçlerini; cereyanlar içindeki figürlerin ideolojik seyahatlerini; muarız bellediklerine dair kurguladıkları dili; ideolojileri popülerleştirme tekniklerini ve siyasî ideolojilerin gündelik hayatta nasıl karşımıza çıktıklarını ustalıkla işlenmiş bir biçimde gözler önüne seriyor.

MERHABA,

Bu sayımızda farklı tarihlerden, farklı coğrafyalardan misafirlerimiz var: Pertev Naili Boratav, Aubrey Vincent Beardsley, Mehmet Selahattin Tansel ve bir de kendine bir yaşamöyküsü uydurmuş olan "Ahmed Şahabeddin Beyefendi" ya da "Prens Şahabeddin".

Laurent Sébastien Fournier, ömrünü masallara, tekerlemelere, oyunlara adayıp halkların hafızasını tarihe kaydeden ve bunun bedelini, haritasını çizdiği bu topraklardan ayrı yaşamak zorunda bırakılarak ödeyen Pertev Naili Boratav'ı sayfalarımıza taşıyor. Fournier'nin makalesi sayesinde Türkiye'den Fransa'ya uzanan bir yaşamın izlerini sürüyor, Boratav'ın dünyaya miras bıraktığı binlerce satırın arasında geziniyoruz. Bu vesileyle, hakkında daha yazılacak çok şey olan Pertev Naili Boratav'ın zengin arşivinin Tarih Vakfı'nda araştırmacıları beklediğini hatırlatmak istiyor ve bu yazıyı hazırlarken bize her aşamada destek olan Arzu Öztürkmen'e teşekkür ediyorum.

Bahar Gürsel'in yazısı okurları İngiltere'ye götürüyor. 26 yıllık yaşamından geriye çokça eser ve bir başkaldırı öyküsü bırakmış olan Aubrey Beardsley'i tanıyor, onun sıra dışı kahramanlarıyla tanışıyoruz; Kırmızı Başlıklı Kız, Ali Baba ve diğerleriyle.

Arda Odaşası 1909 yılının gazeteleri aracılığıyla, Selanik'te yaşanan ilginç bir hikâyeyi takip ediyor. Kendisini Sultan Abdülaziz'in torunu olarak tanıtan, etrafını da buna enikonu inandıran Şahabeddin'in macerası aracılığıyla, sıradan bir dolandırıcılık vakasının nasıl olup da siyasi bir netlik kazandığına, keyif düşkünlüğünün nasıl "irticaıyyun"a bağlandığına tanık oluyoruz.

Yunus Pustu ise hak ettiği değeri görmemiş olan tarihçi, eğitimci Mehmet Selahattin Tansel'in yaşamöyküsünün karanlıkta kalmış noktalarını, belgeler ve aile fertlerinin anlattıkları üzerinden aydınlatıyor.

Ufuk Serin'in yazısı, Türkiye'de arkeolojinin Bizans araştırmalarına sunduğu katkıyı çerçevelerken, kültürel mirasın korunması için öncelikle geçmişin doğru yorumlanması gerektiğinin altını çiziyor. Lülüfer Körükmez ve Müge Akpınar da Prof. Dr. Ehud Toledano ile yaptıkları söyleşi aracılığıyla, Afro-Türkler ve diğer grupların yaşam öykülerini dinleyip kaydetmenin ne denli önemli olduğunu hatırlatıyor.

Hepimize aydınlık ve hayırlı günler diliyorum.

Nihal Boztekin

**04 L'ILLUSTRATION'DAN
SEÇMELER
15 KASIM 1924
İSTANBUL VE
ANKARA**

Hazırlayan: Edhem Eldem

**10 OSMANLI
BASININDA
YÜZ YIL ÖNCE
BU AY**

Hazırlayan: Emel Seyhan

**14 GÖZDEN KAÇANLAR
BLAKHERNAI
DÜN VE
BUGÜN**

Kübra Yaşar

Cihan Uzunçarşılı Baysal

**26 İKİNCİ
ULUSLARARASI
PARA TARİHİ
VE NUMİSMATİK
KONGRESİ'NİN
ARDINDAN**

**28 HRANT DİNK
HAFIZA MEKÂNI
PROJESİ
GELİŞİYOR**

**32 YENİ TARİH
MÜFREDATI
ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME**

Fırat Güllü

**36 "FRANSIZ
BORATAV":
PERTEV NAILİ
BORATAV'IN
FRANSA'DAKİ
MİRASI**

Laurent Sébastien Fournier

**50 1909'DA SELANİK'TE
BİR DOLANDIRICILIK
VAKASI:
ABDÜLAZİZ'İN
DÜZMECE TORUNU
SAHTE PRENS
ŞAHABEDDİN**

I. Arda Odaşası

**60 PROF. DR. EHUD
R. TOLEDANO
İLE OSMANLI'DA
KÖLECİLİK VE
AFRO-TÜRKLER
ÜZERİNE**

Müge Akpınar

Lülüfer Körükmez

**68 KÜLTÜREL MİRASI
YORUMLAMAK:
TÜRKİYE'DE
ARKEOLOJİNİN
BİZANS
ÇALIŞMALARINA
KATKISI**

Ufuk Serin

**82 AKADEMİ DIŞINDA
KALMIŞ BİR
TARİH HOCASI:
DR. MEHMET
SELAHATTİN TANSEL**

Yunus Pustu

**86 AUBREY
BEARDSLEY'İN
TUHAF MASAL
KAHRAMANLARI**

Bahar Gürsel

Kapak:

Pertev Naili Boratav'ın *Contes Turcs* adlı kitabının kapağında Abidin Dino'nun çizimi.

04 ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER: İSTANBUL VE ANKARA

Edhem Eldem, *L'illustration*'un 15 Kasım 1924 tarihli nüshasından, Osmanlı başkenti İstanbul ve Cumhuriyet başkenti Ankara'yı karşılaştıran makaleyi aktarıyor.

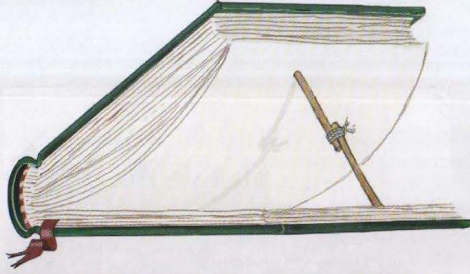

I4 BLAKHERNAI DÜN VE BUGÜN

Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi'nin hazırladığı "Gözden Kaçanlar" dizisi, Bizans dönemi saray bölgesi olarak bilinen Blakhernai hakkındaki yazıyla devam ediyor.

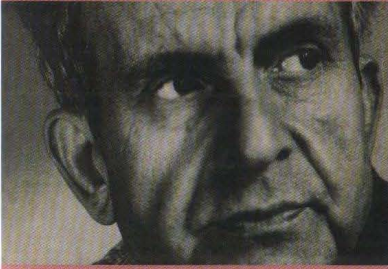
32 YENİ TARİH MÜFREDATI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Fırat Güllü, Talim Terbiye Kurulu'nun lise tarih dersleri müfredatı için hazırladığı 2017 taslağını eleştirel bir yaklaşımla değerlendiriyor.

82 AKADEMİ DIŞINDA KALMIŞ BİR TARİH HOCASI: DR. MEHMET SELAHATTİN TANSEL

Yunus Pustu, Mehmet Selahattin Tansel'in yaşam öyküsünü, eserlerini ve mesleki faaliyetlerini inceliyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 278, Şubat 2017

TARİH VAKFI
ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen
Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıya, Murat Belge, Fatmagül Berkay, Bülent Bilmez, Aydın Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Durmuşoğlu, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Fırat Güllü, Nürşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacsalıhoğlu, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Ayşe Özlü, Mustafa H. Sayar, İrvan Cemil Schick, Canay Şahin, Ögüz Tekin, Tamer Timur, Meltem Toksoz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Nuran Yıldırım

S. YAZIŞLARI MÜDÜRÜ
VE YAYIN YÖNETMENİ
Nihal Boztekin

YAYIN YÖNETMENİ
YARDIMCISI
Selim Sezer

DERGİ VE KAPAK
TASARIMI
Raul Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/
UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
nboztekin@tarihvakfi.org.tr

BASKI
GD Ofset Matbaacılık
ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposite
İş Merkezi A5 Blok 4. Kat
No: 407 İkitelli OSB -
Bağcılar - İstanbul
Tel : 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Ocak 2017

DAĞITIM
Dünya Süper Veb. Ofset A.Ş.
100. Yıl Mah. Hüseyin
Karaaslan Cad. 34204
Bağcılar - İstanbul
(0212) 440 24 24

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın
ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA
NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA
NUMARASI
32211

BİR YILLIK
ABONE BEDELİ
Yurtiçi 130,00 TL.
ABD 170 \$
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL.
© Toplumsal Tarih Yazı
İşleri'nden ve ilgili yazardan
izin alınmaksızın alıntı
yapılamaz. İzin çerçevesinde
yapılacak alıntılarda
Toplumsal Tarih'in ilgili
sayısını ve yazar ismini
belirtmek zorunludur.

15 KASIM 1924

İSTANBUL VE ANKARA

L'ILLUSTRATION

RENÉ BARSCHET, dessin.

SAĞEDI 15 NOVEMBRE 1924
107 Année. — N° 4073

Gaston SORRETS, éditeur en chef.

ONZE NOVEMBRE

Le rassemblement à l'Arc de Triomphe, autour des drapeaux indiqués sur la carte de la Sédition française, recouverte de drapeaux.
En haut, à gauche, les représentants M. Gaston Doumergues, député à la droite M. de Selves, à sa droite M. Painlevé, et derrière lui M. Herriot.
Photo. J. Chardogne. — Foto. Herriot, page 408.

11 Kasım, Zafer Takı'nda, çiçeklerle kaplı Meclis Askeri'nin mezarının etrafında saygı duruşu. Aşağıda solda Bay Gaston Doumergues ile onun sağında Bay de Selves, solunda Bay Painlevé, arkasından ise Bay Herriot görülmektedir.

L'Illustration dergisinin 11 Kasım 1924 tarihli ve 4263 sayılı nüshasının sonu olarak kabul edilen 11 Kasım günü kutlamalarının Paris'teki görüntülerine yer verilmişti. İtilaf devletleriyle Almanya arasında 11 Kasım 1918 günü imzalanan mütarekeyi savaşın sonu kabul eden bu gelenek günümüze kadar başlıca Avrupa ülkelerinde devam etmektedir. Fotoğrafta Fransa'nın

en önemli savaş anıtı olarak telakki edilen ve 1806'da Napoléon tarafından kendi zaferlerini kutlamak üzere inşa edilmiş olan meşhur Zafer Takı (Arc de Triomphe) yer almaktaydı. Fakat asıl odak noktası, takin altında bulunan Meclis Asker Anıtı ve anıtın daimi olarak yanan aleviydi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra vücuda getirilen bu anıtın 11 Kasım 1920 günü açılışı gerçekleştirilmiş, 1923'te ise ebedi alevi (flamme

éternelle) yakılmıştı. Fotoğrafta yer alan ve dergi tarafından tanıtılan kişiliklere gelince, bunlar sırasıyla Cumhurbaşkanı Gaston Doumergues (1863-1937), Senato Başkanı Justin de Selves (1848-1934), Meclis Başkanı Paul Painlevé (1863-1933) ve Başbakan Édouard Herriot (1872-1957) idi.

Derginin iç sayfalarında ise 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın başkent yapılması neticesinde ortaya çıkan değişiklik ve eski başkent ile yenisi arasındaki farklar ve oluşturdıkları tezat üzerine coğrafyacı Raoul Blanchard'ın bir yazısı ve fotoğrafları yer almaktaydı. Derginin daha önce yayımlanmış olduğumuz birçok yazısında olduğu gibi bu yazıda da Fransa'da Türkiye'nin savaş sonrasında geçirdiği kökten değişime duyulan ilginin hatta hayranlığın izlerini görmek mümkündür. Bir taraftan Şark'ın başlıca gizemli ve egzotik simgelerinden biri olan İstanbul'un kaybına hayıflanılırken, diğer taraftan da Anadolu bozkırının ortasında yokluk içinde yeni bir başkentin ortaya çıkması karşısında duyulan hayret yazının başlıca temasını oluşturmaktadır. Bu tezadın epeyce beklentik ve stereotipik bir kurgu olduğunu kabul etmek gerekirse de, akademik bir kimliğe sahip ve özellikle de coğrafya gibi bir disiplinden gelen Blanchard'ın yorumlarını sadece retorik olarak almamak gerekir. İstanbul'un uğradığı kan kaybı, başkent değişimine neden olan gerekçeler, yeni Türkiye'nin Doğu'ya yönelmesi ve Avrupa'dan iyice soğuması, Ankara'da ulusal bir medeniyet ve modernlik projesi oluşturmaları beraberinde getirdiği zorluklar, bu proje henüz geleceksel yapısını muhafaza eden bir kasabaya uygulandığı zaman ortaya çıkan tutarsızlık ve çelişkiler bu uzunca metni okunur kılmının ötesinde ona ilginç bir boyut kazandırmaktadır.

DÜNÜN VE BUGÜNÜN BAŞKENTLERİ: İSTANBUL VE ANKARA

Grenoble Üniversitesi'nde Coğrafya profesörü Bay Raoul Blanchard elan Fransız hükümeti tarafından görevli olarak Anadolu'da bulunmaktadır. *Illustration için seyahatinden bazı mektuplarını ayırmak lütufunda bulundu. İlk mektubunu Türkiye'nin biri geçmiştin, diğeri bugünün olmak üzere çarpıcı bir tezat gösteren iki başkentine ayırdı.*

Bir başkentin iktidardan düşüşü her zaman duyulandırıcı bir olaydır. Hele on altı asırdır büyük devletler üzerinde hüküm sürmeye almış İstanbul gibi bir taşra kentine dönüştü. Bu dönüşümün gerçekleştiği şu anda sonuçlarını kısaca kaydetmek ilginç olur diye düşündük. İstanbul ile Ankara bu hükümlanlık nakline nasıl uyum gösteriyorlar?

İSTANBUL'DA GÜNBATIMI

Fakat her şeyden önce, yakında neredeyse beş yüz yıldır Türk imparatorluğuyla özdeşleşen bu kadar güçlü ve güzel bir kentin gözden düşmesi nedendir? Geçici bir kaptis ve anlık bir gücenme mi söz konusu? İstanbul yakında affedilmek ümidiyle bir tür cezaya mı tabi tutuldu? Hiç de değil! Yeni Türkiye'nin yöneticileri soğukkanlı ve keskin bakışlılar. Kararları senelerce süren zorluklarla olgunlaştı ve projeleri Sakarya'nın ve Çanakkale'nin siperlerindeki uyku-

suz nöbetlerde geliştirildi. İstanbul, Avrupa'ya sırtlarını dönüp kesin bir şekilde Asya'ya gözlerini çevirmeye karar vermiş olan adamlar tarafından mahkûm edildi. 1924 Türkiye'si sadece artık Boğazlar'a bir tür kalkan oluşturan Doğu Trakya'daki küçük alan dışında Avrupa'da toprağı bulunmayan coğrafyası nedeniyle Asyalı değil. Duygu ve niyetleriyle de öyle. Sevgi ve nefretlerinde de; siyasi projelerinde de öyle duruyor.

Duygular konusunda herhangi bir şüphe yok. Yeni Türkiye, o kadar költüğün geldiği Avrupa'ya güvenmiyor. Güvensizliğine eski dostlarıyla eski düşmanlarıyla da dâhil ediyor, hatta Amerikalıları bile. Kapitülasyonların intikamını alacak küçük tacizleri, ayrıntıdaki sıkıntıları eksik etmiyor. Yunanlılara olan kızgınlığını muhafaza edip Avrupa'nın himayesindeki Ermenilerden nefret ediyor. İşte, İstanbul ise hâlâ kozmopolit bir kent niteliğinde ve başka türlü olması da mümkün değil. Sokaklarında gayrimüslimler hâlâ fink atıyor. Dolayısıyla insanın epey iğrenerek uzakta tutmak istediği, saf olmayan bir kent. Bir şey daha var. Modern Türkiye'nin yöneticileri Boğaz kıyısındaki kentte Osmanlı İmparatorluğu'nun başındakilerin giriştiği yozluklarla çılgınca masrafları dehşetle hatırlıyorlar. Avrupa'dan borç alınan ve sonradan ona fazlasıyla ödetilen milyonlar bu işlere sarf edildi. Şimdi ise savaşla fakirleşmiş Türkiye'nin kendini yenilemek zorunda kaldığı bir anda, eski padişahların tembel payitahtının tetiklediği bütün lüks ve harcama fırsatlarını uzakta tutmak gerekiyor. Batsın kâfirlerin ve ahlaki çöküntünün kenti İstanbul!

Siyasi hedefler ise daha az açık değil. Ucuca zar zor tutunabildiği Avrupa'dan kovulmuş Türkiye, Asya'ya odaklanıp gözlerini Doğu'ya çeviriyor. Almanların gelişmesine yardımcı olduğu Turancılık, canlı bir bitki gibi yeşeriyor. Asya'ya dağılmış Turan kardeşlerinin düşüncesi Türklerin beyinlerinde yer etmiş. Kalkasya'dakiler, İran'dakiler. Türkistanlara dağılmış olanlar, hatta Moğolistan, Çin ve Hindistan'dakiler bile akla geliyor. Bu yüzden de Musul konusunda bu kadar çetin bir mücadele verildi. Yeni askeri teşkilatın orduları Doğu'ya çevrilmiş durumda. Cumhuriyet'in Batı'sında yalnız başına olan İstanbul bu büyük projeler için fazla uzak kalıyor. Diğer taraftan da Avrupa donanmalarının oluşturduğu tehlikeye fazlasıyla açık. Askerden arındırılmış Boğazlar'dan bir sürprizin geçişi her zamankinden daha kolay. İstanbul'un başkent kalmaması, Türkiye'nin himaye altına girmesi demektir. Dolayısıyla akıl ve duygular aynı sonuca varıyor: Ülkenin can merkezini denizden ve korkutucu Avrupa'dan uzağa, Türk topraklarının ortasına, Doğu'ya bakan bir yere yerleştirmek.

Peki bu büyük kent bu siyasi düşüşüne nasıl ayak uyduruyor? Hayatı, daha görüntüsü bile bundan nasıl etkileniyor? Kısa bir müddet için bile bu eski şehirde kaldığında insan bunu fark etmekte gecikmiyor. İstanbul atalet içinde; hatta yerinin canlılığını, müthiş coğrafi konumunu bilmesine neredeyse ölüyor diyecek insan.

Denizden vardığınız anda limanın boş olduğu göze çarpıyor. Yeni gelenleri hep şaşkınlık içinde bırakan

Bugün Ankara lehine terk edilmiş olan Türk imparatorluğunun eski başkenti İstanbul. Seraskerat Kulesi'nden çekilmiş panorama: Ön planda Beyoğlu ve Galata semtlerindeki Hall'ın ayırdığı feskil İstanbul; sağda Boğaziçi.

gemi ve sandalların kalabalığı nerede? Yedi-sekiz gemi yanaşmış durumda ve aralarından engelsiz bir şekilde geçilebiliyor. Üstelik bunlar, özellikle yolculara hizmet eden muntazam hatların gemilerinden oluşuyor. Mudanya ve Boğaz'a gidip gelen Şirket-i Hayriye vapurları buraya hareketlilik katmaya boşuna çabalı-

kekler, yüklerinin altında iki büküm hamallar, sakalar, perişan dilencililer, kolları açıkta kısa etekli hanımlar, kapkara çarşafılı Türk kadınları. Buna bir de seyyar satıcıların, gazetecilerin, ayakkabı boyacılarının bağırışmaları ekleniyor. Akşam şiddetle ışıklandırılmış, ışıga sıvanmış, kalabalığa boğulmuş Beyoğlu Cadde-i

kı Galata'dan uzanan köprüyü geçerek geçmez kırılı ve kalabalık sokaklar, yıkık haneler, özelliiksiz evler perişan bir his bırakıyor. Hepsi garçak burgacık, sallantıda, köhnemiş gözüküyor. Seyyar satıcıların, avarelerin, iki benzin bidonunu dengede tutan sakaların kaynadığı, eski arabalarla otomobillerin geçtiği, eşeklerin yürüdüğü bu harabelerin arasında insan umutsuzca Loti'nin ve Farrère'in sayfalarını hatırlamaya çalışıyor.

Fakat daha iyisi de var. Seraskerliğin ağır binalarıyla Süleyman'ın güzel camii arasında insan kendini sakin bir Türk mahallesinde buluyor. Gri-kahverengi renkte, cumbalıyla seyrek ve yüksek ahşap evler; ağaçların eğildiği duvarlar; engebeli sokağı evden eve örten asmalar. İşli ahşap panjurların arkasında Türk kadınlarının sohbetleri duyuluyor. Hoş ve dinlendirici, klasik. Ne var ki insan hayretle farkına varıyor ki şehrin tam göbeğindeyiz; oysa o merkez terk edilmiş uzak bir varoşa, sakin bir köye benziyor.

Fakat başkentin göbeğinde ne kadar garip dursalar da bu kırsal sokakları terk etmek ne üzücü! Zira ötesinde bomboş bir alandan başka bir şey yok. İnsan kendini yangınların yok ettiği mahallelerde buluyor; harp öncesi yangınları ve harp yangınları. İstanbul yangına alıştı ve her on, her yirmi sene yanmış bir mahalle harabelerinden tekrar doğuyordu. Bu defa yıkılan alan boş kaldı; oysa Haliç'ten Marmara'ya uzanıyor, kentin üçte birini kaplıyordu. Güzel camiler, Sultanahmet, Fatih kurtuldu, fakat minareleri bomboş ölümcül alanların üzerinde yükseliyor. Görünen sadece harabeler ve yaban otlar, bazen sürülmüş tarlaları ayıran molozdan küçük duvarlar. Arada sırada sur kalıntılarına yaslanmış ve toprağa çakılmış kazıklar üzerine oturtulmuş teneke parçaları, zifilı kartonlar ve taşlarla tutturulmuş dayanıksız çatılardan oluşan inanılmaz barakalara rastlanıyor. İnsanlar mahzenlerde veya yerle bir kulübelere yaşıyor. Sadece batıya doğru uzanan ana yollar boyunca biraz inşaat göürülüyor, onlar da yangın korkusundan

Ankara'da: İnşa halindeki binalar.

yor. Bir zamanlar Akdeniz'in en çok kullanılan bu limanı pek dibe vurmuş. Zaten yeni Türkiye'nin dayatıyor acımasız gümrük vergileri de ticareti canlandıracak türden değil. Dolayısıyla İstanbul'u içine kapamış ve bir Doğulunun kaderciliğiyle kaderin değişmesini bekler halde bulmaya hazırlıklı olmalıyız.

Gerçi Beyoğlu-Galata'da karaya çıkış bu üzücü durumu yalanlar gibi. Burası iş merkezi; Avrupa, Rum ve Ermeni kent. Çok hareketli bir yer ve çevre de bunu özellikle ortaya çıkarıyor. Neredeyse boylu boyunca düz bir güzergâh üzerinde tepeyi takip eden Cadde-i Kebir dışında, Beyoğlu'nun tamamı küçük sokaklardan, çıkmazlardan, yokuşlar boyunca tırmanan, dönen, yuvarlanan merdivenlerden oluşuyor. Hem zengin hem fakir, hem pis hem pırl pırl. Cumbalı sokağa fırlayan yepeni ve çok süslü evlerin yanı başında perişan barakalar bulunuyor. Sıkça bozulmuş sakil kaldırım taşlı yollarda salıkım salıkım insanların doluştugu elektrikli tramvaylar, dönemeçleri son hızla alan otomobiller, ağır aksak atlı arabalar durmadan birbirini takip ediyor. Kalabalıklar hem kaldırımları, hem caddeyi işgal ediyor: Fes ve kalpak giymiş er-

kebir'i ne bakıp da Anadolu'nun uzak platolarındaki suratsız başkenti düşünecek insan İstanbul'un rakibine galip gelmesinin kaçınılmaz olduğu hissine kapılıyor. Ama işadamlarının evlerine girip de bankacılarla ticaret erbabına sorulduğunda hep aynı cevap alınıyor: Hiçbir şey işlemiyor, ticaret durmuş; her yerde güvensizlik ve durgunluk, hayat pahalılığı artıyor (ve gerçekten de dehşet derecede pahalı); sokaklarda dolaşan halk aslında sıkıntı içinde. Kıyafetleri temiz ve görüntüleri şıkça, Şarklılar süsü refaha tercih ettiklerinden ve kendilerine şapka ve ayakkabı alabilmek için işelerinden kısıklarındandır. Fakirlikle tevekkülü gizleyen bir görüntü.

Eski İstanbul'a bakınca şüpheye mahal kalmıyor. Bu büyük kent gerçekten güzel ve gerçekten krallara layık duruyor. Boğaz'dan bakıldığında: Yeşillik içinde bahçelere ve Bizans surlarının kalıntılarına yaslanmış sarayın çeşitli binaları; Ayasofya ve Sultanahmet'in kubbe ve minareleri, birinin dört diğerinin altı; ardından da evlerden oluşan deryanın arasında yükselen Seraskerlik kulesi¹ ve Haliç'in üzerinde mütemadiyen tekrarlanan camiler, minareler. Ne var

Şark eviyle alakası kalmamış tuğladan küpler şeklini alıyor. Alevlerin ortaya çıkardığı Bozdoğan Kemerli bu üzüntülü manzarada tek başına yükseliyor.

Böylece İstanbul ölüme yol alan geçmişin muhteşem bir kalıntısı etkisi bırakıyor. Nüfus azalıyor: Dev belediye sınırları içinde harp öncesindeki bir buçuk milyona karşılık, bugün bir milyonun altında nüfus mevcut. Lozan Antlaşması gereği Rum ve Ermenilerin bir kısmının mecburi göidişi bu nüfusu daha da azaltacak. Şehir Edirne gibi bir tür ölümlerine mi dönüşecek? Birçok kentli bundan dolayı endişe duyuyor ve bu çıkmeye mani olmak için birçok gayretler sarf ediyor. Yetkililer projeler oluşturuyor: Şehircilik gündemde. Fakat bütün bu planlar hükümetin iyi niyetine baktığından bütün gözler Ankara'ya doğru çevriliyor. Ankara, İstanbul'u kurtarmak isteyecek mi?

ANKARA'DA GÜN DOĞUŞU

Anatoli'nin bağrında, Karadeniz'in geniş sıradağlarının güney eteklerinin Galatya' platosuyla birleştiği yerdeki Ankara'nın eski surları 800 metreyi aşan bir yükseklikte stepelerin kuru manzarasında yükseliyor.

Yeni Türk kentinin bütünüyle en iyi görüldüğü nokta, arkasındaki uçak meydanından görünen istasyondur. Doğudan akan Engürü Suyu, derin bir vadi oluşturarak kuzeydeki sarı ve sert yükseltilerden kopmuş volkanik kayalardan oluşan bir tepreyi ayırır. Bu tepenin üzerinde beyaz ve kırmızı taşlarıyla hoş bir etki yaratan alımlı Roma surlarıyla çevrili eski kale yer alıyor. Bu surların ve burçların ardında yüksek şehrin gri ve hüzünlü evleri saklanıyor. Etrafında ise, eteklerdeki yarıların izin verdiği yerlerde alt şehir kendine yer açmış. Doğuda ve güneyde, daracık tozlu sokakları, kerpiç evleri, yıkık toprak duvarlarının üzerinden uzanan zayıf ağaçlı bahçeleriyle uyumlu mahalleler. Doğu ve güneybatıda kentin hareketli kısmı yer alıyor: İstasyondan tepelere tırmanan sokaklar, yukarıdaki kalenin yollarına paralel

dik açılı caddeler. Dört tarafta ise hüzünlü bir nebze ihtişam kazanan bir manzara: Yumuşak kıvrımlı geniş ve mahzun ağaçsız alanlar, arada sırada bir çalının gözüktüğü kuru tepeler. İtinayla sulanmış bahçelerle sıra sıra söğütlerin çevrelediği Engürü Suyu'nun kıvrımları insanın gözünü dinlendiriyor.

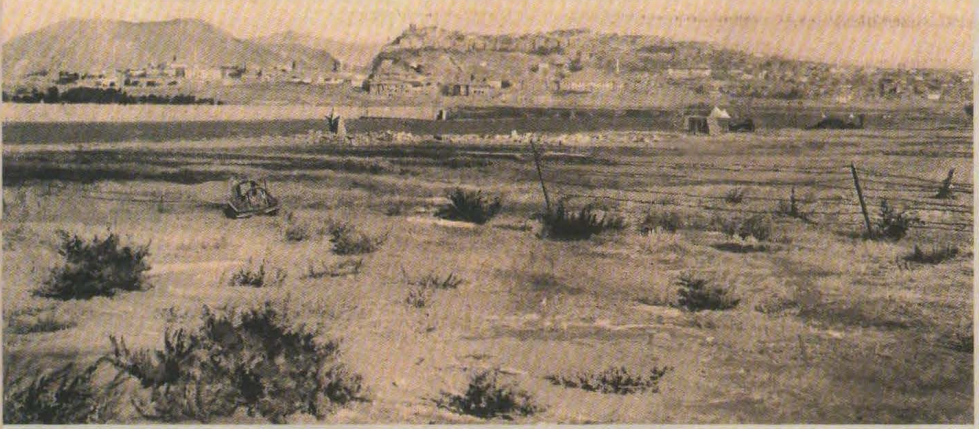
Bütün bunlar ne neşe ne de heyecan doğuruyor. Hüzünlü bir manzara ve hüzünlü bir kent. Fakat mesele o değil. Neden ondan bir başkent yapılmak istenmiş ve varılan netice nedir?

Ankara'nın yerinin faydaları yok değil. Kent vadilerin ve dolayısıyla yolların kesiştiği bir noktada bulunuyor. Güneyden Lykaonia' çölüyle ayrılması olmasına rağmen Anadolu'da oldukça merkezi bir konuma sahip. Engürü Suyu'nun bahçeleri meyve ve sebzelerini sağlıyor. Bozkırlardaki köyler tahılını, etini, süt ürünlerini sağlıyor. Kent yaşayabildiği gibi, biraz büyümeye de müsait. Pekiyi bu yüzden mi seçildi? Sanmıyoruz. Bize göre bu seçimin simgesel bir değeri var: Ankara, yabancılara karşı direnişin kenti. Yunanlılar Anadolu'yu Orta Sakarya'ya kadar istila ettiğinde Ankara kendini iç bölgenin cepheye en yakın kenti konumunda buldu ve dolayısıyla ülkenin müdafaası iki yıl boyunca burada tasarlanıp kurtuluşun muzaffer saldırısı buradan başlatılmış oldu. Ankara bu zor ve şanlı rolü üstlenerek yeni Türkiye'nin kalbi oldu ve öyle de kaldı. Mademki

artık devletin merkezi İstanbul'da tutulmak istenmiyordu, mademki istilacıların yolu olan denize artık şüpheyle bakılıyordu, neden yeneden doğuşun gerçekleştiği bu uzak kentte kalınmasın? Türkiye burada, ona o mükemmel askerleri sağlayan sadık köylülerin arasında gerçekten kendini evinde gibi hissediyordu. Fa-

kat gene de ne zorluklar da söz konusuydu! Önce uzaklık: Demiryollarının az, trenlerin ağır, telgraf ve telefon hatlarının seyrek olduğu bir ülkede hükümeti steplerin ortasına yerleştirmek, idarede ve emirlerin iletilip yerine getirilmesinde bir sürü gecikmeye neden oldu. Bu iş, birdenbire Fransa'nın başkentinin Aurillac olacağına karar verilip Paris'in Cantal'ın derinliklerinden yönetilmesine benziyor,⁶ şu farkla ki Aurillac sadece Paris'ten on iki saat uzaklıktayken Ankara Boğaz'ın kıyılarına yirmi dört saat uzaklıkta bulunuyor. Bir de Ortaçağ'da takılı kalmış, pis, kötü inşa edilmiş; kömürün, petrolün, odunun çok uzaktan ve yüksek fiyatlara getirilmesi gereken bir kentten modern bir başkent yaratmanın zorluğu söz konusu. Anında bir mesken krizi patladı: Memur, milletvekili, asker, polis, bütün yeni gelenlere nasıl yer bulunacaktı? Bazı memurlar altı ay boyunca bir daire bekleyip daha mütevazı bir meskenle iktifa etmek zorunda kaldı. Ardından hayat pahalılığı geldi. Düzgün bir lokantada 20 frangın altında gayet basit bir yemek yemek mümkün değil. Otelde gecesi kişi başına 15 franga gece ve tuvalet

Ankara'da:
Maliye
Bakanlığı.

İki başkent:
Bogazlı
sahillerinden
Anadolu'nun
bağrına.
Fotoğrafı:
Blanchard.
Türkiye'nin
yeni başkenti
Ankara. Uçak
meydanından
çekilmiş ve
üst ile alt
şehri gösteren
fotoğraf.

masasız üç yataklı bir odada bir yer kabul etmek zorunda kaldım. İklim de pek uygun değil. Kışın kar yağıyor ve hararet sıfırın altında 28 dereceye kadar inebiliyor. Yazları gayet sıcak ve hummaya neden oluyor. Bu yaz çok şiddetli humma yaşandı ve memurlar, milletvekilleri, bakanlar da bundan nasibini aldı: Sokaktaki sarı benizli ve beş karış suratlı insanlar sağlıklarının ne durumda olduğunu gösteriyor. Bu durum en cesurların bile şevkini kırarak nitelikte ve ufak tefek şikâyetler de duyulmuyor değil.

Gene de hararetle işe koyuldular ve neticeler şimdiden ortada. Ulaşımı düzeltmeye çalışıyorlar; artık İstanbul ile Ankara arasında yataklı trenle seyahat edilebiliyor ve İzmir'le doğrudan bir bağlantı kurulmasıyla bu yol üç gün yerine 36 saate düşecek. İstanbul'la bir telefon bağlantısı mevcut. Fransız-Rumen şirketinin güzel uçakları her gün Marmara kıyılarından Ankara'ya yolculuğu üç saat içinde her iki yönde gerçekleştiriyor. Uçaklar daima dolu. Bir inşaat furyası başladı; alt şehrin istasyona doğru olan kısımlarında yeni binalar,

şantiyeler, iskelelerden geçilmiyor. Bazı işçi takımları gece bile çalışıp Türkiye'de pek nadir görünen bir sahne oluşturuyor. Alt şehirden kaleye uzanan yol boyunca derme çatma mağazalar alelacele inşa edilmiş bulunuyor. Uyduruk çatılarının altında karpuzdan patlıcana hatta mücevhere kadar her şey satılıyor. Alt şehrin başlıca caddelerine elektrikli aydınlatma yerleştirilmiş. Motorlu bir arozöz en geniş caddelerden geçip duruyor. Yollar tekrar döşeniyor, ki bu kesinlikle bir lüks değil. Bakanlıklarda, her yerde daha duvarların sıvaları yeni kurumuşken mekâna yerleşiliyor. Koridorlarda dosyalar öbek öbek yükseliyor. Bütün bu kamu binaları, Meclis binası, bakanlıklar gayet sağlam bir şekilde, eski kerpiçten duvarlara nispet yaparcasına güzel kesme taştan inşa ediliyor. İnsan geleceği olmayan alelacele bir davranıştan çok, kalıcı bir yerleşme isteğinin varlığını hissediyor.

Kırsal kent ile modern başkent. Ortaçağ ile çağdaş kurumlar, bütün bunlar gayet renkli bir manzara oluşturuyor. Gıcır gıcır zarif saraylar yanı yıkık ker-

piç evlerle yan yana duruyor. Berliet marka güçlü kamyonlar,⁷ mandaların çektiği ve ahşaptan yapılmış dingilsiz tekerlekleri vahşi bir hayvan sürüsü gibi ses çıkaran bir sıra kağınyı kenara itmek için kornalarıyla bağırıyor. Üst yolda mükemmel üniformalarıyla birkaç subayla karşılaştıktan sonra, boy-nuna aslı iki muskadan başka giysisi bulunmayan on yaşlarında kapkara bir oğlanla burun buruna geliyorum. Saat akşam altı; ana caddenin korunç kaldırılmırları çok hareketli: Bakanlıklardan çıkan düzgün, kolunun altında çantasıyla memurlar; siyah, bej veya açık gri giymiş şık Türk hanımlar; özenli üniformalı askerler, beyaz giymiş çapkın deniz subayları. Ve yanı başlarında paçavraları neredeyse dantel halini almış, giysileri adeta 16. yüzyıl modasının "patlak"ları⁸ hatırlatan perişan bir kalabalık. Burada hiçbir şey alelade değil, hiçbir şey adi değil. İnsan sert engellere takılan ama zafere ulaşmak üzere olan güçlü bir ıradenin gayretini hissediyor. Bu da saygıyı hak ediyor.

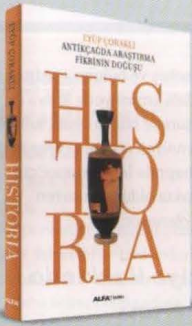
Fakat bu özgün girişim bizi İstanbul'un dışıyından teselli eder mi?

DİPNOTLAR

1. Raoul Blanchard (1877-1965), Fransız coğrafyacı ve dağcı. Fransız Alpleri ve Québec ile özellikle ilgilenmiştir. Grenoble Üniversitesi'nde görev yaptıktan sonra 1922-1936 yıllarında Harvard Üniversitesi'nde öğretim üyesi olmuş, ardından da Montréal'de coğrafya çalışmalarına devam etmiştir.
2. Büyük Cade, yani bugünün İstiklal Caddesi.
3. Bugün Beyazıt Kulesi adıyla bilinen bina.
4. Adını buraya göç etmiş olan Galatlardan alan

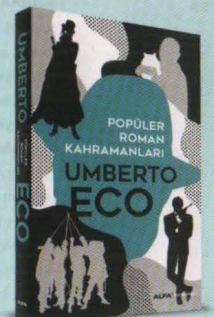
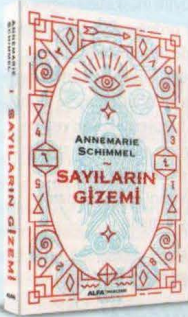
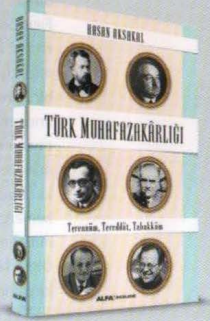
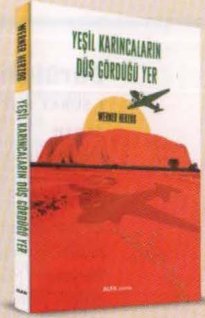
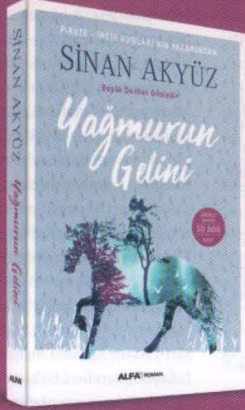
- Galatya, Orta Anadolu'da Ankara ve civarını kapsamak tadır.
5. İkonlum'un (Konya) merkezini oluşturduğu Lykaonia bölgesinin adı, Yunanca "kurtlar ülkesi" manasına gelmektedir. Türkiye'de de Karakurt İli adıyla anılacak bu bölge, bugün Konya ile Karaman illerinde bulunmaktadır.
6. Aurillac, Fransa'nın Massif Central adıyla bilinen orta dağlık bölgesinde, Cantal ile (département) bağlı, bugün yaklaşık 25.000 nüfuslu bir kasabadır.
7. Marius Berliet tarafından 1901'de kurulan

- otomobil fabrikası, I. Dünya Savaşı esnasında Fransız ordusu için kamyon üretmeye başlamıştır. 1939'da son araba modelini çıkartan şirket, artık sadece kamyon ve diğer ağır araçlar üretmeye devam etmiştir. 1975'te Renault'ya bağlanan marka 1978'de oryadan kalkmıştır.
8. "Crevels" (patlaklar) adıyla bilinen bu modanın takipçileri, giydikleri kıyafetlerde kesikler atıp, deliklerden farklı renkleri astarına veya başka bir kumaşın görülmemesi sağladılar.

SİNAN AKYÜZ

Yağmurun Gelini

ALFA®

ŞUBAT

www.alfakitap.com

f /alfakitap t /alfakitap i /alfakitap

Darülelhan

1 ŞUBAT 1917

SABAH

Memleketimizde musikinin derece-i kemale irsalı ve asar-ı eslafın ihyası için Maarif Nezareti tarafından bir Darülelhan (Darülbeyt'in musiki ile meşgul şubesi) ve bir Encümen-i Musiki tesisi takarrür ettiğini yazmıştık. Encümen-i Musiki ahiren teşekkül etmiş ve Darülelhan da açılmak üzere bulunmuştur. Darülelhan binası olmak üzere Çağaloğlu'nda Kapalı Fırın Sokakı'nda iki numaralı bina isticar edilmiştir. Bu binada alat-ı musikiyenin kâffesi nazari ve ameli bir surette tedris edilecektir. Encümen-i Musiki Darülelhan'a tayin edilecek muallimler için bir müsabaka açmıştır. Bu müsabakayı kazanacak olanlardan ney, tambur, kemençe, ud, kanun, santur muallimleri tayin edilecektir. Diğer taraftan Darülelhan'a talebe kaydına başlanmıştır.

Harpte Sakat Kalanlar İçin

1 ŞUBAT 1917

İKDAM

Harpte sakat kalanları düşünmek bir vecibedir. Avusturya'da sağ ellerini zayı edenler için sol elin meleke peyda etmesini temin eyleyecek mektepler açılmıştır. Nitekim bir buçuk ay kadar mukaddem gazetemize dercettiğimiz birkaç resimle, el-kol ve bacaklarını zayı edenlere pekâlâ işleyecek surette suni kol ve bacak imal edilmekte olduğunu göstermiştik.

Rusya Ahvalı

6 ŞUBAT 1917

SABAH

Rusya ahval-i dahiliyesine dair bir menba-i mevsuktan atideki malumata destres olduk: Rusya'nın ekser yerlerinde ve hususiyile Petersburg, Moskova ve Odesa gibi büyük şehirlerinde epeyce bir zamandan beri büyük bir adem-i hoşnudi ve şedit galeyan emareleri meşhud oluyor. Bidayet-i harpten beri ahalinin büyük bir kısmı ve bilhassa amele

sınıfı bu muharebenin Rusya'nın menfaatinden ziyade İngilizlerin hesabına olarak cereyan eylemekte olduğunu anladıklarından sulha doğru gidilmesi lüzumunu hükümete karşı her münasebetle ihsas ettirmişler ve amele kendilerinin askerlikten tecil edilmesini talep eylemişlerdir. Amelelerin İngiltere Sefarethanesi'ne hücum ederek bütün eşyayı tahrip ve ihrak eylemeleri bunun neticesiydi.

Aynı cereyan büyük mikyasta olarak Moskova'da dahi hasıl olduğundan pek çok kimseler tevkif edilmiş ve birçokları ortadan kaybolmuşlardır. Kanunen hizmet-i mecburiye-i askeriyeleri olmayan mıntıkalar ahalisinin ezcümle Kafkasya ve Türkistan ahalisiyle Kırgızların silah altına davet edilmeleri üzerine ötede beride kıyımlar vuku buldu. [...]

Ahız-ı Asker Kanunu muharebenin bidayetinden beri birkaç defa tebdil edildi. Naksu'l-aza olanların dahi hizmeti-i askeriyeye alındığından umumi şedit infiale mucip oldu. Polis ve zabıta teşkilatı elyevm vakt-i sulhtekinin üç misli kuvvetinde olduğu halde gün geçtikçe kesb-i şiddet eylemekte bulunan müşkülata tesiriyle Rusya dâhilinde harekât-ı ihtilalkârane tevessü eylemekte ve son zamanlarda gayet kuvvetli siyasi cereyanların zuhuru hasebiyle Rusya'nın ahval-i dâhiliyesi bir hercümerc-i umumiye doğru sürüklenmekte olduğu pek ayan olarak görülmektedir.

Rus ordularının ahvaline gelinece mühimmat ve cephaneye noksanı ziyade ve hatta cephelelerde efrat bir tüfeği münavebe ile kullanmakta olup gerçi mühimmat ita eylemek şartıyla Sahalin Adası'nın nısıfı 99 sene müddetle Japonlara icar edilmiş ise de Sibirya hattının adem-i kifayesinden nakliyat müşkülata cereyan eylemektedir. Efrad-ı askeriyenin kuvve-i maneviyeleri tamamen sukut eylemiştir. Silahsız olarak jandarmalar vasıtasıyla cephelelere sevk edilen efradın yegâne düşüncesi esir olarak çare-i halas aramaktadır.

Bu keşmekeş ve buhran-ı şedit içinde dahi umumiyetle Rusya'da her ne suretle olursa olsun Sulh arzu ve temenniyatı artmakta olup hatta bunun başında İmparatoriçe'nin bulunmakta olduğu musirren rivayet olunuyor.

Türkiye Hakkında Konferans

10 ŞUBAT 1917

TANİN

Berlin— İmhoff Paşa dün akşam Şehremaneti'nin büyük salonunda Türkiye'nin iki buçuk sene muharebeden sonra nasıl bir vaziyette bulunduğu dair bir konferans vermiştir. Aralarında Berlin ahalisinin pek çokları bulunan hazırın hatibü büyük bir ehemmiyet ile istima eylemişlerdir. Muşarünileyh Türkiye'nin siyaset, iktisat ve askerlik nokta-i nazarından vaziyetini izah etmiştir. Türkiye yalnız dâhilen birçok ıslahata tevessül etmiş olmayıp askeri nokta-i nazardan dahi yeni bir devreye dâhil olmuştur. İmhoff Paşa iktihamı lazım gelen gayet büyük müşkülata rağmen Osmanlı ordusunun bütün sahne-i harplerde ihraz eylediği parlak zaferlerden dolayı hissettiği hayret ve takdirini izhar etmiş ve muhtelif sahne-i harplerdeki vaziyeti ve bu vaziyetin askerlik ve siyaset nokta-i nazarından olan ehemmiyetini izah ile hitam-ı kelam eylemiştir.

Tahtelbahir Muharebesi

13 ŞUBAT 1917

TANİN

Berlin— Evvelki gün Tahtelbahir Muharebesi'nin en fazla semere verdiği bir gün olmuş, o gün 35 vapur batırılmıştır. Alman ablukasının ilanından beri batırılan vapurlar miktarının müthiş bir yekûna balığ olması hasebiyle hiçbir Flemek vapuru denize açılmaya cesaret edememektedir. Muhtelif gazetelerin neşriyatına nazaran son yirmi dört saat zarfında batırılan vapurların miktarı 39 bin tonilatoya balığ olmuştur.

Rockefeller Müessesesinin Teberruatı

13 ŞUBAT 1917

SABAHA

Hayırpervergili ile maruf olan Mister Rockefeller tarafından bütün cihanın şerait-i içtimaiyesini tadil ve ıslaha hizmet maksadıylâ tesis edilmiş olan Rockefeller Müessesesi şehrimizin muhtelif müessese ve cemiyet-i hayriyesine ahiren âlîcenabane teberruat-ı nakdiyede bulunmuştur. Müessesenin Amerika Sefareti vasıtasıyla gönderdiği para şu suretle tevzi edilmiştir: Maçka Hastahanesi'ne 250, Yedikule Rum Hastahanesi'ne 150, Üsküdar ve Şişli Şifahanelerine, Gureba-yı Müslimin, Şişli Etfal, Yedikule Ermeni Hastahanelerine 100, Pangaltı'da St. George, Haseki Nisa, Galata'da St. George, Balat'ta Musevi Hastahanelerine 50, Cemiyet-i Hayriye'ye 40, Cerrahpaşa, Beyoğlu Zükür, Beyoğlu İnas Hastahanelerine 25'er lira.

Alman Sanayii— Türk Gençleri

14 ŞUBAT 1917

TANIN

Berlin— Amele Sendikaları Heyet-i Merkeziyesi ile Brandenburg sendikalarından bazıları arasında Türk gençlerinin erbab-ı sanayi nezdine çıkar olarak verilmesi zımında müzakerat cereyan etmektedir. Elli kadar genç Berlin civarı ile vilayattaki şehirlere gönderilecektir. Çıraklık müddeti 3-4 sene devam edecek, bu müddetin hitamından sonra gençler bulundukları müessesede bir sene de amele olarak hizmet edeceklerdir. Türkleri şimdiden amele olarak istihdam eden müesseseler de mevcuttur.

Cavid Bey'in Tamimi

15 ŞUBAT 1917

TANIN

Maliye Nazırı Cavid Beyefendi tarafından vilayetlere atideki tamim tebliğ olunmuştur: Düünden itibaren umur-ı nezareti

rü'yete başladım. Memleketin geçirmekte olduğu bu buhran zamanlarında memurin-i maliyeye teveccüh eden vazifelerin nezaket-i fevkaladesini düşünerek ona göre bezl-i gayret etmenizi ve mesainizin hudud-i mutade dâhilinde kalmayarak fedakârlık derecesine çıkmasını bilhassa tavsiye ve rica ederim. Mütteliflerimizden akdettiğimiz mütevali istikrazların bir gün tediyesine başlanacağını ve o zaman bütçemizin ne kadar ağır bir yük altında kalacağını nazar-ı dikkatten uzak tutmayarak hazinece harp dolayısıyla verilen fevkalade maaşların veya tahsisatların mahalline masruf olmasına bilhassa bunların tahsislerinde sü-i istimal vuku bulmamasına dikkat etmeniz ziyadesiyle matlup ve mütezemdir. Göreceğiniz yolsuzlukları vakit ve zamanıyla bildirecek olursanız bunların derhal önünün alınmasına hizmet etmiş olursunuz. Tahsil-i varidata zamanın ve ahval ve şeraitin müsaade ettiği derecede itina ediniz. Hukuk-ı hazineyi fedaya razı olmayınız. Aynı zamanda hukuk-ı ahaliyi de aynı derecede sıyanet ediniz. Bilasebep mükellef oldukları vergileri vermekten ictinab eden erbab-ı kudret hakkında mürüvvat göstermek hazineye ihanet olduğunu, mükellefine gadr etmek de hukuk-ı ibada tecavüz teşkil ettiğini unutmayınız. Memleketin bugün yegâne vasıta-i mübadelesi olan evrak-ı nakdiyemizin kıymeti diğer memleketlerde tedavül eden evrak-ı nakdiyenin kıymetlerinden katıyen dun değildir. Bunların sulhu takip edecek senelerde suret-i tedriciyede bedellerinin altın olarak tediye edilmesi ve meydan-ı tedavülden kaldırılması esaslı bir surette taht-ı temine alınmıştır. Halkın şimdiye kadar bu yolda bir vasıta-i mübadeleye alışmamış olmasından naşidır ki birçok muhtekirler safdil ahaliyi iğfal ederek servetlerinin bir kısmını ellerinden alıyorlar. Bu yanlış zehapları ve itikatları ızale etmek memurin-i maliyenin en mühim vazaifindendir. İlanlarla, nasihatlarla halkı irşat etmenizi, kendilerine yüzde yetmiş-seksen eksiğine sattıkları bir liralık

kâğıdın müttelif memleketlerimizde bir liradan fazla kıymeti olduğunu kendilerine anlatmanızı rica ederim. Memurin-i maliyeden madeni ve kâğıt para alış veriş yapanlar olursa bunların suret-i şedidede tecziye edileceklerini ve badema katıyen hizmet-ı devlette kullanılmayacaklarını umum memurine ve bilhassa tahsildarlarla kendilerinin anlayacakları lisan ile tefhim ediniz.

Vezaif-i mevdûa ve vataniyenizin ifasında da duçar olacağını her türlü müşkülâtı ızale edeceğimi, vazifenize kimse tarafından tecavüz edilmesine meydan vermeyeceğimi size temin ederim. Gayret ve muvaffakiyetinizin mükâfatsız kalmayacağına emin olabilirsiniz. Ataletin, idaresizliğin mucib-i mücazat ve mesuliyet olacağını da elbet takide edersiniz.

Kalebentlik Cezası

15 ŞUBAT 1917

SABAHA

Kasımpaşa'da Hacı Hüsrev Mahallesi'nde zevcesi Dürdane Hanım'ı cerh ve katletmesinden dolayı cinayetle itham edilmiş olan polis memurlarından Cemalettin Efendi'nin dün cinayet mahkemesinde cereyan eden muhakeme neticesinde esbab-ı muhafafen takdiriyle olmasına mebnî beş sene kalebentliğine karar verilmiştir.

Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde Konferanslar

16 ŞUBAT 1917

IKDAM

Memleketimiz Harb-i Umumi esnasında yeni bir vaziyete dâhil olmuştur. Artık umur-ı iktisadiyemizle pek mühim surette meşgul olmaya mecburuz. Her şey bizi buna icbar ediyor. Ticaret ve sanayinin lüzumu memleketimizin her tarafında anlaşılmaya başlandığını memnuniyetle görüyoruz. Bu defa istihbar ettiğimiz göre, Ticaret Mekteb-i Âlisi Müdüriyeti halkımızın muhtaç olduğu malumat-ı

ticariyeti vermek için şayan-ı teşekkür yeni bir yol açmıştır. Beyoğlu'nda bonmarşe karşısında kâin Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde her ay iktisadi mevzular üzerine, memleketimizin mütehasşis zevatı tarafından birer konferans verilmesi esbabı istikmal edilmiştir. İlk konferans bu gün öğleden sonra saat üçte, memleketimizin iktisatçılarından Muallim Zühtü Beyefendi tarafından "Milli İktisat" mevzuu üzerine verilecektir. Talebeden maada her arzu eden bu konferansa girebilir.

Bir İngiliz Edebibinin Kalemi

17 ŞUBAT 1917

SABAH

Berlin—Milano'da münteşir Sakolo gazetesi yazıyor: Meşhur İngiliz üdebasından Bernard Shaw geçenlerde İngiliz karargâh-ı umumisini ziyaret etmiş idi. İngiliz Başkumandan Feldmareşal Haig edibi bizzat otomobil ile bütün muntika-ı harbi gezdirmişti. Feldmareşalin bu iltifattan maksadı bu meşhur edibin kalemini Almanlara isnad ve bühtan hususunda kullanmak idi. Lakin İngiliz feldmareşali bu tahmininde aldanmıştır. Arzu-yı umumiye rağmen Bernard Shaw, Ypres'de Almanlara istinad olunan tahribat hakkında takbihimiz beyanatta bulunmaktan imtina eylemiş, bilakis (Arras)'taki hasaratın az zaman zarfında kabil-i tamir bir derecede hafif olduğunu ve şehrin kariben kabil-i sükna bir hale geleceğini beyan eylemiştir.

Kutü'l-Amare'de

18 ŞUBAT 1917

SABAH

Muhabir-i mahsumumuzdan: Bir haftadır Kutü'l-Amare'deyim. İngilizler burasını zapt için aylardan beri birçok hazırlıkta bulundular. Britanya ve Hindistan'da bu maksatlarına yarayacak ne var ise hep karşımıza döktüler. İşte bir ay var ki Kutü'l-Amare'nin zaptı uğruna binlerce insan feda ediyorlar. Halbuki asıl maksatlarını elde etmekten

pek uzaktırlar. Askerlerimizin pek büyük kahramanlıkları karşısında İngilizlerin yeniden ikinci bir Çanakkale hezimetine uğrayacaklarına kanaatimiz pek kavidir. Kutü'l-Amare'nin şarkındaki Felahiye mevzii tamamen elimizdedir. Faik İngiliz kuvvetlerine daha çok telefât verdirmek ve İngilizleri daha ağır çember içine sokmak için Dicle Nehri'nin sağ sahiline isabet eden Kutü'l-Amare'nin cenup siperlerinden bir kısmını kendi ihtiyar ve tertibimiz dâhilinde tahliye ettik. Kutü'l-Amare ve buna muhîr mevziler tamamen elimizdedir. İngilizler akıllarınca Kutü'l-Amare'nin zaptı ile Bağdat'ı elde edebileceklerini düşünüyorlar. General Townshend'e bu hatayı işleten eller bu defa belki en acı facialarla kapanacak ikinci bir hataya düşmekte olduklarını anlayacakları zaman inşallah gecikmeyecektir.

Rusya Harbiye Nazırı'na Suikast

18 ŞUBAT 1917

SABAH

Stockholm—Petersburg'dan istihbar ediliyor: Meçhul iki şahıs tarafından Harbiye Nazırı'na karşı sokakta revolverle bir suikast vuku bulmuştur. Silahı hamil olan nazır, itidal-i demi sayesinde mütecavizleri firara mecbur etmiştir.

Rusya'da Tevkiyat

18 ŞUBAT 1917

SABAH

Kopenhag— Rus gazetelerine nazarın Duma'da sosyalist azalardan on bir kişi bir ihtilal planı hazırlamış olmakla maznunen tevkif edilmiştir. Bu plan bütün Rusya'da tatbik ve teşmil edilecekti.

Almanya'ya Gönderilecekler Hakkında

18 ŞUBAT 1917

İKDAM

Cihet-i askeriyeye lüzumu olan fennî zabitan ile mühendisler Memalik-i Osmaniye'de yetiştirilmesi imkânı

hasıl oluncaya kadar Almanya'ya gönderilerek yetiştirilecektir. Almanya'ya ne kadar talebe izamına ihtiyaç bulunduğu her sene İmalat-ı Harbiye Müdüriyeti ile Tecrübe ve Muayene Heyeti tarafından Harbiye Nezaretine bildirilir.

İtilâf Devletlerine Denizler Kapalı

22 ŞUBAT 1917

İKDAM

Berlin—İngiltere'nin Fransa ve İtalya'ya kömür ihracı, Almanların menatık-ı memnu ilan etmesinden dolayı kâmilten tevküf eylemiştir. İskoçya ve Gal'in kömür ihracatıyla meşgul olan limanlarında ve bilhassa Cardiff ile Newcastle'da külliyyetli miktarda kömür yığılmıştır. Artık madenlerden gelen hamuleler boşaltılmamaktadır.

Memleketimizde Şeker Fabrikaları Tesisi

23 ŞUBAT 1917

İKDAM

Ticaret Müdür-i Umumisi ile mülakat:

Ticaret Nazırı Şerif Beyefendi'nin taht-ı riyasetinde toplanmakta olan İktisadiyat Meclis-i Âlisi memleketimizde şeker fabrikaları ve tasfiyehaneleri tesis ile etraflı surette meşgul olmuş ve bu meseleye dair bir lâyiha-i kanuniye ile bir de esbab-ı mucibe lâiyhası ihzar eylemiştir. Kanun lâiyhası ile esbab-ı mucibe lâiyhası bu günlerde Meclis-i Vükelaya bi't-takdim orada tezekkür edildikten sonra Meclis-i Mebusan'a gönderilecektir. İktisadiyat Meclis-i Âlisi'nin mukarreratına nazaran memleketimiz sermayedarları şeker fabrikaları tesisine teşvik için böyle fabrika tesis edeceklere birtakım muafiyetler gösterilecektir. Mesela fabrikaların tesisatına ait makineler ve edevat gümrük resminden istisna edileceği gibi fabrikalar hükümetçe bazı vergilerden de müstesna tutulacaktır. Bundan başka fabrikaların imal edecekleri şekerlere sarfiyat-ı dâhiliye için okka başına bir prim yani

ikramiye verilecektir. Avrupa'da şeker sanayiinin müterakki olduğu memleketlerde de böyle ikramiyeler verildiği malumdur. Kızalık fabrikalar mamulünün memleketimiz dâhilinde öteye beriye sevk ve nakli için teshilat-ı mahsusa gösterilecek ücret-i nakliye tenzil edilecektir. Hükümetçe şeker fabrikalarına bu kabilden muafiyet ve teşvikatta bulunulmakla beraber, bu fabrikaların mahal-i tesisi hakkında da mütalaat ve mukarrerat-ı mahsusa perverde edilmektedir. Bu fabrikaların bilhassa memleket dâhilinde Anadolu'nun Ankara, Eskişehir, Sivas, Mamuretü'l-Aziz gibi yüksek yaylalarında tesisi mukarrerdir. [...]

İktisadi Cihât

23 ŞUBAT 1917

TANİN

Şimdiye kadar öteden beri bizde çürümeye, küflenmeye mahkûm olarak sandıkların dibinde, yahut Mahmudiye altınına tebdil ederek kadın boyunlarında saklanmış olan küçük sermayelerin bahsetmiştik. Bugün de korkak zenginler hakkında birkaç söz söylemek isteriz: Bunlar diğerleri gibi paralarını toprak içinde çürütmek istemezler. Sermayelerini işletmek arzusundaırlar. Fakat ne çare ki o manasız korkaklıkları onları bu arzularını icradan men eder. Memleketimizde iştirak edebilecekleri birçok nafî ve müsmir teşebbüsât varken paralarını cüzi bir faiz mukabilinde ecnebi memleketlerine gönderirler. Bu hareketlerinin sebebini soracak olursanız ecnebi bankalarının kendilerine daha emin göründüğünü ve kambiyo farkından istifade ettiklerini söylerler. Fakat bu suretle hareket etmekle hem memleketin menafî-i umumiyesini hem kendi şahsî menfaatlerini ihlal ettiklerini hiç düşünmezler. Türkiye'de yapılacak bir iş, ihtimal muvaffakiyet arz eden hiçbir teşebbüs yok mudur? Umur-ı nafiya ait yüzlerce projenin tatbiki için icap eden sermayelerin bulunamamasından dolayı senelerden beri bekleyip

durduğu herkesçe malum değil midir? Fakat zenginlerin korkak kısmı ilmi ile amil olmak cesaretini bir türlü gösteremezler. Ve yine parasını ecnebi memleketlerine gönderir. Ecnebi memleketlerde bulunan paraların birdenbire zuhur edebilecek siyasi hadiseler ve ihtilât neticesinde kâmilan zayı olmasa bile uzun bir müddet muattal kalacağını bu kısım zenginler hiç düşünmezler. Muharebe-i hazıra bu nokta-i nazardan mükemmel bir ders-i ibret olmuştur. Bu acı ders-i ibreti alanların hiç olmasa manen müstefid olacağını ve bu defa aynı hatayı irtikab etmeyeceklerini ümit etmek isteriz. Memleketimizin bir devre-i teceddüde girdiği her şeyde vazihan hissediliyor. Hayat-ı maddiyede bu teceddud tamamen bâhir. Yalnız İstanbul'da değil mühimce Osmanlı şehirlerinin hepsinde elektrikli tramvaylar ya işlemekte, yahut işlemek üzere bulunuyor. Tenvir-i elektrik vukuat-ı harbiyeden dolayı gazın nadir olduğu şu zamanda Payitaht ahalisinden pek mühim bir kısmının ihtiyacatı defediliyor. Meşrutiyetten evvel ismini bile zikredemediğimiz telefona iki üç sene içinde o kadar alıştık ki bugün telefonsuz yaşanabileceğini tahayyül edemiyoruz. Fakat gerek Dersaadet'te, gerek taşrada müesses umur-ı nafia şirketlerinin hemen cümlésinin münhasıran ecnebi sermayesi ile vücuda geldiğini düşünmek memleketini hakikaten seven bir Osmanlı için acı değil mi? O teşebbüsata Türk parası da iştirak etmiş olsa, onların semeratından Türk sermayedarları da müstefid olsa daha iyi olmaz mı? Niçin kendimizi o meşru menfaatten mahrum ediyoruz? Memlekette her şey değişti, değişiyor. Bunu artık herkesin anlaması lazımdır. Bundan sonra bizim bir siyaset-i iktisadiyemiz olacak ve bu siyaset-i iktisadiye sayesinde yerli sermayeler, hatır ve hayale gelmez kazançlar temin edeceklerdir. Biz bugünkü harbi geniş memleketimizin hudutlarını uzaklara götürmek için değil, bizimle beraber daha milyonlarca halkın refah ve saadete yaşamasına

kâfi olan vatanın imar ve ıslahı için yapıyoruz. Binaenaleyh bu harp hayatımızda her şeyi değiştirecek ve bizim sermayelerimiz için cidden imtiyazlar, kârlar temin edecektir. Bunu anlamakta hâlâ teahhür eden korkak zenginler varsa onlara karşı en yüksek sesimizle bir kere daha tekrar edeceğiz ki aldanıyorlar!

Gazilerimiz İçin Madam Butterfly

28 ŞUBAT 1917

İKDAM

Kahraman askerlerimize Matbuat Heyeti tarafından verilen ilk müsamerede yalnız birinci perdesi oynanmış ve büyük ragbetle, alkışlarla karşılanmış olan bu latif operanın bugün Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu'nda gündüz hanımefendilere, gece de erkeklerle mahsus olmak üzere tekmininin temsil olunacağını der-hatır ederiz. İlk defa yalnız bir perdesine gösterilen ragbet, bütün piyesin cidden fevkalade bir muvaffakiyete mazhar olacağına delildir. Diğer taraftan bugünkü müsamerelerin de yine kahraman askerlerimize tütün hediye etmek gayesine matuf bulunmasını da ragbet-i umumiye'nin celbine başkaca ulvi bir saik olacağı şüphesizdir.

Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti Katib-i Umumiliği'nden

28 ŞUBAT 1917

İKDAM

Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti, bu Cihan Harbi'nde vatan uğruna kurban giden bilmum Tıbbiyelilerin hatıralarını payidar kılabacak bir "levha-i şehamet" tertip ve mektep dâhiline talik edeceğinden, bu mukaddes şühedanın resimlerine, kısa bir tercüme-i hallerine, nerede ve ne suretle şehit olduklarına dair malumata malik bulunan aile, akraba ve arkadaşlarından bunları hemen Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti Katib-i Umumiliği'ne göndermelerini rica ve istirham ediyor.

BLAKHERNAI DÜN VE BUGÜN

İstanbul henüz Byzantion iken, Blakhernai, kırsalında surlarla çevrili bir kasabaydı; 4. yüzyılda 14. semt olarak Konstantinopolis'e dâhil edildi. 11. yüzyıldan sonra yaklaşık 450 yıl Bizans imparatorluk sarayı bölgesi olarak surların yanında varlığını sürdürdü. Fetihle sonra bu özelliğini tamamen yitirdi, ama bir sonraki 450 yıl içinde sokak ve konut dokusuyla bir mahalle olarak yaşadı. Cumhuriyet'in ilk 80 yılında da farklı gruplarla da olsa gerçek bir mahalle yaşamına sahipken, 2005'te "kentsel yenileme alanı" ilan edildi. Ne yazık ki bu gelişme mahallenin başına konan bir talih kuzu değildi ve fetihtekinden daha radikal yok edilimler gündeme geldi. Gözden Kaçanlar bu ay Blakhernai ve çevresini aktarıyor. İTÜ Mimarlık Fakültesi'nden Mimar Kübra Yaşar bölgenin tarihsel gelişimini, erken katmanlarını anlatırken, kent aktivisti, araştırmacı Cihan Uzunçarşılı Baysal, Blakhernai bölgesindeki Tokludede-Ayvanısaray örneğinde tarihsel dokunun silinmesini ve yerine uygun görülen yeni katmanı ele alıyor. Katkıları için Kübra Yaşar ve Cihan Uzunçarşılı Baysal'a teşekkür ederiz.

istanbul@arkeologlardenegisi.org

BLAKHERNAI'IN TARİHSEL GELİŞİMİ

KÜBRA YAŞAR

BLAKHERNAI YERLEŞİMİ

Byzantion kenti MÖ 7. yüzyılda kurulduğu zaman tek başına bir yerleşim yeri değildi; merkezin çevresinde kente bağlı küçük yerleşim birimleri vardır. Haliç'in güney kıyısı boyunca bu küçük yerleşim birimlerinin biri de kendi sur duvarlarına sahip olan Blakhernai'dir.

İmparator Constantinus'un (272-337) Konstantinopolis'i kurarken bugünkü Unkapanı bölgesinin biraz kuzeyinden bir yay çizerek geçen ve kendi adıyla bilinen surları örür. 5. yüzyılın başına ait olduğu kabul edilen *Notitia Urbis Constantinopolitanae* adlı metne göre, Blakhernai, antik kentin ve Constantinus duvarlarının dışında, kendini çevreleyen duvarlar içinde kalan bir kasabadır. Bir kent envanteri olarak

tanımlanabilecek bu esere göre Blakhernai semtinde bir kilise, bir saray, bir çeşme, bir hamam, bir tiyatro, bir *lusarium* (eğlence yeri/mesire), bir ahşap köprü, 11 sokak, 167 ev, iki büyük sütunlu cadde, bir hususi ve bir umumi fırın ve beş ekmek dağıtım yeri bulunuyordu. Blakhernai yerleşiminin sınırlarını Wolfgang Müller-Wiener *İstanbul'un Tarihsel Topografyası* adlı önemli kitabında, arazide bulunan duvar kalıntılarına dayanarak Tekfur Sarayı'ndan başlayan, Mumhane mevkiinden geçen ve olasılıkla Hagios Demetrios Kanabı (Aya Dimitri) Kilisesi'ne kadar uzanan bir bölgeye yerleştirmektedir. Lonca'dan (Eskiden esnaf loncalarının bulunduğu bu alan hâlâ Lonca adıyla anılmaktadır) itibaren Tekfur Sarayı'na kadar uzanan sur duvarları hakkında aslında kesin bilgiler yoktur ama İstanbul'un tarihsel topografyası için önemli çalışmalar yapmış olan A.M. Schneider örneğin, *Die Landmauer von Konstantinopel* adlı yayınında, Aya Dimitri-Molla Aşki-Odunyarıcızade Mescidi hattını surların sınırı kabul eder. 1999 yılinda Ferudun Özgümüş ve Ken Dark ta-

Resim 1
Ebuzer Gıfari
Cami'i altında
bulunan altyapı
kalıntıları.

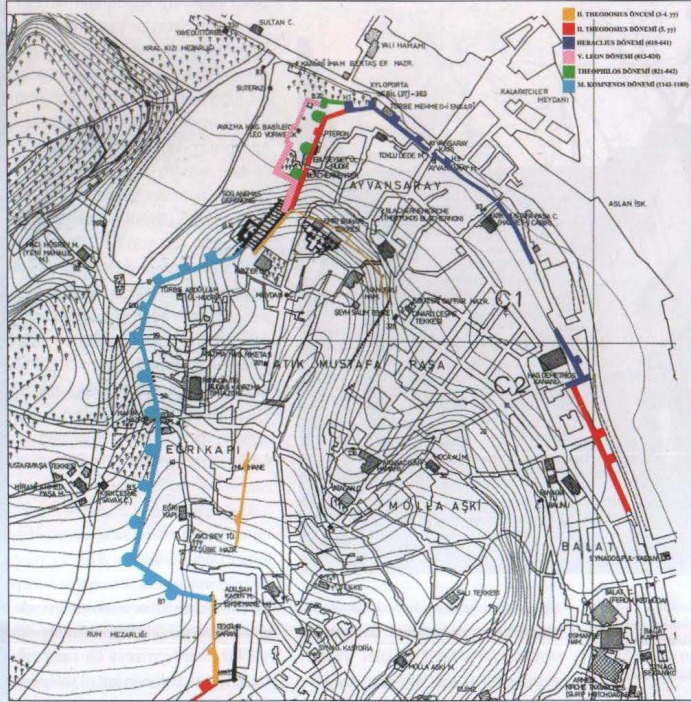
Fotoğraf: Fülüz Ayaz

rafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarda, Tekfur Sarayı'ndan başlanıp Şişhane Caddesi'ndeki Alparslan İlkokulu'ndan Eğrikapı Mumhane Caddesi ve İvaz Efendi Camii'ne kadar olan bölüm incelenmiştir. Özellikle Alparslan İlkokulu'nun (günümüzde Alparslan Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi) arkasında bulunan 11,30 m uzunluğundaki taş-tuğla almasıık duvar kalıntısının Blakhernai surlarına ait parçalar olduğu kabul edilir. Ebuzer Gıfari Mescidi avlusunda bulunan bazı altyapı kalıntıları ve buradaki beşik tonozlu mekânların da sarayın savunması ve "Mumhane Duvarları" adındaki sur duvarlarıyla ilişkili oldukları düşünülür (Resim 1). Bu kısımlar Theodosius surlarından daha eski ve Blakhernai surlarıyla ilişkili olarak kabul edilir. Kamusal alanlarda toprak üstünde görülen bu duvar kalıntılarının büyük bir olasılıkla sivil yapıların altında devam ettiğini unutmamak gerekir.

4. yüzyıl içinde Konstantinopolis on dört bölgeye ayırdığı zaman Blakhernai de on dördüncü semt olarak kente dahil edilir ve idari olarak buraya bağlanır. II. Theodosius (408-450) 5. yüzyılın başında surları daha fazla alarak şehri büyütürken, Tekfur Sarayı bölgesinde Kara Surları da Blakhernai surlarına bağlanır. Söz konusu surlar, 439 yılından sonra da (Aya Dimitri Kilisesi önüne kadar uzayan) bölgenin eski surları bu eklenme sırasında kullanıldığı için Theodosius dönemi kara surları kadar güçlü değildir. Blakhernai bölgesi yüzyıllarca tehdit altında kaldığı için de, surlarda sürekli birtakım eklenme ve güçlendirmelere ihtiyaç duyulmuştur.

Bölge kente dâhil edildiğinde surlar sadece yukarı Blakhernai'yi çevirler; Blakhernai hâlâ, Meryem Ana Kilisesi'nin de bulunduğu aşağı Blakhernai bölgesi surlarının dışındadır. 626 yılında aşağı kısım Avar tehdidinden kurtulduktan sonra, İmparator Heraklius (610-641), 627'de on iki burcu olan "Heraklius Surları"nı yaptırır. Aya Dimitri Kilisesi'nden Pteron'a uzanan bu surlarla artık aşağı Blakhernai da güvence altına

alınmıştır. 9. yüzyıl başında, V. Leon (813-820) bu bölgede bulunan Aya Nikolaus Kilisesi'nden kalanları koruma altına almak ve 813'teki Bulgar saldırısından sonra surları güçlendirmek amacıyla, bir ön duvar daha (Leon-siper duvarı) yaptırır. İmparator II. Mikhail ve oğlu Theophilos'un hükümdarlığında (821-842) da Haliç surları tamir edilmiş, üç adet beşgen kule eklenmiştir (Resim 2). Komme-

noslar zamanında daha da önem kazanan bu bölge, Blakhernai Sarayı ile ünlenmiş ve gelişmeye devam etmiştir.

BLAKHERNAI SARAYI VE ÇEVRESİNDEKİ BİZANS YAPILARI

Blakhernai Sarayı'nın temeli varlığını Notitia'dan öğrendiğimiz triklinosa (dinlenme odası, kabul salonu ve

Resim 2
Blakhernai Surları,
Or: 1/5000
(Müller-
Wiener'in
İstanbul'un
Tarihiel
Topoğrafyası
adlı yayınlıdaki
harita
kullanılmıştır).

Resim 3
Pervittich
haritalarında
yerli işlenmiş
olan Danubios
Sarayı.

Resim 4
Blakhernai
Sarayı'na
ait istinat
duvarları.

Fotoğraflar: Filiz Ayaz.

Resim 5
Blakhernai
Sarayı'na
ait istinat
duvarları.

Fotoğraflar: Filiz Ayaz.

şapelden oluşan yapı) dayanır. Bu sarayın yeri ve biçimine dair net ve özellikle arkeolojik bilgiler yoktur. 5. yüzyılda I. Leo (457-474) tarafından yaptırılan Theotokos Kilisesi ve Meryem'in mantosunu muhafaza etmek üzere yaptırılan daire biçimli Ayios Soros Şapeli bölgenin önemini artırmıştır. Bu iki yapının yanında yer almış olan bir ayazma bugün hâlâ mevcuttur. Böylelikle arazide üç kutsal mekân toplanmış bulunuyordu. 5. yüzyıldan itibaren kiliseyi ve Meryem'in mantosunu ziyaret

gelen imparatorlar burada dinlenebilecekleri sarayları yaptırmaya başlamıştır. İlk olarak I. Leo (457-474), Ayios Soros Şapeli'nin galeri katına bir dinlenme odası ve bir kabul salonu yaptırdı. I. Leo (457-474) ve I. Anastasius (491-518) arasındaki bir tarihte, şimdiki Hançerli Hamam'ın yerinde bulunan Danoubios Sarayı yaptırılmıştır (Resim 3). Daha sonra I. Anastasius (491-518) hem Theotokos Kilisesi'ni ziyarete gelen hem de ava giden imparatorların dinlenebilecekleri, kendi adını taşıyan bir saray daha inşa ettirdi. Zamanla bu saray yapılarının sayısı dörde çıkar (Soros, Danoubios, Okeanos ve Anastasius). VII. Konstantin Porphyrogenetos'un zamanında, 10. yüzyılda yazılan *Törenler Kitabı*'ndan elde edilen veriler bize bu yapıların konumları hakkında bilgi verir. Buna göre Anastasius Sarayı'ndan, daha aşağıda bulunan Danoubios Sarayı'na bir merdivenle iniliyordu. Danoubios Sarayı ise Theotokos Kilisesi'nin güneyinde, biraz daha yüksekte yer alırken, döner bir merdiven veya bir rampayla kilise içinde bulunan kabul salonuna bağlanıyordu.

Buradaki yapılar birçok eklenti ve değişiklikle varlıklarını sürdürür. 11. yüzyılın ikinci yarısında I. Alexios Komnenos (1081-1118) geniş çaplı bir sarayın inşasına başlar. Hançerli Hamam'a doğru uzanan sırtın iki tarafındaki istinat duvarlarının bu zamanda yapılmış olduğu kabul

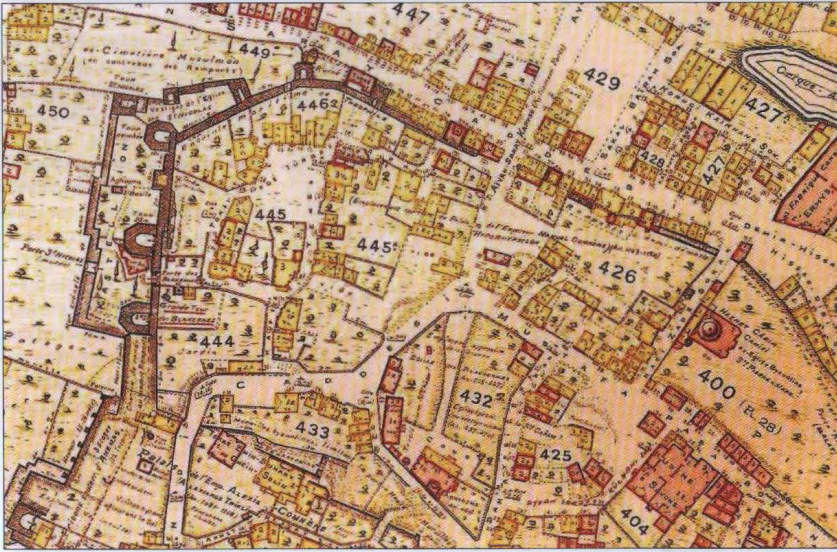
edilir. Söz konusu duvarları bugün alanda hâlâ görebiliyoruz (Resim 4-5). Alexios 1096'da bu sarayda, I. Haçlı Seferi'ne katılan komutanları kabul etmiş ve sarayının zenginliği ve gösterişli ziyaretçilerinin gözlerini kamaştırmıştı. Aleksiös'un yaptırdığı, Aleksiakos Basilikos Triklinos adını taşıyan yapı, bugün üzerinde İvaz Efendi Camii olan terasta yer almış olmalıdır. İmparator yaşayan bir hadise sonrasında surlara çok yakın olan sarayı surlardan uzaklaştırmak için, Anemas Zindanları adı verilen ve saraya ait bir altyapı olduğu düşünülen bir bölüm yaptırır. Bu olayı Aleksiös'un kızı Prenses Anna Komnena şöyle aktarır: "Haçlılarla münasebetlerin bozulduğu bir devirde bunlar tarafından atılan bir ok, sarayın haçlı ordugâhına nazır bir salonunda, tahtı üzerinde oturan imparatorun yanındaki saray erkânından birine isabet ederek yaraladı."

I. Aleksiös resmi törenler için daha çok Aya Sofya ve Hippodrom'a yakın olan Büyük Sarayı tercih etmiş olsa da onu takip eden dönemde şehrin kuzeybatı ucunda yer alan Blakhernai Sarayı eski Büyük Saray'a tercih edilir. Daha derli toplu ve ayaklanmalardan korunmaya da elverişli olması Blakhernai Sarayı'nın artık tamamen imparatorluğun resmi sarayı haline gelmesine neden olmuştur. Bölgenin av alanlarına yakınlığı da ayrıca önemlidir.

İmparator I. Manuel Komnenos (1143-1180), kendi adına bir *Triklinos* ve karısı Eirene için de büyük bir saray yaptırdı. Bu yapı, "Yüksek Ev", "Değerli Saray" veya Manuel'in ilk eşi olan Bertha Sulzbach'tan dolayı "Alman Prensesin Sarayı" olarak da anılır. Blakhernai saray kompleksi içinde yer alan bu yapı, hem Haliç'e hem de arkasındaki araziye hâkim bir yerde olduğu bilinse de bugüne kadar tam olarak lokalize edilememiştir. Jacques Pervititch'in 1929 tarihli siğorta haritasında Manuel Komnenos Sarayı, Aşağı Blakhernai bölgesinde gösterilmiştir (Resim 6).

Saray yapılarına büyük önem veren Manuel Komnenos, hem Büyük

Resim 6
Pervittich
1929 tarihli
haritasında
Manuel
Komnenos
sarayını
tahmini olarak
yerleşmiştir.

Saray'a hem de Blakhernai Sarayı'na sütunlarla çevrili galeriler yaptırır; sarayların çeşitli bölümlerini, barbarlara karşı kazandığı zaferler ve Bizanslılar için yaptığı iyilikleri gösteren mozaiklerle süsletir. Bunların yanı sıra Blakhernai bölgesinin batısındaki eski kara surlarını yıktırıp, surları batıya doğru genişleterek yeniden yaptırır. Tekfur Sarayı'nın da Manuel tarafından yaptırıldığı görüşü yaygındır.

13. yüzyılda, Latin işgali döneminde Latin kralları bir süre eski Büyük Saray'ın bir bölümü olan Boukoleon Sarayı'nda yaşamışlarsa da, daha sonra Blakhernai'ya taşınmışlardır. Latin işgali sonunda Blakhernai Sarayı'nın yağmalanıp, karışıklık içinde terk edildiği aktarılır. Ioannes Kantakuzenos, saray yeniden eski haline getirilinceye kadar geçen süreyi Büyük Saray'da geçirmek zorunda kalmıştır. Fethedene kadar hüküm süren Palaiologos hanedanı da bu sarayı kullanır.

Anemas zindanları: Mimar Sinan tarafından yaptırıldığı kabul edilen İvaz Efendi Camii'nin bulunduğu terasın önünde "Anemas Zindanları" adı verilen yapı, I. Alexios Komnenos tarafından inşa ettirilir. Anna Komnena, Aleksiad'da yapının Mikhael

Anemas'ın ilk olarak burada hapsedilmesinden dolayı Anemas Kulesi olarak anıldığını anlatır. Blakhernai Sarayı yakınındaki surların bir burcu olduğunu da aktarır. Anemas'ın kapatıldığı zindanın tam olarak surların hangi kulesi olduğu ise bugün de tartışmalıdır.

Tekfur Sarayı'nın dışında, Blakhernai saray kompleksinden günümüze "Anemas Zindanı" algılanabilecek mekânlar olarak mevcuttur. Sarayla bağlantılı olduğu anlaşılan yapıda son yıllarda gerçekleştirilen temizlik

ve restorasyon çalışmalarında bulunan tonozlu galeri ve dehlizlerden başka bir kalıntıya ulaşılamamıştır. Bu tonozlar hemen yakınındaki Emir Buhari Tekkesi altında da devam eder (Resim 7) ve Müller-Wiener haritasında yer alır (Resim B).

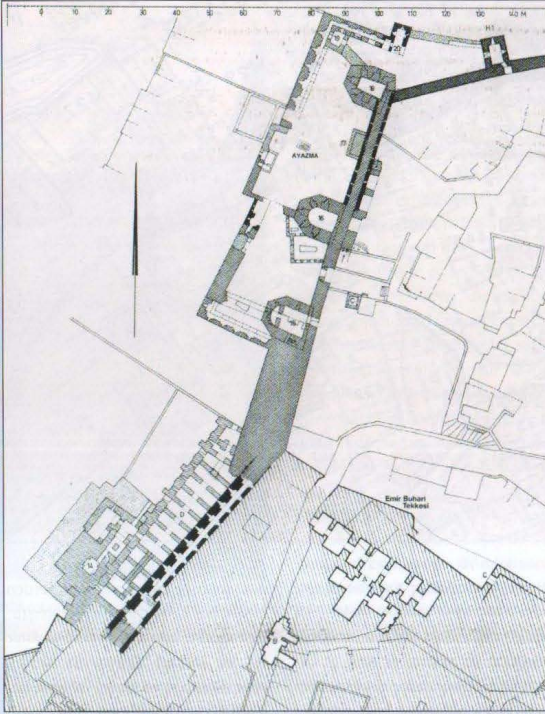
Toklu Dede Mescidi: 5. yüzyılda Kudüs yakınlarında Naum kasabasında bir Musevi kadının evinde misafir kalan Candidus ve Galbius adlı iki dinadamı, kadına ait bir sandıkta Hz. Meryem'in mantosunun (map-horion) olduğunu öğrenince, san-

Resim 7
Emir Buhari
Tekkesi altında
bulunan
tonozlu yapının
kalıntıları.

Fotoğraf: Filiz Ayaz.

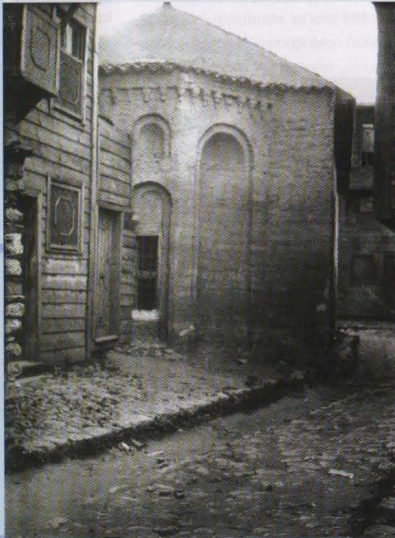

Resim 8
Antemas
Zindanları
olarak
adlandırılan
yapı ve Emir
Buhari Tekkesi
altındaki
tonozlu yapılar
(Müller-Wiener).

Resim 9
Toklu Dede
Mescidi, Mayıs
1905.

Gertrude Beili Arşivi.

diği Konstantinopolis'e getirerek, Blakherna'da bu elbisenin saklandığı Marcus-Petrus şapelini yaptırır. Bazı araştırmacılara göre bu, Toklu Dede Mescidi olarak adlandırılan yapıdır.

Ferudun Dirimtekin ve Semavi Eyice bu görüşe katılırken, başka araştırmacılar da Toklu-Thekla fonetik çağrışımından dolayı mescidin İmparator Theophilos'un kız kardeşi tarafından yaptırılan Thekla Manastırı'na ait bir şapel olabileceğini savunur. Schneider, Toklu Dede yapısındaki freskolarda hiçbir kadın azize betimi olmayışını, yapının Thekla Kilisesi olmamasına delil göstermiştir. Ancak, Toklu Dede Mescidi'nin eski adı konusundaki görüşler tam anlamıyla kanıtlanamamıştır (Resim 9).

Semavi Eyice'ye göre, fetihten sonra zaviyeye çevrilen yapının adı da "zaviye" olarak Hürrem Sultan Vakfiyesi'nde geçer. Ecümen Arşivi'nde yer alan 3 Temmuz 1936 tarihli asar-ı atika kaydına göre, askerlerin konaklaması için ayrılmıştır. 1929 yılında kuzey duvarı yıkılmış, 1984 yılında ise yol çalışmaları nedeniyle mescit arsası tamamen işgal edilmiştir (Resim 10). Ferudun Özgümiş ve Ken Dark 1999 yılında, Yumri Sokağı'na bakan 1 no'lu evin duvarı-

nın temelinde tespit ettikleri birkaç sıra tuğlaların Toklu Dede Mescidi'nin günümüze kalan tek parçası olduğunu belirtmiştir. Günümüzde yapıdan hiçbir iz yoktur.

Aya Dimitri (Ayios Demetrios Kanabı): Yapı çok sayıda yangında tahrip olmasına rağmen 1453'ü zararsız atlattır. Kilisenin orijinal halinde mozaikli bir kubbeyle örtüldüğü tahmin edilmekteyse de bugünkü halini en son geçirdiği büyük onarım olan 1855'te aldığı bilinmektedir; buna göre ahşap tonozlu ve üç nefli bir bazilikadır. Yapı kilise tarihi açısından da önemlidir, çünkü 1597-1601 tarihleri arasında, Patrikhane kurumu Fethiye Camii'nden çıkınca, bugünkü yerine taşınana kadar burada görevini sürdürmüştür. Kilisenin bahçesinde bir ayazma ve aynı parselde de bir okul binası yer alır.

OSMANLI DÖNEMİ

Fetihten sonra, 7. yüzyıldaki Arap kuşatmasında burada şehit olduğuna inanılan sahabelerin varlığı bölgesi Müslümanlar için değerli kılmıştır. Ekrem Hakkı Ayverdi *İstanbul Mahalleleri* adlı kitabında, Fatih devri sonlarında Ayvansaray bölgesinde küçük mescitler ve bunların etrafında kurgulanan mahallelerden bahseder. Buna göre, Hacı İlyas Mahallesi Fatih'in Topçubaşı tarafından yaptırılan Hacı İlyas Yatağan Mescidi etrafında, Avcıbey Mahallesi ise Fatih'in Avcıbaşı Mehmet Bey tarafından yaptırılan mescit etrafında konumlanır. Bu dönemde sınırları dâhilinde bir mescidi olmayan tek mahalle Vlaherna Mahallesi'dir. 1768 yılında tamamlanan, Hafız Hüseyin Ayvansarayi'nin kaleme aldığı *Hadikatü'l-Cevami'* adlı kaynaktan öğrendiğimize göre, Atık Mustafa Paşa Camii ve Toklu Dede Mescidi, II. Bayezid döneminde camiye çevrilir ve artık kendi adlarıyla anılan birer mahalleleri içinde konumlanırlar.

1453'ten sonraki yıllarda her ne kadar bölgede Müslüman hanelerinin sayısı artmış olsa da, Ayvansaray'ın Rumlar, Yahudiler ve Müslümanların bir arada yaşadığı bir bölge olduğu

arşiv belgelerinden anlaşılır. Mezarlık alanları da birbirine yakındır. Sarraf Hovhannesyan, Eğrikapı dışında bir Müslüman mezarlığı bulunduğunu belirtirken, aynı dönemde yazan İnciciyan, Eğrikapı surlarının dışında Taksim ile Tekfur Sarayı arasında bir Rum mezarlığı olduğunu aktarır. Edirnekapı dışında ise hem Ermeni hem de Yahudi mezarlığı vardır.

Latin istilasından sonra harap durumda olduğu bilinen saray yapıları fetihten sonra da kullanılmamıştır. II. Bayezid döneminde inşa edilen Emir Buhari Tekkesi'nin I. Aleksios'un yaptırdığı sarayın altyapısını kullanarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kimi araştırmacılar tarafından vahşi hayvanların saklandığı bir yapı olduğu belirtilen Tekfur Sarayı, zaman zaman farklı işlevler için kullanılmıştır. 1719 yılında burada bir çini imalathanesi kurulduğu, tam tarihi kesin olmamakla beraber 19. yüzyılın başında da bir şişe fabrikasının bulunduğu arşiv belgelerinden anlaşılır. Hovhannesyan *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi* adlı eserinde 19. yüzyılda Tekfur Sarayı'nın içinde "papuççular"ın çalıştığını, avlusunda ise bakır kaplar yapanların dükkanlarının bulunduğunu aktarır.

Reşat Ekrem Koçu'ya göre, 18. yüzyıl sonundan 19. yüzyıl ortalarına kadar olan dönem kapsayan Bostancıbaşı defterlerinin birinde (1230 1814/15] yılına ait) Ayvansaray kıyılarında kayıkhaneye, ev ve yalıların bulunduğu yazılıdır (Sabık Tersane Emni Vahid Efendi, Sabık Bosna Mollası Efendi, Bezircibaşı Salih Efendi, Kasap Mustafa, Sadık Ağa Yalıları). Bunların içinde en büyüğü ve en etkileyici olanı Hatice Sultan Sahil Sarayı idi. Antoine Ignace Melling'in 1806 tarihli Halic gravüründe, IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan'ın sahil sarayı, surların bittiği yerle bugünkü Halic köprüsü dibindeki Abdülvüdd Mescidi arasında bulunduğu görülür (Resim 11). Bostancıbaşı Defteri'nde yeri boş arsa olarak gösterildiğine göre, saray 1806-1814 arasında ortadan kalkmış olmalıdır. Semayı Eyice, Halic kıyılarının sadece küçük bir bölümüne dair olan bu listenin bile sahildeki

yapılışmanın çeşitlilik ve renkliliği hakkında bir fikir verdiğini söyler. Ayvansaray'da surların Halic kıyısıyla birleştiği köşede, Hatice Sultan'ın hayratı olan 1123 (1711) tarihli bir çeşme, sıbyan mektebi ve bir sebil vardı. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde "Hatice Sultan İbtidai Mektebi" olarak geçen mektep, H. 1324 (1906/7) yılında tamir edilmiş, ona ait bir sebil ise 1970'lerdeki yol inşaatı sırasında yıkılmış, çeşmenin bazı taşları koparılmıştır; Sıbyan Mektebi de harap haldedir.

1852'te, Halic üzerinde Ayvansaray ile Pirişpaşa arasında Cezayirioğlu Mıgırdıç adında bir sarraf tarafından ahşap kazıklar üzerinde bir köprü yaptırılmıştır. Yahudi Köprüsü denen bu yapı, üstünden geçenlerden para

almak suretiyle kazanç sağlamak amacıyla inşa edildiyse de "suların hareketine engel olduğu" gerekçeyle 1859'da kaldırılmasına karar verilmiştir.

BÖLGEDEKİ DEĞİŞİM SÜRECİ

Yangınlar ve yangın sonrası planlama: Ayvansaray semti, Bizans döneminde 1069, 1203 ve 1434'te kayıtlı altına alınmış olduğu için bilinen birkaç büyük yangın geçirmiştir. Osmanlı döneminde özellikle 27 Temmuz 1729'da Balat'tan Ayvansaray kıyılarına kadar yayılan bir yangın bölgeyi harabeye çevirmiştir. Yangından gelen yıllarda da 1755, 1773, 1862, 1864, 1880 ve 1911 yangınları Ayvansaray'a çok büyük zarar vermiştir.

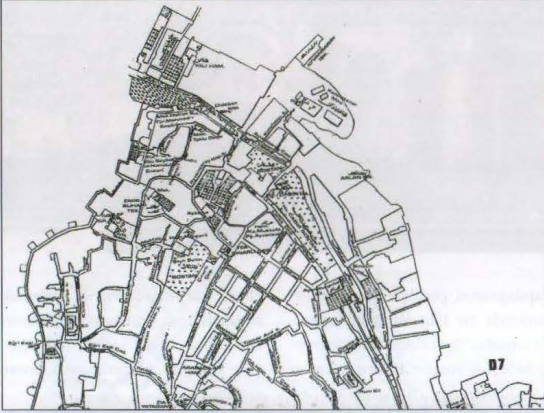
Resim 10
Toklu Dede
Mescidi, güney
duvarı.

Encümen Arşivi.

Resim 11
Melling'in Halic
gravüründe
görülen Hatice
Sultan Yalı ve
Ayvansaray'daki
tersane gözleri.

Resim 12
Ekrem Hakkı
Ayverdi
haritasında
görülen yeni
geometrik plan.

Zeynep Çelik, 1840'lerden önce, yangınların ardından daha ziyade tamirat yapıldığını, bu tarihten sonra da yangınları önlemek için köklü çözüm arayışlarına gildiğini anlatır. Yangından zarar gören bölgeler büyük ve prestijli olduğu zaman büyük bir yenileme projesine gidilmiş. İç mahallelerde görece küçük alanları

depolar ortaya çıkar. Pervititch haritalarında görülen (403 no'lu yapı), 1903-1912 yılları arasında kurulan Ermys Konserve Fabrikası'nın bir şubesi Ayvansaray kıyısında yer almaktadır. Arşiv belgelerindeki bilgilere göre, sur önu bölgede "İngiliz tebaasından Tomas ve ortaklarına" ait bir un değirmeni bulunmaktadır. Bunlar

planlama kararları alınmıştır. Ancak bundan iki sene sonra, H. Prost ile sözleşme yapılır ve İstanbul Nazım Planı hazırlanmaya başlanır. Prost'un 1938'de hazırladığı nazım planında, Haliç'in sağ kıyısında, iki köprü arasında, gıda maddeleri, satış alanları, haller ve balıkhanelerin bulundukları yerde geliştirilmeleri ve sanayinin Haliç çevresinde toplanması öngörülmektedir. Prost Planı'nın 1939 yılında yürürlüğe girmesini izleyen elli yılda Haliç kıyıları, bu öneri yüzünden, 700'ü büyük ve küçük sanayi kuruluşu olmak üzere 2000'in üzerinde işyeri tarafından istila edilir.

1976 yılında onaylanan Piccinato Planı'nda, Haliç'in güney kıyısındaki fabrikalardan tamamen temizlenmesi ve bu temizliğin Alibeyköy Vadisi'ne kadar uzaması önerilmiştir. 1984 yılında Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen Dalan, Haliç'i temizlemek adına, kıyının 50-100 m. içerisinde yer alan 4000'den fazla yapıyı istimlak ederek, 696 fabrika ve küçük esnafa ait 2020 işyerini yıktırarak bir kolektör inşa ettirmiştir. Yıkımlar sonucu Haliç'te kıyı boyunca uzanan yeşil alanlar oluşmuş; Fener, Balat, Ayvansaray gibi tarihi semtlerin kıyıyla ilişkisi koparılmıştır; kıyı ve semtlerin arasına yerleştirilen çok şeritli yol bu kopukluğu büsbütün artırmıştır. Bulgar Kilisesi gibi yapılar tek başlarına, çevre dokularından kopuk kalmış, bu yıkımlar sırasında da Haliç'in uzun yıllar içerisinde oluşturduğu tarihi, kültürel ve sanayi mirasına ait çok sayıda yapı yok edilmiştir.

2005 yılında çıkarılan, 5366 sayılı Yıpranma Tarihi ve Kültürel Tasınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun'a dayandırılarak, 22.04.2006 tarih, 26417 sayılı ve 23.10.2006 gün ve 26318 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Bakanlar Kurulu kararı ile Fener-Ayvansaray Arası Yenileme Alanı ilan edildi. Bu proje kapsamında 2011 yılında inşaatına başlanan otel, Toklu Dede Mes-cidi ve onu çevreleyen mahalleli yok etmiş ve çevresiyle uyumsuz masif bir kütle ortaya çıkmıştır.

etkileyen yangınlar kent dokusunun "yamavari" düzenlenmesine yol açar. Nitekim 1862 yangınından sonra Ayvansaray'daki gelişme de bu yöndedir. Yangından önce küçük bloklara ve çıkmaz sokaklara sıkışan ev ve dükkanları yeni geometrik plana göre yeniden yapılır (Resim 12).

Yapıların kullanıcı ve işlev değiştirme: 19. yüzyıla kadar Haliç'te zamanla gelişerek devam eden yönetim, savunma, ticaret, çokkültürlü yerleşim ve sayfiye işlevleri, 19. yüzyılda yerlerini sanayiye bırakmıştır. Su kenarları hem ulaşım yönünden, hem de güç kaynağı olarak kullanıl-mak üzere tercih edilir. Inciciyan, 19. yüzyıl başında genişletilen Kasımpaşa Tersanesi dışında, Ayvansaray ve Sütlüce kıyılarından gemi inşaatı ve tamiri için küçük atölyelerin bulunduğunu belirtir (Resim 11).

Haliç'in güney kıyısında gıda ve giyim sektörüne hizmet eden büyük fabrikalar kurulur; bunların dışında kıyıda, dar-uzun ve kıyıya dik konumlanan sabun, gıda ve tütün gibi farklı işkollarında çok sayıda üretim yeri ve

daşında, 19. yüzyılda İstanbul'da cam üretimi yapan önemli işletmelerden ikisi burada (Tekfur Sarayı ve Ayvansaray kıyısı) yer almaktadır.

Haliç kıyılarında yapılan fabrikalar zamanla sosyal dokuyu etkilemiş ve Haliç'teki sayfiye işlevi yok olmuş, etnik gruplar dağılarak, göçmenler ve alt gelir grupları Haliç çevresine yerleşmiştir. Küçük imalathaneler fabrikalara çevrilmiş ve neticede birkaç yapı dışında Haliç'in silüeti değişmiştir. Endüstrileşme ve sanayinin baskın şekilde bölgeye girmesi ve yapıların kullanıcılarının el değiştirmesi bir bakım-onarım problemi yaratmış ve bazı yapılar tamamen kaybedilmiştir.

İmar faaliyetleri: İstanbul kentinin yeni baştan planlanması çabaları 1933 yılında başlar. Alman şehir plancısı H. Elgözt, yeni limanın Haliç'e doğru genişlemesini, dumanlı ve kokulu büyük sanayi tesislerinin sur dışında kurulmasını öngörmüştür. Böylece, kentin Tarihi Yarımada içinde kalan bölümünde yoğunluğun düşürülmesi ve tarihi dokunun korunması gibi

Tokludedede'de yıkım çalışmaları.

Fotoğraf:
Nejla Osseiran

TOKLUDEDE'NİN YOK EDİLİŞİ

CİHAN UZUNÇARŞILI BAYSAL

"Fatih Belediyesi Osmanlı Türk mimarisine yeniden hayat verdi" diyerek konuya giren spiker, metruk ahşap evlerin Fatih Belediyesi elinde hayat bulmasından bahisle sözü sahaya devrediyor. Bölgenin, "İstanbul'un Fatih ilçesinde ... geleksel dokusunu bozmadan bugüne kadar taşıyan tarihi mahallelerimizden bir tanesi" olduğunun altını çizen muhabir, burasının şimdi Fatih Belediyesi tarafından aslına uygun olarak yeniden inşa edildiğini ıstahla açıklamaya koyuluyor. Geleneksel dokusunu bozmadan bugüne dek taşıyabildiyse neden yıkılıp yeniden inşa edildiği sorusu aklılara takılsa da, az sonra ekranda arz-ı endam edecek olan Fatih Belediye Başkanı merakımızı giderecek: "TÜRSAB'in başkanı, Rehberler Odası başkanı, Turizm Acentaları Birliği bunların hepsini toplayıp burada —o zaman Fatih'e bağlı değildi Eminönü— yeni bir destinasyon, yeni bir turizm güzergâhı arayışı içindeydik, çünkü böyle bir potansiyel vardı. İşte bu yeni turizm güzergâhının merkezi şu anda bulunduğumuz yenilenen Türk Mahallesi." Kariye Müzesi, Tekfur Sa-

rayı, Anemas Zindanları, Emir Buhari Tekkesi, Meryem Ana Ayazması gibi değerlerin yer aldığı yöredeki potansiyeli keşfettiklerini belirten Başkan Mustafa Demir, Kariye Müzesi'ni ziyarete gelen turistlerin sadece orayı görüp geri dönmelerine gönülleri razı olmadığı için bölgeyi yeniden düzenlemek istediklerini ve şu anda da amaçlarına ulaştıklarını ıftiharla anlatıyor: "...Bu Türk mahallesi münasebetiyle artık insanların gelip kalacakları yerler de olacak." "Osmanlı Mirası Hayat Buluyor" alt yazısının eksilmediği ekranda giriş katlarındaki dükkânları görünce, butik otellerde kalacak turistlerin bol bol alışveriş yapacaklarını da anlıyoruz. Demir, 2005 yılında bir fikir olarak ortaya çıkan projenin prosedürünün 2006'da başlatıldığını ve 2012'de de ihalesinin gerçekleştiğini açıklıyor. Son sözü alan spiker, burasının Sultanahmet'e komşu yeni bir turistik merkez olacağı baklasını ağızdan çıkarıveriyor.

Osmanlı mirasının canlandırıldığı söylenen ve Ayvansaray Tokludedede olarak bahsi geçen yer, mahalle ya da semt değil, Fatih ilçesi Atık Mustafa Paşa Mahallesi'nde yer alan ve

Ayvansaray'da surlara paralel olarak kıvrılan bir sokağın adı. Buraya adını veren Toklu Dede Mescidi'nin bir Bizans kilisesinden mescide dönüştürüldüğü çeşitli kaynaklarca belirtilmekte. Öte yandan surların içinde Toklu Dede adıyla bilinen bir hazire de bulunmakta. Alanda ve alanın çevresinde sahabe mezarları ve türbeler var. Semavi Eyice buradaki sokak dokusunu yüzyıllardır neredeyse hiç değişmediğine dikkat çekiyor. Türk Mahallesi olarak geçen yenileme projesi, Toklu İbrahim Dede'nin yanı sıra Kuyu ve Kafesçi Yumni sokakları ile çevrilmiş olan yapı adalarını da içermekte. 1,5 hektarlık bir alanda 64 parseli kapsayan proje 70 haneyi etkilemiş. Bölge sakinlerinin neredeyse tamamı ya doğma büyüme buralı ya da evlenerek gelenler. Bölgede 16 adet tescilli bina bulunmakta.

İstanbul surlarının Ayvansaray'da Haliç'le buluştuğu noktada özgün sokak dokusu, bol yeşili, iki katlı ahşap evleriyle eski İstanbul'un özgün ruhunu kuşaklara aktaran alan, tüm değerler gibi tarih ve kültürün de ekonomik değere tahvil edildiği günümüzde turistik cazibe merke-

zinden sağlanacak rant uğruna gözden çıkarılarak yok edilmiştir. Mine Esmer'in *Mimarlık* (389) dergisinde dikkat çektiği üzere, yıkım tarihi 2013 başına kadar parsel boyutları, kat yükseklikleri, cephe ve plan oranları eski İstanbul mahallelerine özgü dokuyu ve mimariyi koruyabil-

mirası da keppelenir. Mine Esmer'in yazısıyla devam edersek "...on sekiz asra yayılan ve kümülatif katmanlar halinde pek çok farklı tarih ve kültüre ait mirası barındıran kentsel alan yok edilmiştir." Bölgedeki tarihi eserleri barındıran Başkan Demir, iki kat bodrum içeren proje binalarının tarihi

zorla tahliyeler ve yerinden etmeler gözlerden kaçırılmıştır. Katman katman tarih ve kültür barındıran alan, belediye ve medya kanallarının söylediklerinin tam aksine, yıkımların tamamlandığı 2013 başına kadar civil civil bir kentsel kamusal alandı. Sulukule'de mahallenin devasa bir ev olduğunu düşünürdüm, sokakların da evin odaları. Tokluded'e mahallelinin kentsel kamusal mekânları ferahfeza kullanmasını gözlemlemek Sulukule'yi yeniden yaşattı. Kına geceleri, açık hava düğünleri bir yana, kapı önü kahvaltılar, çay keyifleri, çekirdek çitlemeler, dolma doldurmalar... Hepsi sokakta. Ve elbette gündelik hayatın değişmeyen pratikleri, surlara ve sahabe türbelerine bitişik çocuk parkında yün dövmeler, halı yıkamalar, çamaşır kurutmalar... Sokak ile evin, kamusal ile özelin sınırlarının iç içe geçtiği, her köşesi keyifle yaşanan bir güzelim mahalle. Sokakların doyusya keyfini çıkartan çocuklar, yaşlılar ve onlarca kedi; mutlu kediler mahallesini.

Kent Hareketlerinin düzenlediği basın açıklaması eyleminde Hüri Abla konuşuyor. Çok sevdiği mahalleyi terk ettikten kısa bir süre sonra kalbine yenik düşecektir.

Fotoğraf: Nejla Osseirant.

miş olan bölge, kârgir yapıların bulundukları parsellerin birleştirilerek monoblok kütteli yapıların inşası ve mevcut 15 ahşap yapının da tamamen yıkılarak yerlerine kötü birer replikalarının dikilmesiyle tüm özelliklerini kaybeder.

Başkan Demir'in "Osmanlı Türk mimarisinin en gözde örneklerinin bulunduğu Ayvansaray Tokluded'e" yorumunun ardından dile getirdikleri, faili olduğu kıyımın kendi tarafından açık edilmesidir: "...Proje ile hayal ettiğimiz semti kuruyoruz." Bu hayal (daha doğrusu kâbus) en gözde ve muhtemelen en son sivil mimari örneklerinin yıkımı ve özgün sokak dokularının tamamen yok edilmesi üzerinden yükselmektedir. Buradan bakınca, hayallerin semti her yerde hatta çölde bile inşa edilebilir; buyurunuz Dubai! Ayvansaray, Roma dönemi mahallesi Blakhernai'nin aşağı bölümünde bulunmakta ve Roma, Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet katmanlarını barındırmaktadır. Tarihi, kolektif belleği, özgün mimari dokusu dozerlenen bölgenin arkeolojik

verceği tahribattan bihaberdir ya da tarih ve kültür, turizm gelirlerine katkı birer ekonomik değer oldukları sürece değerlidir. TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Kent Düşleri Atölyesi (2012) öğrencilerinin vurguladığı üzere, tarihin bu denli yoğun olduğu bir yerde tarihin çokluğuyla karşı karşıyayız.

Daha Eminönü Fatih'e bağlanmadan, filan feşmekânlarla bölgenin rant potansiyelini keşfedip burayı yeni bir turistik destinasyon olarak gözüne kestirdiğini iftiharla basına açıklayan Demir, bomboş bir arazi üzerine inşaat yaparmışçasına, Tokluded'e nesiller boyu yaşayanları, kolektif hafızada yer etmiş yaşamı ve kültürel pratikleri de tamamen yok saymıştır. "Yık-yap-rant elde et" projesinde insan faktörü de insanıyet de yoktur. Nitekim, yukarıda da örneklediğimiz üzere, çeşitli vesilelerle dile getirilen "metruk" vurgusuyla, burası bırakılmış/terk edilmiş/kullanılmayan bir alanmış sanısı yaratılarak yıkım projesine dolaylı rıza üretilmiş, aynı zamanda

Havasından mı suyundan mı saha-besinden mi, öyle bir mahalle ki yoksulluğu da yoksulluğu da katlanılır kılar; ayrılığı ise ölüme eşdeğer. Komşuluk ilişkileri ve dayanışma, sosyal yaşamı yeniden inşa ederken komşuları da aile bireylerine dönüş-türüyordu. Nitekim tüm baskılara karşın cvlerinden vazgeçmeyen iki sakinden (diğeri İsmet Hazer) Yayla Teyze için komşuları demek yalnızlığını unutturan aile bireyleri demektir. Ağlaya ağlaya mahalleyi terk edisinden kısa bir süre sonra bir türlü alışmadığı Avclar'da kalbine yenik düşen Hüri Abla içinse yaşama tutunma mekânıydı burası; kırası çok düşüktü, tavuk besleyerek, yetiştir-diği sebzeleri satarak oğlunun maaşının üzerine koyup geçinip gidiyordu. Kapı önü iki sohbet bir çayla da dertlerini unutabiliyordu. Tokluded'e her biri için yaşam alanından öteydi ama en çok İsmet Amca aşkıtı sokağına ve evine; o kadar ki evini iki saray arasında "orta saray" olarak adlandı- rıyordu. 2011 Eylül'de *Express* dergisi için gerçekleştirdiğimiz mülakatta

söyledikleri, konutun, kentin kullanım değerini çoktan unutmış bir düzene adeta başkaldırıydı: "Şu kale var ya şu kale, aşağı yukarı elli senedir hayatım burada geçti, başka yerden de ev alırdım; şu kalenin dibinden çıkmayacağımı. ...Evim giderse zaten ölmüşüm ben! Burası değerlenecek. Burası hep otel olacak, kiralık, kiralık dükkânlar olacak, pansiyonlar olacak. Bu rantı kim yiyecek? Babalarından mı kaldı, dedelerinden mi kaldı! Sen beni Ayvansaray'dan Konstantin'in sarayının olduğu yerden atıyorsun. Taşluk'a, Taşluk'a yallah diye. O gitsin! İstanbul burası, Ayvansaray Türk evleri, esas İstanbul burası. Sultanahmet'e değişmem. Orada Konstantin'in sarayı, burada benim sarayım, yukarda Tekfur Sarayı, iki sarayın ortasında benim saray..." Evini kendi olanaklarıyla yapmak isteyip çıkartılan zorluklar karşısında sarayın kaybetme korkusu onu intihara sürükler, neyse ki kurtarılır: "Çocuklarım burada doğdu, burada büyüdüler. Biz 65-70 yaşlarında insanlarız, geldik gidiyoruz ama çocuğumun çocuğumun yuvasını elinden alırsa tanımam onları, tanımam! Tarım ilacı içtim, protesto olarak yaptım. Yazı bıraktım. Yok, yazı değil ferman bıraktım ben, ferman: 'Ben intihar ediyorum'

dedim. Sorumluları şunlar şunlar, en başlarına kadar saydım. Erdoğan, 'Kimsenin yuvasını yıkmayacağız, çocuğunu çocuğunu açıkta koymayacağız' demedi mi? Benim buradaki 30-40 senelik evimi elimden alacak, bana da Taş... Neydi? Taşluk'tan ev verecekmış... Bu evlerin sahibinden, 16 tescilliden 4 tanesi kaldı, 12'si satıldı. Teslim oldular, anladın mı teslim oldular." Daha önce, defalarca Fatih Belediyesi'ne giderek evini tamir ettirmek istediğini bildirmiş ancak izin alamamıştır. Maliklerin yapabileceği basit tamir ve tadilatlara yıllar boyu izin verilmemiş, böylece, fiziksel çöküşü durdurabilecek ve tarihi mirası koruyacak bir yenileme projesinin gerekliliğine meşruiyet inşa edilmiştir. 24 yaşında gelin gelip 65 yaşına dek "Burada ömrüm geçti" diyenlerin feryatları, "Bizim burada hayatımız karafatma, örümcek, yeraltı böcekleri arasında geçti; bu zamana kadar üç kere dilekçe verdim, buraları yapayım da temiz bir evde oturayım diye, izin vermediler" diyenlerinkine karışır.

2005'te Fatih Belediyesi'nde kotarıp 2006'da resmîyete kavuşan yenileme alanı ilanı ertesinde kulağına kar suyu kaçırılan birileri, 5366 sayılı yenileme yasasının kamulaştırma

silahını öne sürerek, "Eğer bize satmazsanız belediye el koyacak, kamulaştırma yapacak" tehditleriyle sakinleri korkutup mülk toplamaya başlar. Bir sakinin Tokludedeki ziyaretlerimizde yana yakıla dillendirdiği üzere: "Milletin elinden zorlan malını alıyorlar, ayıp be. Zorlan aldılar, yıkılacak bilmem şöyle olacak böyle olacak..."

Fatih Belediyesi'nin Nisan ve Eylül 2011'de bölgede ikamet edenlere gönderdiği tebliğatlar da kamulaştırma korkusunu şiddetlendirir. Nisan tebliğatları uygulama süreci öncesi bilgilendirme toplantısına davetken, Eylül tebliğatları 5366 sayılı yasanın kamulaştırma maddesine atıfla, abalından sopa göstererek, taşınmazın uzlaşma ve eşleştirme konularında anlaşma yapmak üzere on beş gün içinde belediyeye müracaat talebidir; aksi halde kamulaştırma işlemlerine başlanacağı belirtilmektedir. Ve nasıl bir tesadüf ise 2012'de yapılan ihale, mahalleden mülk toplayanların üzerine kalır! Avan projenin kurul tarafından onay tarihi 2012, Fatih Belediye Meclisi onayı ise 2014'tür. Ortada ilgili kurul tarafından onaylanmış bir proje bile yokken tehditler, baskılar, pazarlıklarla mülklere el konmuş, sakinler yer-

Tokludedeki geleneksel dokusu yerine inşa edilen otel.

Fotoğraf: CihanBaysal.

lerinden edilmiştir. Haliç'in her iki yakasındaki dönüşümün sermayenin iştahını kabarttığı zamanlardır. Manşetlere yansıdığı üzere, o dönemde dönüşümü duyan bina avına çıkmakta Fener-Balat-Ayvansaray da bu gidişattan payını almaktaydı. Bina toplayan firmalar arasında başı çeken Şener Holding (Altınboynuz İnşaat), Unkapanı'nda lokanta işleten baba ve oğulları tarafından kurulmuştu. 1985 ertesi Allah yürü ya kulum deyince, aile petrol taşımacılığı üzerinden holdingleşmiş, ardından da inşaat işine girmiştir. Tokludedeki binaları 150.000 TL ile 1 milyon TL arasında toplayan holdingin 12-13 milyon TL'lik bir yatırım yaptığından söz edilmektedir.

Tüm dönemlerin kaybedenleri kiracılar gelince, topladığı mülklerin kiracılarına büyük bir lütufla (!) kira ödemenin istedikleri kadar oturabileceklerini, dolayısıyla kontrata da gerek olmadığını bildiren "mahallenin çocuğu" firma sahibi, kiracıların mülk sahipleri yanında projeye karşı direniş başlatmaları üzerine "Kontratınız yok, iki günde kiraya önüne atar, geçmişe yönelik tüm kiralara da icra çıkartırım" tehdidini savurur. Kontrat yapmamış kiracıların hakları da olmadıktan sonra günü geldiğinde hepsine yol görünür; mal sahiplerinin sattığı evlerin su ve elektrikleri baskı

aracı olarak kesildiğinden zaten çoğu da barınamaz ve evini terk etmek zorunda kalır.

Mücadeleye gelince. Kiracılar ile mülk sahiplerinin bir yenileme projesine karşı yana durdukları ilk örnek Tarlabası ise, Tokludedeki —her ne kadar Tarlabası kadar örgütlü olmasa da— ikinci örnek sayılabilir. Projeyi ve bölge halkının kaygılarını ilk fark edenler, bölgede çekim yaparken 2010'da gönderilen tebliğatları gören fotoğraf sanatçıları olmuş, yirmiden fazla mahalle derneğinin çatısı altında örgütlendiği Kent Hareketleri'nin mahalleye girmesini sağlamışlardır. Mahallede basın açıklamaları, serbest kürsü eylemleri örgütlenmiş, belediyenin yolsuzluklarına (müze haber etmeden arkeolojik bölgede kazılar; müteahhit ayrıcalıklı hak; üç kat imar verirken, evini kendi yapacak olana iki kat imar) suç duyuruları yapılmış, diğer mahalle örgütlerinin, milletvekillerinin ve BM Konut Hakkı ilgili biriminin (2013 Mart) Tokludedeki dayanışma ziyaretleri sağlanmış, böylece mahallelinin mücadelesi güçlendirilmiştir. Eylemlerin yanı sıra sanatçıların çektiği belgeler, fotoğraf sergileri ve öğrenci atölyeleri sayesinde de Tokludedeki basın ve kamuoyunda hak ettiği yeri almış, ihlale projesi görünür edilmiştir. 2011'den 2013'e

kadar süren mücadele, kontratsız olduklarından hukuki mücadele yapamayan kiracıların dolaylı (elektrik, su kesme) ya da dolaysız (müteahhit tehditleri) baskılar karşısında birer ikiye terkerleri ve pahalı projeye katılamayan, zorluklar ötesi prosedür nedeniyle evlerini kendileri de yapamayan mülk sahiplerinin ise kamulaştırma korkusuyla mülklerini elden çıkartmalarıyla sonlanmıştı.

Bugün Tokludedeki mülklerini satmayan iki sakin dışında kimse kalmamıştır. Tokludedeki mutlu ihtiyarları, çocukları ve de kedileri kentin dört bir yanına savrulmuş, birbirinden kopartılmıştır. Sadece onlar mı? Ağaçları, kuşları, börtü böceği de... Yüzyıllara dayanmış özgün sokak dokusu yok edilmiş, evleri, yemyeşil parkı, bahçeleri, tescilli yapıları dümdüz edilmiştir. Taş üstünde taş bırakılmayan alanda, uzay üssü Alfadan ışınlanmış misali aışap giydirilmiş beton bloklar öncekinin ve ondan öncekilerin kimliğini, hafızasını, kokusunu, sesini kaziya kazıya yükselmektedir. Tokludedeki de aynen Sulukule gibi şimdi hiçbir yer ya da her yerdir.

Tokludedeki tek bir sözcükle tanımlansa "huzur" derdik, belki de "tefekür". İkisini de dozerlediler, kepçe kepçe parçaladılar!

SON SÖZ

ARKEOLOGLAR DERNEĞİ İSTANBUL ŞUBESİ

Bu sefer bir bina değil bütün bir mahalleyi konuştuk, tarihi ve talihsiz son katmanıyla. Bu gelişme biraz Almanya'daki savaş sonrası gelişmeleri anımsatmakta. Tarihi dokunun önemli bir kısmının bombalarla değil, savaş sonrasındaki yeni inşaatlarla yok edildiği sıkça tekrarlanır. Dernek olarak bu süreçte, Haziran 2013'te, Tokludedeki yani Atık Mustafa Paşa Mahallesi'ndeki yıkım projelerini anlatılan İstanbul II Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na

mahallenin korunmasıyla ilgili endişelerimizi ilettik. Bunun yanı sıra arkeolojik potansiyelin karar sürecinde dikkate alınıp alınmadığını sordüğümüzda tarafımıza bir jeoradar raporu gönderilerek bu rapora göre karar alındığı bildirildi.

Sadece yeraltındaki mimari kalıntıları —toprak yapısı uygunsa— tespit etmeye yarayan bu yöntemin bir arkeolojik alanın ya da katmanların geleceğini tayin etmede tek başına yetersiz olduğunu konudan uzak olanların bile tahmin etmesi zordur. Arkeolojik katmanların sadece mimari kalıntılardan ibaret olmadığı

ğı açıkken Tarihi Yarımada Koruma Amaçlı İmar Planları'nda yapılan son düzenlemelerde jeoradar çalışmaları arkeolojik katmanların geleceğine karar vermek için bir yöntem olarak gösterilmektedir.

Blakhernai bölümümüzün sonunda, yıkıma karşı iyileştirmeyi, bir mahallenin içindeki yaşamı sürdürmeyi ve geçmişin izlerini görünür kılmayı amaçlayan korumayı aşılacak bürokratik bir engel olarak görmeden, şehirlerimizin geleceğini tartışabileceğimiz günler dileriz. Ancak bu şekilde Blakhernai'dan geriye kalanlara anlamlı bir gelecek sağlanabilir.

Adım Adım Anadolu®

9-12 Mart

HaBuDiyar®
Likya yolu
Keşif Gezisi

11-12 Mart

Tarihin Dönüm Noktaları
Truva ve
Çanakkale

25-26 Mart

Ormana
Düğmeli Evler

24-26 Mart

Lezzetli Rotalar®
Hatay Lezzet
Durakları

16-19 Mart

Trenli Rotalar®
Doğu Ekspresiyle
Kars

17-19 Mart

Ege'nin Saklı
Hazineleri

✉ yurtici@festtravel.com
☎ 0850 622 33 78

🌐 www.festtravel.com
📱 [f](https://www.facebook.com/festtravel) [i](https://www.instagram.com/festtravel) [y](https://www.youtube.com/festtravel) [t](https://www.tiktok.com/festtravel) /festtravel

İKİNCİ ULUSLARARASI PARA TARİHİ VE NUMİSMATİK KONGRESİ'NİN ARDINDAN

İlki 2013 yılında yapılan Uluslararası Para Tarihi ve Numismatik Kongrelerinin ikincisi 5-8 Ocak 2017 tarihleri arasında, Koç Üniversitesi Suna&İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi tarafından gerçekleştirildi.

Bilimsel başkanlığını merkezin direktörü Prof. Dr. Oğuz Tekin'in yürüttüğü kongre için, para tarihi ve numismatik alanında dünyanın önde gelen bilim insanları Antalya'da bir araya geldi; son yıllarda Akdeniz coğrafyasında gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda bulunan veya müze koleksiyonlarında yer alan sikkelerin ışığında kent-devletlerinin, krallıkların ve imparatorlukların para tarihi ve ekonomilerine ışık tutuldu. Ticari yaşamın önemli kamusal araçlarından biri olan terazi ağırlıkları da kongrenin ilgi çeken konularından biri oldu. Kongrede iki ayrı salonda sunulan 55 bildirinin kitap haline getirilerek çok daha geniş bir akademik çevreye ulaşırılması öngörüldü. Kongre, 5 Ocak Perşembe günü Engin Akyürek, Oğuz Tekin ve İnan Kıraç'ın açılış konuşmalarıyla başladı. Panel ve oturumlar şeklinde organize edilen programın ilk panelinin konusu Dijital

Araçlar idi. Lee Mordechai, yaptığı giriş konuşmasında numismatik materyale ulaşmada dijital araçların ne denli önemli olduğuna dikkat çekti. Mordechai, fiilen sınırsız miktardaki bilgiyi tek bir yapıda bir araya getiren veritabanının numismatik alanında kullanımı sayesinde günümüzde pek çok projenin geçmişe oranla ne denli kolaylıkla yapılabilir olduğunun üzerinde durdu. Panelde sunumlardan ikisi ön plana çıktı. Bunlardan biri Koray Konuk'un "Historia Numorum Online-Karia" başlıklı sunumuydu. Konuk, 2015 yılında başladığı projesinin, Head'in 1911 yılında yayımlanan *Historia Numorum* kitabının güncellenmiş çevrimiçi projesi olduğunu anlattı. Christopher Howgogo ise "Roma İmparatorluğu Sikke Defineleri Projesi"nin, gömülen sikkelerin imparatorluk çapında sistematik incelenmesine olanak sağlayacağını ve numismatik

verilerin Roma ekonomisi hakkındaki daha büyük çalışmalara entegrasyonunu artıracağını üzerinde durdu. Günün ikinci paneli "Ekonomi ve Sikkeler" başlığını taşıyordu ve iki oturum olarak gerçekleşti. Fran Stroobanis'in "Roma Dönemi Sagalassos Kenti ve Egemenlik Alanında Günlük Sikke Kullanımı ve Parasallaşma Seviyesi" başlıklı tebliği, bu paneldeki ilgi çekici bildirilerden biri oldu. Stroobantis, Pisidia bölgesi kentlerinden Sagalassos'ta ele geçen sikke buluntularının neredeyse tamamının düşük değerli bronz sikkeler olduğunu ve yerel pazarda, özellikle de Geç Roma Dönemi'nde yaygın şekilde kullanıldığını belirtti. Üçüncü panel, "Eski Yunan Numismatigi" başlığını taşıyordu ve dört oturumda 14 bildiri sunuldu. Julien Zurbach, Geç Tunç Çağı ve Erken Demir Çağı'nı, yani henüz sikkelerin icat edilmediği ama çeşitli metal parçaların para

yerine kullanıldığı dönemleri Myken örneğinden yola çıkarak açıklamaya çalıştı. Frédérique Duyrat, Büyük İskender'in altın staterlerinin basımı ve tedavülü üzerinde durdu. Dinçer S. Lenger, "Atiole" yazılı sikkelerin olası darp yerini ele aldı ve bu sikkelerin Assos'ta darp edilmiş olacağını ileri sürdü. John H. Kroll, ön yüzünde ton balığı üzerinde ayakta duran baykuş tasvirinin yer aldığı kurşun ağırlığın, MÖ 414'te çıkarılan ve Atina'nın, müttefiklerine, Atina ağırlıklarını, ölçülerini ve sikkelerini kullanma zorunluluğu getiren kararına göre Kyzikos'ta üretilmiş olabileceğini ileri sürdü. Oğuz Tekin, Gelibolu Yarımadası kentlerinden Lysimacheia'nın (bugün Bolayır) ticari ağırlıklarını ele aldı ve söz konusu ağırlıkların teşhisi, tarihlenmesi, birimlerin belirlenmesi ve üzerlerinde yer alan aslan tasvirinin ikonografisi üzerinde durdu.

"Roma İmparatorluğu Eyaletlerinde Sikke Darbı" başlığını taşıyan dördüncü panelde Michel Amandry'nin panel sunuşunun ardından ilk konuşmayı Aliye Erol-Özdzibay yaptı. Erol-Özdzibay'ın konuşması Lesbos Adası ile Ayvalık arasında kalan ve Hekatoneso olarak adlandırılan adalardan biri olan Pordosilene/ Poroselene'nin sikkeleri üzerinedi. Ahmet Tolga Tek, Arykanda'nın Atlı Tanrıları'nı numismatik veriler ışığında ele aldı. Simone Killen, Lampsakos'un sikkelerinde ve ticari ağırlıklarında karşımıza çıkan kuş-atınzantın içindeki "evrimini", örneklerle sundu. Michel Amandry'nin sunumunda, Roma İmparatoru Hadrianus'un MS 128-130 yılları

arasında Bithynia ve Asia eyaletlerinde darp ettirdiği gümüş *klathophora*'lar, darp yerlerinin teşhisi amacıyla tekrar ele alındı. "Arkeoloji ve Numismatik" başlığını taşıyan beşinci panelde Zeynep Çizmeli Ögün, Kaunos kazısı buluntularında; Hacer Sancaktar, Arykanda'daki 6. Hamam kazısında ele geçen sikkeleri ele alırken, Hassan al-Akra Baalbek buluntularından yola çıkarak sikkelerin tedavül alanları ve tarihlemeler üzerinde durdu. Altıncı panelde ise Akdeniz dünyasında Geç Antik dönem ve Ortaçağ dönemi ekonomileri masaya yatırıldı. Matteo Campagnolo Erken Bizans ağırlıklarını; Bendeguz Tobias da Geç Antik

ve Bizans cam ağırlıklarını ele aldı. Böylece üçüncü panelde John H. Kroll ve Oğuz Tekin tarafından sunulan Klasik ve Hellenistik dönem ağırlıklarıyla birlikte kongrede bazı sunumlar ticari ağırlıklar alanına ayrılmış oldu. Ticari ağırlıklara ilişkin bildirimlerin Numismatik ve Para Tarihi Kongresi'nde temsil edilmiş olması bu alana farklı bir bakış açısı da getirdi. Kongrenin bir zenginliği de antik numismatik ve para tarihinin yanı sıra İslam devletlerinin sikke ve para tarihlerine ilişkin bildirimlerin de yer alması oldu. Diğer salonda iki ayrı panelde: dört oturum olarak organize edilen programda ilk İslam devletinin parasal birliği sağlama süreci, Emevi,

Abbasi, Memlük devletlerinin, Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinin sikkeleri üzerine 10'dan fazla bildiri sunuldu. Kongre, 8 Ocak Pazar günü, genel değerlendirme, ıyı dilekler ve kapanış konuşmalarıyla son buldu. Aynı gün öğleden sonra katılımcılarla birlikte Antalya Arkeoloji Müzesi ziyaret edildi. Yüzyılın Definesi olarak adlandırılan "Elmalı Definesi" ile diğer sikkelerin yer aldığı salon, müzenin en ilgi çeken salonlarından biri oldu. Kongrede sunulan 55'in üzerinde bildirinin önümüzdeki yılın başında kitaba dönüştürülmesi ve üçüncü kongrenin de üç yıl sonra, 2020 yılında yapılması hedefleniyor.

TÜRKİYELİ VE ERMENİSTANLI ENTELEKTÜELLER "HATIRLAMA VE UNUTMA POLİTİKALARI" ÜZERİNE KONUŞTU

Tarih Vakfı, Imagine Centre for Conflict Transformation ile birlikte 6-8 Ocak 2017 tarihleri arasında İstanbul'da "Politics of Memory and Forgetting: Network Building for Historians and History Educators in the Context of Armenia-Turkey Relations" (Hatırlama ve Unutma Politikaları: Tarihçiler ve Tarih Öğretmenleri Ermenistan-Türkiye İlişkileri Bağlamında Ağ Kuruyor) başlıklı bir toplantıya ev sahipliği yaptı. Toplantının ana teması tarih dersleri ve ders kitapları bağlamında her ülkede hayata geçirilen ötekileştirme, düşman yaratma ve ayrımcılık uygulamaları hakkında analiz üretmekti. Toplantıya Tarih Vakfı adına Özlem Çaykent, Bülent Bilmez, Ömer Turan ve Fırat Güllü; Imagine Centre adına Philip Magaghelyan, Maria Karapetyan ve Pınar Sayın; Bilgi Üniversitesi SEÇBİR adına Kenan Çayır; Association of Young Historians adına Lilit Mkrtchyan katıldı. Ararat Şekeryan (Getronagan Ermeni Lisesi öğretmeni), Umur Azak (Okan Üniversitesi), Nvard Manasyan (Armenian Education Fund), Garine Palandjian ve Sos Avestisyan (American University of Armenia), Hayk Balasanyan

(Tarih öğretmeni) ve Sergey Rumyantsev (Berlin Humboldt Üniversitesi) toplantının diğer katılımcılarıydı. 6 Ocak tarihinde ilk oturumda Sergey Rumyantsev, uluslararası konjonktürde tarih eğitiminin farklı ülkelerde nasıl bir "düşmanlık üretme" aracı haline gelebileceği ve bununla mücadele için ne tür deneyimler sergilendiği üzerine bir konuşma yaptı. Aynı gün düzenlenen ikinci oturumda Kenan Çayır, Fırat Güllü ve Ararat Şekeryan Türkiye'deki durum ve okutulan ders kitapları üzerine sunumlarını gerçekleştirdi. Öğleden sonraki oturum ise Ermenistan'daki tarih eğitimi pratiklerine ve ders kitaplarına ayrıldı. Bu konuda

Maria Karapetyan, Lilit Mkrtchyan, Garine Palandjian ve Nvard Manasyan toplu bir sunum yaptı. İkinci gün sabah oturumu, mevcut tarih eğitimi modelinin eleştirisinin yapıldığı bir yuvarlak masa toplantısıyla açıldı. Ardından Türkiye ve Ermenistan'da son yıllarda yürütülen reform girişimlerinin bir özeti sunuldu. Öğleden sonraki oturum ise ders kitapları ve eğitim süreçlerinin kapsamlı bir analizinin nasıl mümkün olabileceğine dönük ortak bir metodoloji geliştirme tartışmalarına ayrıldı. Üçüncü gün sabah oturumunda grup iki alt gruba bölünerek iki temel başlık üzerine çalışma yürüttü: İlk grup tarih çalışmalarında ve tarih eğitimiinde dikkate

alınması gereken kavramsal alternatifler üzerine tartışma yürütürken, ikinci grup tarih kitapları taraması yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar ve oluşturulabilecek alternatif eğitim aktiviteleri üzerine yoğunlaştı. Öğleden sonra gruplar bir araya gelerek, elde ettikleri sonuçları birbirleriyle paylaştı. Toplantı üç günün genel değerlendirmesi ve geleceğe dönük önerilerle son buldu. Önümüzdeki süreçte kavramsal alternatifleri özeteleyen bir makale ve her iki ülkeden katılımcıların ayrı ayrı yürüteceği ders kitapları analizlerinin yer alacağı bir rapor kaleme alınacak. Söz konusu materyalin uluslararası bir konferansa sunulması düşünüyor.

HRANT DİNK HAFIZA MEKÂNI PROJESİ GELİŞİYOR

Hrant Dink Vakfı, Sebat Apartmanı'nda bulunan Agos gazetesi eski bürosunu ve Dink'in çalışma odasını hafıza mekânına dönüştürmeye hazırlanıyor. Yürütülen hazırlık çalışmaları kapsamında kısa süre önce Şili ve Arjantin'e ziyaretler gerçekleştirildi.

Hrant Dink Vakfı son dönemde hafıza mekânlarına yönelik çalışmalara ağırlık veriyor. Simon Wiesenthal'ın "Umut, insanlar hatırladıkça yaşar" sözünü işaret ettiği yaklaşımı benimseyen vakıf, hem Türkiye'de hem de yurtdışındaki hafıza mekânlarının incelenmesi, inşası, yeniden kullanılabilir hale getirilebilmesi gibi başlıklarda çalışmalar yürütüyor. Geçtiğimiz Haziran ayından itibaren

vakıf binasında bu tema üzerine kurulu paneller de düzenleniyor. Hafıza mekânları bir yandan bireylere ve topluma geçmişin hatırlatır ve bir kolektif bellek inşasına katkı sağlarken, diğer yandan da özellikle ziyaretçi programları aracılığıyla, geçmişle yüzleşilmesi ve yaşanan acıların tanınım bir nebze olsun onarılması açısından da önemli bir misyonu yerine getiriyor.

Hrant Dink Vakfı bu anlayış doğrultusunda bir süre önce, yürüttüğü diğer hafıza mekânı çalışmalarının yanında, hem Türkiye Ermeni cemaati hem de toplumun pek çok farklı kesimi için büyük bir sembolik anlam taşıyacak yeni bir proje için hazırlıklara başladı: İstanbul-Osmanbey'deki Sebat Apartmanı'nda bulunan Agos gazetesi eski bürosunun ve Hrant Dink'in buradaki çalışma ofisinin bir hafıza mekânına dönüştürülmesi kararlaştırıldı. Agos gazetesi eski genel yayın yönetmeni Hrant Dink bundan tam on yıl önce, 19 Ocak 2007 tarihinde, gazete bürosundan çıktıktan sonra Sebat Apartmanı önünde vurularak öldürülmüş, cinayet haberinin duyulmasıyla binanın önu, kendiliğinden gelişen kitlesel protesto yürüyüşlerinin yüzünü döndüğü yer olmuştu. 2008 yılından beri her yıl 19 Ocak günü, Dink'in vurulduğu saatte, bu noktada anma etkinlikleri

düzenleniyor. Bu açılardan Sebat Apartmanı, erken tarihlerden itibaren bir vicdan mekânına dönüşmüş durumda. Gazetenin 2015 yılında Anarad Hıgutyun binasına taşınması sonrasında ise burada yer alan ofislerin hafıza mekânına dönüşmesi fikri ortaya atılmış ve bu doğrultuda ilk projeler üretilmeye başlanmıştı. Hrant Dink Vakfı uzun soluklu, ırlız ve sabırlı bir çalışmayı gerektiren bu proje kapsamında bir dizi ön hedef belirledi. Bu çerçevede yürütülen veya yürütülmesi planlanan faaliyetler ise şu şekilde tanımlanıyor: Avrupa, Balkanlar, Amerika Birleşik Devletleri, Güney Amerika ve Güney Afrika'daki vicdan ve hafıza mekânlarını, anıtları, kişilerin müzeye dönüştürülen evleri ve farklı konseptteki müzeleri ziyaret edip, bu mekânların direktörleri, eğitim koordinatorleri, küratörleri, iletişim koordinatorleri veya ziyaretçi geliştirme programlarından sorumlu kişilerle görüşerek, onların tecrübeleri ve önerilerinden yararlanmak; İstanbul'da Sebat Apartmanı'nda çeşitli dönemlerde farklı uzmanlık alanlarından veya çevrelerden bireylerin katılımlarıyla mekâna dair beklenti ve önerileri almak için diyalog toplantıları düzenlemek; yurtdışı ziyaretlerinde konunun uzmanlarıyla bire bir görüşmeler yapmak, müzelerle, hafızalaştırma çalışmaları ve hafıza mekânları ile ilgili uluslararası konferanslara ve çalıştaylara katılmak; hafıza ve vicdan mekânlarının, anıtların veya mekânlarından gerçekleştirilen hafızalaştırma çalışmalarının

Hrant Dink'in Sebat Apartmanı'nda bulunan çalışma odası.

**Olimpo Hafıza
Mekânı, Buenos
Aires.**

www.hrantdink.org

geçmişle yüzleşme, tarihi diyalog ve karşılıklı anlayış üzerinde oynadığı rolün önemini artırmak, edinilen tecrübeyi geniş çevrelerle paylaşmak ve diğer ülke deneyimlerinden örnekleri kamuoyuna taşımak için paneller düzenlemek, düzenlenen panellere yurtdışından konuşmacı olarak katılan konuklarla ve Türkiye'de alanında uzman kişilerle Sebat Apartmanı'nda çalıştay düzenlemek; çalışmanın sonunda benzer mekânlarla ilgili girişimde bulunmak isteyen kesimlere deneyim aktarılması için süreç boyunca edinilen bilgileri ve çalışma ziyaretleri gözlemlerini içeren, hafıza ve vicdan mekânlarının geçmişle yüzleşme ve toplumsal dönüşüm için oynadığı rol hakkında farkındalık yaratmak amacıyla bir rapor hazırlamak.

GÜNEY AMERİKA ÇALIŞMA ZİYARETİ

Proje kapsamında belirlenmiş olan bu hedefler doğrultusunda önceki ay, Güney Amerika ülkelerinden Arjantin ve Şili'ye ziyaretler düzenlendi. Proje Koordinatörü Nayat Karaköse, askeri darbe ve diktatörlük dönemlerinde büyük insan hakları ihlallerinin gerçekleştiği bu iki ülkede yürütülen hafızalaştırma çalışmalarını gözlemlemek, mekânlar üzerinden geçmişle yüzleşme deneyimlerini yerinde incelemek ve uzmanlarla yüz yüze görüşmek üzere, Buenos Aires ve Santiago'da ziyaret ve temaslar gerçekleşti. Çalışma ziyareti dâhilinde ilk olarak Buenos Aires'te bulunan Hafıza ve İnsan Hakları Sahası, Eski Askeri Havacılık Okulu, Olimpo, Orletti gibi gizli tutuklama ve işkence merkezleri olan ve sonradan hafıza mekânına dönüştürülen yerler ziyaret edilip uzmanlarla görüşmeler

yapıldı ve tüm bu mekânlar hakkında bilgi alındı. Bunların içinden Hafıza ve İnsan Hakları Sahası-Eski Askeri Havacılık Okulu (*Espacio Memoria y Derechos Humanos ex Esma*) kompleksinin bir bölümü hafıza mekânı olarak işlev görürken aynı kompleksin içinde yer alan birçok binanın da hakikat, adalet, bellek ve insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına tahsis edilmiş olduğu gözlemlendi. Arjantin ziyareti esnasında ayrıca, bu ülkede faaliyet yürüten Ermeni kurumlarının temsilcileri ve hakikat, adalet ve hafıza alanında önemli çalışmalara imza atan Luisa Hairabedian Vakfı temsilcileriyle de toplantılar ve fikir alışverişleri gerçekleştirildi.

Şili'de ise Santiago'da bulunan müzeler ve hafıza mekânları ile çeşitli anıtlar ziyaret edildi. İlk olarak Salvador Allende Müzesi ziyaret edilip hafıza alanında önemli çalışmaları olan akademisyen Nancy Nicholls Lopeandia ile görüşme yapıldıktan sonra, Hafıza ve İnsan Hakları Müzesi (*Museo de la Memoria y los Derechos Humanos*) ziyaret edilerek, 1973 yılında Pinochet tarafından gerçekleştirilen darbe döneminde yaşanan hak ihlalleri, gözaltına kayıplar, işkence ve yargısız infaz olayları hakkında bilgi alındı; ve müzede fotoğraf, video ve objeler aracılığıyla yapılan anlatımlar incelendi. Pablo Neruda'nın "La Chascona" olarak adlandırılan müze evi de ziyaret edilen mekânlar

arasında yer aldı. Şili ziyareti, ülkedeki gizli tutuklama ve işkence merkezleri arasında simgesel bir yeri olan Villa Grimaldi'de ve mekânın bulunduğu yerleşim yerinde akademisyen Soledad Falabella eşliğinde yapılan hafıza turunun ardından, Santiago'nun ilk gizli tutuklama ve işkence merkezi olan Londres 38'in ziyaret edilmesiyle son buldu. Aralık ayı içinde tamamlanan Arjantin ve Şili ziyaretlerinin, Hrant Dink Hafıza Mekânı projesinin gelecekteki aşamaları, hafızalaştırma çalışmaları konusunda atılabilecek adımlar ve kurumlarla gerçekleştirilebilecek işbirlikleri konusunda yön gösterici olması bekleniyor.

**Villa Grimaldi,
Gül Bahçesi
Anıtı, Santiago.**

www.hrantdink.org

**Ağos gazetesi
önünde 19 Ocak
anması.**

SALT ARAŞTIRMA FONLARI 2017 BAŞVURULARI BAŞLADI

2013 yılından bu yana sanat, sosyal ve ekonomik tarih, mimarlık ve tasarım alanlarında yürütülen özgün çalışmaları desteklemek üzere tahsis edilen SALT Araştırma Fonu'nun 2017 başvuruları başladı. Fondan bu yıl da altı araştırmacı yararlanacak. Araştırma Fonu, önceki yıllarda olduğu gibi, özgün

yaklaşımların öne çıkarılmasını ve öncelikli olarak SALT Araştırma bünyesinde yer alan belgelerin kullanımını teşvik ediyor.

2013 yılından beri olduğu gibi bu yıl da fon desteği, üç alandan ikiye araştırmaya verilecek. Bu alanlardan ilki, 20. yüzyılın ikinci yarısından bugüne sanat araştırmaları.

1950'li yıllardan günümüze, bölgesel ve uluslararası çerçeve ve ilişkiler içinde yerel sanat tarihi yazımlarına açık olan bu tema, bilinen basılı kaynakların ötesine geçilerek özgün materyallerin kullanılmasını öngörüyor. İkinci başlıkta, aynı döneme ilişkin mimarlık ve tasarım araştırmaları alanında yeni kaynakların kullanımı veya mevcut kaynaklara yönelik yeni bir yaklaşım geliştirilmesi beklenirken, her türlü ölçek, araştırma konusu olarak seçilebiliyor. Sosyal ve ekonomik tarih araştırmaları başlığı ise, 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu ve 20. yüzyıl Türkiye'sinin sosyal ve ekonomik tarihine ilişkin özgün araştırmalar ile SALT Araştırma bünyesindeki belgelerin kullanımıyla hazırlanan çalışmalara açık. Araştırma Fonu'nun bu yılki seçici kurulu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık

Fakültesinden Prof. Dr. Elvan Altan, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Temel Eğitim Bölümünden Doç. Dr. Ahu Antimen, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsünden Prof. Dr. Nadir Özbek, SALT Araştırma ve Programlar Direktörü Vasfi Kortun ve SALT Araştırma ve Programlar Yöneticisi Lorans Tanatar Baruh'ları oluşturdu. 2017 fonu için başvurular iki aşamalı olarak gerçekleştirilecek. Ön başvurular 20 Şubat 2017'ye kadar kabul edilecek ve bu aşamada projelerin konu, dönem ve araştırma alanı bakımından uygunluğu incelenecek. On kabulden geçen araştırma projelerinin nihai başvuruları için belirlenen son tarih 20 Mart. Sonuçların ise 21 Nisan'da duyurulması öngörüldü. Ayrıntılı bilgilere ve başvuru formuna saltonline.org web sitesi üzerinden erişmek mümkün.

DERSAADETTE TÜKETİM (1855-1923)

Dünyamızı gittikçe artan bir biçimde kuşatan çöküşlü kuruluşlar ve ürettikleri ürünler "ilk küreselleşme dönemi" olarak da adlandırılan 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başladılar.

Yavuz Köse'nin ilk olarak Almanca yayınlanan [2010] çalışması Dersaadet'te Tüketim, bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun kentsel diyebileceğimiz kesimlerinde varlık gösteren Singer, Nestle, Odol gibi dünya çapında etkin kuruluşların reklamlarının ve markalarının oynadığı rolü, oluşturdıkları istihdam alanlarını ve toplum genelinde yarattıkları etkileri konu ediniyor.

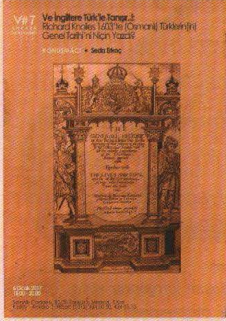
Çalışmada Batılı kuruluşlar ve ürünleri ile Osmanlı tüketiciler arasındaki karşılıklı ilişki ele alınırken, ortaya çıkan "tüketim mekânı", yeni küresel dil ve sosyal davranış biçimleri, bunların mevcut geleneksel değerlerle karşılaşmaları da ele alınıyor. İncelenen dönemde Batı (Avrupa) devletlerinin ekonomik başatlığı, Osmanlı pazarlarının kitle üretimi mallara boğulması, yerel üretim farklılaşırken yabancı şirketlerin de yerel pazarlara uyum sağlaması ve tüketim alışkanlıklarındaki değişim diğer araştırma noktalarını oluşturuyor.

Köse'nin çalışması, nihai olarak, bu kuruluşların 19. yüzyılın son çeyreğinde bölgedeki insanların gündelik yaşamlarına hangi tarzda girdikleri, pratik yaşamlarını nasıl etkiledikleri ve dönüştürdükleri üzerinden, Osmanlı [tüketim] toplumunun 1855-1923 yılları arasında "karmaşık ve çelişkilerle dolu" bir profilini çiziyor.

Online Satış: www.tarihvakfi.com

TARİH VAKFI'NDAN HABERLER

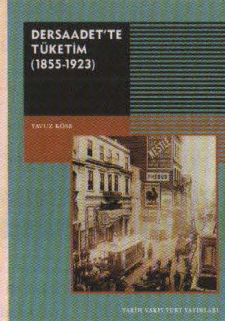
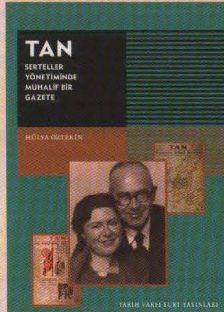
TARİH VAKFI ANKARA TARTIŞMALARI SÜRÜYOR

Tarih Vakfı Ankara Şubesi, geride bıraktığımız yıl başlatılan Ankara Tartışmaları'nı sürdürüyor. 2017 yılının ilk konusu, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Seda Erkoç oldu. Erkoç, 6 Ocak Cuma akşamı düzenlenen "Ve İngiltere Türkleri Tanışır..." başlıklı etkinlikte, Richard Kroll's 1963 yılında *Türklerin Genel Tarihi* isimli 1200 sayfalık bir eser yazmasının sebeplerini ve arka planını anlattı. 17. yüzyılda İngiltere'nin, bir süredir diplomatik ilişkilerinin bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu'na yakın bir ilgi göstermeye başladığını, bu dönemde İngiliz dilinde ilk büyük Osmanlı tarihlerinin kaleme alındığını, Osmanlı siyasi hayatından pek çok hikâye ve tarihsel şahsiyetin İngiltere'nin iç siyaset tartışmaları bağlamında edebiyatın ve tiyatro türlerinin konusu olduğunu ifade eden Seda Erkoç, İngiliz kamuoyunun bu ilgisini, yüzyılın başlarında yayımlanan *Türklerin Genel Tarihi* kitabı ve bu kitabın yazarı Richard Kroll's üzerinden değerlendirdi. Erkoç, eserin ve Kroll's'un arkasındaki bireysel ve kurumsal himaye kanallarını, özellikle de Sir Manwood'un desteğinin kimi siyasi yönlerini açığa çıkarmaya çalışan sunumunda, ucu İngiltere'nin İspanya'ya karşı yürüttüğü propaganda programına kadar giden kimi bağlantılara dikkat çekti. Bu kitabın ilginç hikâyesinin, Osmanlı tarihinin Avrupa coğrafyasındaki politik kullanımlara dair güzel bir

örnek oluşturduğunu ileri süren Erkoç, yürüttüğü çalışmanın genel olarak tarih ve algı yönetimi arasındaki bağlantılara dair ortaya koyduğu kimi gözlemlerini de dinleyicilerle paylaştı.

TARİH VAKFI YURT YAYINLARI'NDAN İKİ YENİ KİTAP

Tarih Vakfı Yurt Yayınları iki yeni kitap yayımladı. Hülya Öztekin'in kaleme aldığı *Tan: Serteller Yönetiminde Muhaliğ Bir Gazete, 1935-1945* yılları arasında Zekeriya ve Sabiha Sertel tarafından yayımlanan *Tan* gazetesinin on yıllık öyküsünü inceleyen, gazetenin okuyucuları bulduğu dönemde de ışık tutuyor. Kitap, okurlara ve araştırmacılara Milli Şef dönemi, II. Dünya Savaşı, çokpartitli rejime geçiş gibi tarihsel süreçleri gazete sayfaları üzerinden okuma imkânı sunuyor. Sertellerle birlikte Muvaffak Şeref, Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Pertev Naili Boratav, Esat Adil Müstecepoglu, Hulusi Dosdoğru, Cami Baykurt, Behice Boran, Sabahattin Ali, Aziz Nesin gibi Türkiye solunun önemli isimlerini yazar kadrosunda barındıran gazete, Tek Parti rejiminin son on yılında ve II. Dünya Savaşı'nın zor günlerinde Türkiye'deki muhalif çevrelerin sözcüsü olmuştur. Nazizm, faşizm ve emperyalizm karşısı bir yayın politikası izleyen *Tan*, çokpartitli rejim, insan hakları, demokrasi, özgürlük, çoğulculuk gibi kavramların da savunuculuğunu yapmıştır. Gazete, bu bağimsız ve muhalif duruşunu "bedelini" ise 4

Aralık 1945 tarihinde gerçekleşen ve tarih "Tan Baskını" olarak geçen linç ve yakım girişimiyle ödedi ve bu saldırı sonrasında yayın hayatına son verdi. Öztekin'in çalışması, bu açılardan *Tan*'ın öyküsünü ele alırken aynı zamanda Türkiye'de basın özgürlüğü ve demokrasi için verilen mücadelenin öyküsünü anlatıyor.

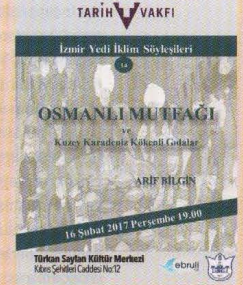
Yavuz Köse'nin *Dersaadette Tüketim (1855-1923)* adlı kitabı ise Batılı kuruluşlar ve ürünleri ile Osmanlı tüketicileri arasındaki karşılıklı ilişki, ortaya çıkan "tüketim mekânı", yeni küresel dil ve sosyal davranış biçimleri, bunların mevcut geleneksel değerlerle çatışmaları, Osmanlı pazarlarının kitle üretimi mallarına bölüşü, yerel üretim farklılaşırken yabancı şirketlerin de yerel pazarlara uyum sağlaması ve tüketim alışkanlıklarındaki değişim gibi temaları ele alıyor. Çalışma, söz konusu kuruluşların 19. yüzyılın son çeyreğinde bölgedeki insanların gündelik yaşamına hangi tarzda girdikleri, pratik yaşamlarını nasıl etkiledikleri ve dönüştürdükleri üzerinde, Osmanlı tüketim toplumunun 1855-1923 yılları arasında "karmaşık ve çelişkilerle dolu" bir profilini çiziyor.

İZMİR'DE YEDİ İKLİM SÖYLEŞİLERİ

Tarih Vakfı İzmir Yedi İklim Söyleşileri'nin Ocak ayı konusu "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müsadere" başlıklı konuşmasıyla İzmir Katip Çelebi Üniversitesi'nden Cahit Telci oldu. Telci, 17. ve 18. yüzyıllara yoğunlaşan konuşmasında

müsadere uygulamasının çeşitli yönleri üzerinde durdu; müsadere'nin nasıl uygulandığını, kimi hedeflediği, uygulamada yaşanan sıkıntılar ve Osmanlıların konuya nasıl yaklaştığını gibi konuyla ilgili meseleleri malları müsadere edilen kişilerin hikâyeleri üzerinden anlattı. Müsadere'nin yalnızca devlet üzerinden anlaşılmalı çalışılmasının yanlış olduğunu vurgulayan Telci, konuyla ilgili daha bütünlüklü bir anlatımın ortaya çıkması için, malları müsadere edilen kişilerin hane halklarının ve uygulamaya nasıl karşılık verdiklerinin üzerinde durulması gerektiğini dile getirdi.

Yedi İklim Söyleşileri'nin Şubat ayında ilk konusu "Osmanlı Mutfakı ve Kuzey Karadeniz Kökenli Gıdalar" başlıklı konuşmasıyla Sakarya Üniversitesi'nden Arif Bilgin olacak.

Örgütlenme, ürün çeşitliliği, yemelerin rafineliği ve sembolizm açısından Türk mutfakının en üst noktasını oluşturan Osmanlı mutfakı, Türklerin eski alışkanlıklarının izlerini taşımakla birlikte 8. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar bölgedeki Arap ve Fars medeniyet havalılarından derinden etkilendirilmiştir. Bununla birlikte Osmanlılar öncülleri Selçuklular tarafından sofralara sokulan bir çok Arap veya Fars kaynaklı yemeği, kendi damak zevklerine uygun hale getirmiş, bir nevi dönüştürmüştür. Konuşmada, çok farklı boyutları olan Osmanlı mutfak kültürünün gıda üretimi ve tüketimine ilişkin konuları, özellikle Kuzey Karadeniz kökenli maddalara dayanarak ele alınacak.

YENİ TARİH MÜFREDATI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

FIRAT GÜLLÜ

Şu anki müfredat taslağını tartışırken zorlanmamıza neden olan en büyük problem, öğrencilerin konularla hangi düzeyde ve nasıl ilişkileneceğini tam olarak anlayamamamız. Bununla birlikte eğitim söz konusu olduğunda önemi asla göz ardı edilemeyecek diğer bir unsur da öğretmenler. Tarihsel düşünme becerileri gelişkin, çağdaş değerlerle barışık, eleştirel düşünen ve toplumsal sorunlara çözüm odaklı yaklaşan öğrencileri yetiştirecek öğretmenler nasıl bir eğitimden geçiyor?

Talim Terbiye Kurulu'nun bir süredir lise tarih müfredatı üzerinde çalışmalar yaptığı kamuoyunun malumu. 2015 yılında, bu konuyu yakından takip edenlerin hatırlayacağı gibi, dört yıllık kapsamlı bir taslak program yayınlanmıştı. Bu programın yayınlanmasının ardından farklı özel okullardan bir grup öğretmen Tarih Vakfı çatısı altında bir araya gelerek taslak program üzerine düşüncelerini paylaşmış ve ulaştıkları sonuçları özetleyen bir yazı kaleme almıştı. Bu yazı *Toplumsal Tarih*'in Haziran 2015 tarihli 270. sayısında yayımlanmıştı. 2015 taslağına yönelik en önemli eleştiri, taslağın başında yer verilen ve nispeten makul bir üslupla kaleme alınmış genel felsefe ve amaçlar bölümüyle, ilerleyen kısımda yer alan programların içerikleri arasındaki tutarsızlık olmuştu. Hatta bu tutarsızlık nedeniyle akıllara "Acaba bu iki bölüm farklı kalemlerden mi çıktı?" sorusu gelmişti. 13 Ocak 2017'de askıya çıkarılan ve kamuoyu görüşü alındıktan sonra (muhtemelen büyük oranda korunarak) gelecek yıldan itibaren aşamalı olarak uygulamaya koyulacağı açıklanan yeni programlar için de durumun çok fazla değişmediğini söylemek mümkün. Aşağıda bu konudaki tezimizi daha ayrıntılı biçimde ele almayı deneyeceğiz.

21. YÜZYILDA TARİH EĞİTİMİ

2015 taslağında, oldukça net ifadelerle 19. yüzyılda doğan ve ulus dev-

letlerin "vatandaş yetiştirme" perspektifiyle zorunlu eğitim kapsamına dâhil edilen tarih dersi anlayışının artık miadını doldurduğu, 21. yüzyılda esasen tarihsel düşünme becerilerinin ön plana çıkmakta olduğu söyleniyordu. 2017 taslağında da benzer bir saptama tekrarlanmakla beraber, önceki taslağa varlığı hissedilen ulusalcı eğitim anlayışına dönük eleştirel dilin ortadan kalktığı görülmekte. Bu duruma sadece bir tespit olarak yer verilmiş ve asıl vurgu tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi için yapılması gereklerine kaymış.

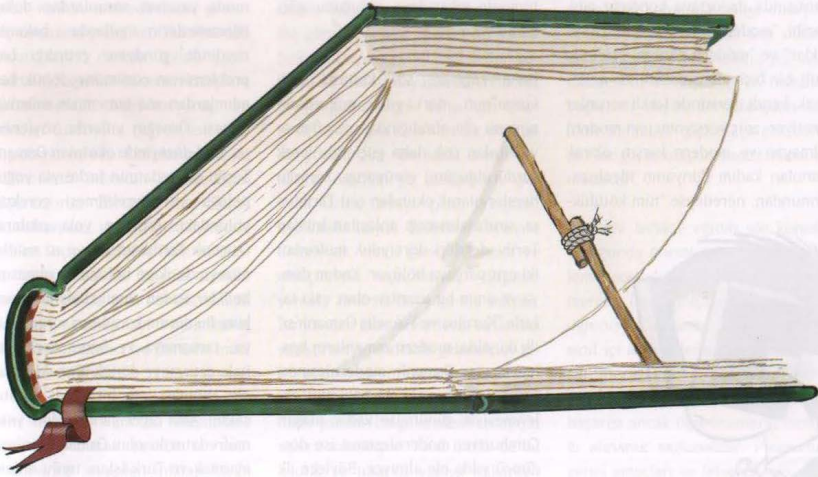
2017 taslağı tarihsel düşünme becerilerini üç önemli başlık altında topluyor: kanıt değerlendirme, eleştirel düşünme ve problem çözme. Bu bağlamda öğrencinin sınıfta pasif bir alıcı konumunda olduğu geleneksel yöntemlerden vazgeçilmesi gerektiği vurgulanıyor. Bu programın en önemli hedeflerinin öğrencilerde evrensel ve ulusal yaklaşımın dengeli bir birlikteliğini önören bir tarih bilinci oluşturmak, tarih okuryazarı olmak, disiplinler arası ve bütüncül bir bakış açısı geliştirmek olduğu ileri sürülüyor. Yeni programın tümüyle bu yaklaşım üzerine inşa edildiği iddia ediliyor.

Yeni programlarda, 2015 taslağında önemle vurgulandığı gibi, kronolojik akışı temel alan çizgisel-ilerlemeci yaklaşımın yerini tematik ana-

tıma dayalı kurgunun aldığı görülmüyor. Bu bağlamda en önemli amacın günümüzü anlamak ve geçmişe dair kavramsal bir çerçeve geliştirmek için gerekli temel kavramların, olguların ve genellemelerin öğrencilere kazandırılması olduğu vurgulanıyor. Diğer bir deyişle, artık derslerin öğrenci merkezli geçeceğinin üzerinde önemle duruluyor.

Yine 2017 taslağında, bir önceki taslağa biraz daha yüzeysel biçimde tarif edilen yeterlilik ve becerilerin daha ayrıntılı bir tasviri yapıyor. Bu yeterlilikler ve beceriler üç alan içerisinde sınıflandırılıyor: kişisel yeterlilikler, sosyal yeterlilikler ve bilişsel yeterlilikler. Program en önemli amaçlarından birini düşünen, sorgulayan, çözüm üreten, özgüvenli bireyler yetiştirmek olarak koyuyor. Bu bireyin aynı toplumsal yapı içerisinde bir araya geldiği akranlarıyla işbirliğine dayalı, saygılı ve üretken birliktelikler kurmasını sağlamak amaçlanıyor. Hepsinden önemlisi, öğrencilere oldukça uzun bir bilişsel yeterlilikler listesi kazandırılması hedefleniyor:

1. Tarihsel düşünme yeterlilikleri: a. Kronolojik düşünme; b. Tarihsel metinleri kavrama; c. Neden-sonuç ilişkileri kurma; d. Değişim ve sürekliliği algılama; e. Kanıt temelli öğrenme; f. Tarihsel analiz ve karar verme; h. Tarihsel empati

Çizim:
Aydan Çelik

2. Bilişim teknolojilerini kullanma yeterlilikleri
3. Eleştirel düşünme yeterlilikleri
4. Finansal okuryazarlık yeterlilikleri
5. Medya okuryazarlığı yeterlilikleri
6. Uzsamsal beceriler ve yeterlilikler.

Yine 2017 taslağında ön plana çıkarılan en önemli unsurlardan birisi değerler eğitimi. Buna göre tarih eğitiminin "küresel bir dünyada iyi birer vatandaş olmayı beceren bireyler yetiştirmeyi amaçladığı" belirtiliyor ve "demokrasi, eşitlik, adalet, sevgi, saygı, hoşgörü, açık fikirlilik, sorgulama ve keşfetmeyi önemseme, önyargılı olmama" gibi değerler ön plana çıkarılıyor.

Henüz yazılmamış olan ders kitaplarının yazımı sırasında dikkat edilecek noktalar sıralanırken, aşağılayıcı, düşmanlıklara zemin hazırlayacak, ayrıştırıcı bir dil kullanılmamasının; toplumsal cinsiyet konusunda duyarlı davranmaya özen gösterilmesinin; öznel ve kişisel değerlendirmelere yer vermekten kaçınılmasının gerekliliği gibi hususlara vurgu yapılıyor olması da diğer bir önemli konu.

Bir eğitimci olarak, çağdaş bir tarih eğitiminin kaçınılmaz temelleri olan bu ve benzeri amaçlara saygı duymamak elde mi? Peki, programların

detayları incelendiğinde bu amaçlara ulaşılıp ulaşılamayacağı yolunda nasıl bir izlenime sahip oluyoruz? Bir örnek vermek gerekirse, 9. sınıf müfredatında yer alan "Dinler, İnanışlar ve Felsefi Sistemler" başlıklı ünitenin, "Tek tanrı inancının insanlık tarihiyle birlikte ortaya çıktığını ve süreç içerisinde çoktanrılı inanış sistemlerine dönüşebildiğini fark eder" şeklindeki 2 numaralı kazanımının, öğrencilere yukarıdaki değerlere bağlı kılınarak nasıl aktarılacağı kafalarda ciddi bir soru işareti doğuruyor.

TEMA-KRONOLOJİ KARŞITLIĞI NE KADAR DOĞRU?

Gerek son taslakta, gerekse bir önceki versiyonda, programın en önemli değişikliği olarak sunulan kronolojik anlatımdan tematik anlatıma geçiş stratejisinin uygulanış biçimi de önemli sorunlar içeriyor. 2015 taslağı üzerine konuşurken saptadığımız bir tehlikenin yeni versiyonda da varlığını sürdürdüğü görülüyor. Özellikle 9. sınıf programında yüzyıl ve çağ gibi ayrımların tümüyle elenerek, tarih-öncesi dönemlerin, İlk ve Orta Çağ ile iç içe geçirilerek "kadim dünya" denen geniş bir zaman dilimi içerisinde bir arada tarif edilmeye çalışılmasının yaratacağı önemli pedagojik sorunlar söz konusu. Bu kurgu, programın genel amaçlarında öne çıkarılan kronolojik düşünme ve tarih bilincine sahip olma hedeflerine zarar vereceği

gibi, öğrencilerin anakronizme sürüklenmesine de hizmet edecektir.

Ek olarak, 2015 taslağından farklı olarak, yeni 9. sınıf müfredatında "kadim dünya" kurgusunun üç ayaklı olarak inşa edildiğine tanıklık ediyoruz: Genel İnsanlık Tarihi etnik açıdan Türk, dini açıdan da İslam tarihinden ayrıştırılmış. "Kadim İnsanlık", "Kadim Türklük" ve "Kadim Müslümanlık" gibi üç ayrı kategori yaratılmış. Müfredatın sonraki aşamalarının ağırlıklı olarak Türk-İslam tarihi üzerinden ilerlediği düşünüldüğünde, bu tercihin bizi programın ana amaçlar bölümünde ortaya konan ulusal ve evrensel tarih bilincinin dengeli biçimde geliştirileceği, küresel dünyada iyi vatandaşlar yetiştirme perspektifinden bir adım daha uzaklaştırdığını söylemek mümkün.

Aslına bakılırsa pedagojik açıdan, tema merkezli anlayış ile kronolojik yaklaşımın çatışmacı bir biçimde ve birbirlerini dışlayarak var olmaları bir gereklilik değil. Tam tersine her tema, tarihin akışı içerisinde ve farklı dönemlerde tarihselleştirilerek ele alınmalıdır; aksi takdirde tarih dersi, ayakları yere basmayan çeşitli kavram ve olguların, bağlamlarından kopartılarak uçtuğu bir imgeler arenasına dönebilir.

Bununla birlikte önceki versiyon üzerine yapılan değerlendirme top-

lantısında da ortaya konduğu gibi, tarihi, "modern öncesi kadim uygarlıklar" ve "modern dönem" şeklinde ikili bir biçimde anlamak ve anlatmak, kendi içerisinde farklı sorunlar üretiyor. 2015 versiyonu için modern olmayan ve modern karşıtı olarak sunulan kadim dünyanın idealizasyonundan, neredeyse "tüm kötülük-

tümüyle çıkartılmış olduğunu görmekteyiz.

Buna rağmen, söz konusu "ikili kurgu"nun, dört yıllık müfredatın tamamı ele alındığında, zayıflamayı bırakın çok daha güçlendirilerek sürdürüldüğünü görüyoruz. Zorunlu dersler olarak okutulan 9-11 Tarih ve 12. sınıfa alınacağı anlaşılan İnkılap Tarihi dersleri dört yıllık müfredatı iki eşit parçaya bölüyor: Kadim dünya ve onun bir uzantısı olan, eski tabirle "Kuruluş ve Yükseliş Osmanlı'sı" ilk iki yılda, modern zamanların başlaması ve Osmanlı modernleşmesi üçüncü yılda, yeni iki bölümün eklenmesiyle günümüze kadar ulaşan Cumhuriyet modernleşmesi ise dördüncü yılda ele alınıyor. Böylece ilk iki yılda modern öncesi, son iki yılda modern dönemler konu edilmiş oluyor.

9, 10 ve 11. sınıf müfredatlarının üç yıllık planlama dâhilindeki konu dağılımlarına bakıldığında konu başlıklarının %70'e yakınının Türk-İslam tarihi ile alakalı olduğu görülüyor. Bununla birlikte 11. sınıf seviyesinde Osmanlı modernleşmesi ele alınırken, konuların Osmanlı tarihi ile Avrupa-dünya tarihi iç içe geçirilerek kurgulandığı göze çarpıyor. Bunun aslında olumlu bir değişim olduğu düşünülebilir. Benzer bir biçimde, 12. sınıf seviyesinde seçmeli olarak okutulan Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersinde çok fazla değişiklik yapılmadığı, yerel ve küresel gelişmelerin belli bir perspektif dâhilinde olabildiğince dengeli biçimde sunulduğu gözlemleniyor. 2015 taslağında "Osmanlı Medeniyeti" adlı yeni bir dersle değiştirilmesi düşünülen ama 2017 taslağında aşağı yukarı aynen korunan diğer bir seçmeli ders olan 11. sınıf "Türk Kültürü ve Medeniyeti" dersi ise tümüyle soyutlanmış bir "milli kültür, milli kimlik, milli değerler" üçgeni içerisine hapsedilmiş durumda.

YENİ PROGRAM DAHA MI AZ ATATÜRKÇÜ?

Bu programda öne çıkan en önemli unsurlardan birisi, uygulama ala-

nında yaşanan sorunlardan dolayı öğretmenlerin yıllardır bakanlık nezdinde gündeme getirdiği bazı problemlerin çözümüne dönük bazı adımlardan söz etmemizin mümkün olması. Örneğin yıllardır söylenen, 10. sınıf düzeyinde okutulan Osmanlı Tarihi müfredatının fazlasıyla yoğun olduğu ve seyreltilmesi gerektiği yolundaki tespitten yola çıkılarak Osmanlı Tarihi'nin 10. ve 11. sınıf düzeyinde ikiye bölünmüş olmasına belli bir açıdan olumlu bakmak mümkün. Bu durum konuların sorgulamasına, tartışmaya ve öğrencileri aktif hale getirmeye dönük bir yaklaşımla ele alınması için bir fırsat yaratacaktır. Ama diğer yandan dört yıllık müfredatın iki yılını Osmanlı tarihine ayırmak ve Türk-İslam tarihi anlatısını orantısız biçimde hâkim kılmak programın dengelerini de ciddi biçimde etkilemekte.

Benzer biçimde hâlihazırda uygulamakta olan şu anki programda, 11. sınıfta okutulan T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin içerisinde, Atatürkçülük konularının tüm bir ikinci dönemi içine alacak biçimde oldukça geniş fakat bir o kadar da soyut ve tarihin akışından kopartılmış biçimde sunulmasını bazı öğretmenler eleştirmekteydi. Bizlerin önerisi bu konuların tarihi olayların akışı içerisinde, belli bağlamlara oturtularak verilmesi yolundaydı. Örneğin laiklik tartışmasının 1924'te hilafetin kaldırılması, Diyanet'in kurulması ve eğitimin birleştirilmesi konularıyla bağlantılı olarak dünyada ve Türkiye'deki uygulamalar ışığında değerlendirilmesinin gerek tarihçilik mesleği gerekse pedagojik açıdan çok daha doğru bir yaklaşım olduğunu savunan bir yaklaşım söz konusuydu. Benzer şekilde örneğin devletçiliği, tümüyle 1929 kriziyle şekillenen dünya konjonktüründen bağımsız düşünemeyeceğimizi savunan ve bu kavramın tarihselleştirilerek aktarılmasının öğrencinin yararına olacağı görüşünde olan çok sayıda öğretmen vardı.

11. sınıf ve sonrasındaki müfredata yönelik diğer bir eleştiri artık yeterince zaman geçmesine rağmen hâlâ

Çizim:
Aydan Çelik

lerin anası olan modernliğin" lanetlenmesine doğru ilerleyen bir süreç, temelsiz bir biçimde "modernliğin sonunu" ilan etmeye kalkışyordu. Yeni versiyonda bu dilin bir hayli temkinli kullanıldığını gözlemliyoruz. Örnek vermek gerekirse, 2015 taslağında yer alan "XIX. yüzyılda Avrupa'da ve XX. yüzyılda dünyada hâkim bilim yapma pratiği kabul edilen pozitivizmin dünya bilim tarihindeki tek bilim yöntemi olmadığı tartışılır" ya da "İki Dünya Savaşı arasında Avrupa'da ve dünyada güç kazanan totaliter ideolojilerin (Nazizm, faşizm, Stalinizm), rasyonalizm ve materyalizm akımlarının beslediği mutlak güç ve mutlak kontrol arzularının aşırı ürünleri olarak tartışılır" türünden ifadelerin 2017 taslağından

yakın tarihin müfredatımıza girmemiş olmasına yönelikti. Tabii burada "yakın tarih" derken içinde yaşamakta olduğumuz dönemin kitaplarına yansımından bahsetmiyoruz; en azından üzerinden çeyrek asır geçmiş olayların, okul kitaplarında konu edilmemesin mümkün olabileceğini düşünüyoruz. Zorunlu ders olarak okutulmayan, 12. sınıf seviyesinde verilen Seçmeli Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi dersi bu ihtiyaca kısmen yanıt veriyordu ama fen-matematik alanına yoğunlaşmayı tercih etmiş çok sayıda öğrenci bu dersten muaf tutuluyordu.

Yeni taslakta, tüm bu eleştirilere yanıt oluşturacak şekilde 12. sınıfa alınacağı anlaşılan İnkılap Tarihi müfredatında ikinci yarıyılın büyük bölümünü kaplayan soyut ve gençler tarafından anlaşılması zor, daha çok endoktrinasyon düzeyinde kalan "Atatürkçülük" bölümü kaldırılmış ve bunun yerine müfredatın %25'lik bölümünü oluşturan bir yakın tarih bölümü eklenmiş durumda. Bu bölüm ana hatlarıyla 1950-2016 aralığını ele alıyor ve üç temel başlık altında inceliyor:

1. "Siyasi Olaylar" başlığı çokpartitli hayata geçiş, Kore Savaşı ve NATO'ya giriş, askeri darbeler (ve bu bağlamda "15 Temmuz darbe kalkışması") ve anayasalar, Türkiye-AB ilişkileri temaları üzerine kurulmuş.
2. "Ekonomik Olaylar" başlığı enflasyon, Marshall Planı, ithalat-ihracat, kalkınma planları ve DPT, 24 Ocak-5 Nisan Kararları, 1980 sonrası egemen olan liberal yaklaşım ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) konularını kapsıyor.
3. "Sosyal Olaylar" başlığı nüfus, göçler, metropoller ve tüketim toplumu, bilim ve teknoloji alt başlıklarını içeriyor.

Seçilen temaların söz konusu dönemi anlatmak için yeterli olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olmakla beraber, yakın tarihe ayrılan zamanın yetersiz olduğu söylenebilir. Ama yine de bu değişikliklerden yola çı-

karak, bu programın önceki programa göre "daha az Atatürkçü" ya da birkaç kazanımı genel bağlamdan koparıp alt alta sıralayarak daha önceki programlardan çok daha "dın merkezi" olduğunu ileri sürmek abartılı bir yorum olur. Buradaki sorun yukarıda özetlemeye çalıştığımız gibi daha farklı. Ortaya çıkan program, toplumun büyük kesiminin onayını alabilecek kendi genel felsefesi ve amaçlarıyla uyuşmayan, dağınık, yamalı, tutarsız bir yapı arz ediyor. Bir yandan ulus devletlerin vatandaş yetiştirmeye endeksli geleneksel tarih eğitimi eleştirilerek radikal değişimler yapılacağı izlenimi yaratılıyor, diğer yandan bu geleneksel anlayışla açıkça uzlaşıyor. Tabii bizler de bu kaotik ve tutarsız yapıya bakarken resmin genelini görmek ve anlamakta zorlanıyoruz.

Ancak şunu açıkça ifade etmek gerekir ki yeni taslağın tüm bu eksiklikleri, bir önceki programın çok daha iyi bir program olduğu anlamına gelmemektedir. Önceki programdan çıkarıldığı söylenen Atatürkçülük ile ilgili konular, 12 Eylül sonrasında oluşturulan baskıcı ve her türlü özgürlüğe düşmanlık besleyen bir Atatürkçülük yorumunun izlerini taşımaktaydı. Dolayısıyla var olan haliyle bu aşırı milliyetçi ve devletçi 12 Eylül'e has Atatürk yorumunun kitaplardan çıkarılıp çıkarılmamasından ziyade, yerine ne konduğu ya da konması gerektiğiyle ilgilenmek çok daha anlamlı bir çaba olacaktır. Atatürk, İnönü ve Cumhuriyet tarihinin diğer önemli figürlerinin, ders kitaplarımızda son taslak programın giriş kısmında da belirtilen 21. yüzyılın değerlerine uygun bir biçimde yer alması, oluşturulması arzulanan tarih bilincinin çok daha sağlıklı olmasını sağlayacaktır.

DERS KİTAPLARI, ÖĞRETMEN EĞİTİMLERİ VE ALTERNATİF MÜFREDAT TARTIŞMALARI

Tabii bizim şu anki müfredat taslağını tartışırken zorlanmamıza neden olan en büyük problem, var olan taslaklarda sunulan kazanımların çok genel olması. Taslaklarda öğ-

rencilerin konularla hangi düzeyde ve nasıl ilişkileneceğini tam olarak anlayamıyoruz. Müfredatta yer alan kazanımlar netleştirilme ve bununla bağlantılı olarak ders kitapları kaleme alınmaya başladıkça çok daha net bir görüş oluşturmamız mümkün olacaktır.

Bununla birlikte eğitim söz konusu olduğunda önemi asla göz ardı edilemeyecek diğer bir unsur da öğretmenler. Ders kitaplarındaki içeriğin öğrenciye aktarımı büyük oranda sınıf içi aktivitelerle ve öğretmenlerin liderliğinde gerçekleştiğine göre kapsamlı bir müfredat devriminin başarısı ancak öğretmenlerin desteği alınarak sağlanabilir. Programın genel amaçları ve felsefesi düşünüldüğünde tarihsel düşünme becerileri gelişsin, çağdaş değerlerle barışık, eleştirel düşünen ve toplumsal sorunlara çözüm odaklı yaklaşan öğrencileri yetiştirecek öğretmenlerin kendileri acaba nasıl bir eğitimden geçiyor? Eğitim Fakültelerinin ve öğretmen adaylarının eğitiminin gündeme alınmadığı bir müfredat tartışması her halükârda eksik kalacaktır.

Tabii diğer bir nokta da müfredat tartışmalarına alternatif eğilimlerin katkısını sunacak derli toplu değerlendirmelerin eksikliği. Alternatif eğitim anlayışları için kafa yoran odaklar ve öznel ne yazık ki zaman ve enerjilerini "Daha iyi bir program nasıl mümkün olabilir?" sorusuna yanıt aramak yerine genelde Talim ve Terbiye Kurulu'nun ne yapmaya çalıştığını anlamaya ve bunu eleştirmeye harcıyorlar. Oysa bu iki misyonun da önemini gözeterek, her ikisini bir arada yürütmenin yollarını aramak gerekli. Tarih eğitiminin nasıl yapılacağı konusunda düşünmek ve fikir yürütmek kimsenin teklinde değil; bu nedenle akademisyenlerin, öğretmenlerin, veli ve öğrencilerin katılımıyla alternatif müfredat taslakları oluşturmak ve bunları kamuoyuyla paylaşmak, içinde bulunduğumuz süreçte çok daha fazla anlam ve önem teşkil etmekte.

FIRAT GÜLLÜ

TERAKKİ YAKFI OKULLARI
SOSYAL BİLİMLER VE FELSEFE BÖLÜM BAŞKANI

"FRANSIZ BORATAV": PERTEV NAILİ BORATAV'IN FRANSA'DAKİ MİRASI

LAURENT SÉBASTIEN FOURNIER

Bu yazımda öncelikle Pertev Naili Boratav'ın Fransa'daki geleneksel oyunlara ilişkin deneyiminden bahsetmek istiyorum. Ardından onun eserleri üzerinde duracak, ayrıca Paris'te bıraktığı ve bana göre üzerine hâlâ üzerinde epeyce çalışılması gereken arşivine odaklanacağım. Son olarak da, torunu David Boratav'ın 2009 yılında Fransa'da yayımladığı romanı üzerinden, kökleri Türkiye'de olan ancak zamanla bizlere Fransız bir aile ferdî bırakan bir bireyin hikâyesini ortaya koymaya çalışacağım.

ÇEVİRİ:
ARZU ÖZTÜRKMEN
SELİM SEZER

Pertev Naili Boratav adıyla ilk defa, Fransa'da geleneksel oyunların tarihi üzerine çalışırken karşılaştım. 2011'de Kültür Bakanlığımız benden, Fransa'daki geleneksel oyunların dokümanını çıkarmamı istedi ve Paris'teki Ulusal Sanatlar ve Gelenekler Müzesi (*Musée national des Arts et Traditions populaires* [MNATP]) arşivinde çalışmaya başlayınca, 1950'li ve 1960'lı yıllarda bir Türk araştırmacının bu konuda büyük çaplı bir araştırma yürütmüş olduğunu fark ettim. O tarihte henüz Boratav kül-

liyatının önemini bilmiyordum. Kendisinin, müze küratörlerine yardımcı olan MNATP kadrosunda yer alan ve 1957'de düzenlenen "Fransa Taşrasında Kuvvet ve Beceri Oyunları" sergisine katılan bir isim olduğunu belirledim.

Boratav bu müzede araştırmacı olarak çalışmış ve sergiyi, o vakitler yöresel halka atma oyunlarında uzman olan, 1980'lerin başına kadar müzenin "spor ve oyun bölümü" sorumlusu olarak çalışan Helene Trémaud ile birlikte hazırlamıştı. Esasında Trémaud resmi küratördü ve Boratav daha ziyade ona eşlik eden bir araştırmacı konumundaydı; ancak onun serginin bilimsel kısmı üzerine, Bayan Trémaud'nun da derlemele- rin belgelenmesi ve sergilenen ob- jeler üzerine çalıştığı anlaşılıyordu. Hakikat şu ki Boratav, Türk sözlü edebiyatını sınıflandırma sürecinde edindiği bilgilerle, geleneksel oyun- ları tasnif ederken özgün bir yöntem geliştirmişti. Ben bu yazımda önce- likle Boratav'ın Fransa'daki gelenek- sel oyunlara ilişkin deneyiminden bahsetmek istiyorum. Ardından, onun diğer eserlerini sunacak, ayrıca Paris'te bıraktığı ve bana göre üzeri- ne hâlâ üzerinde epeyce çalışılması

gereken arşivine odaklanacağım. Son olarak da torunu David Boratav'ın 2009 yılında Fransa'da yayımladığı romanı üzerinden kökleri Türkiye'de olan, ancak zamanla bizlere Fransız bir aile ferdî bırakan bir bireyin hika- yesini ortaya koymaya çalışacağım.

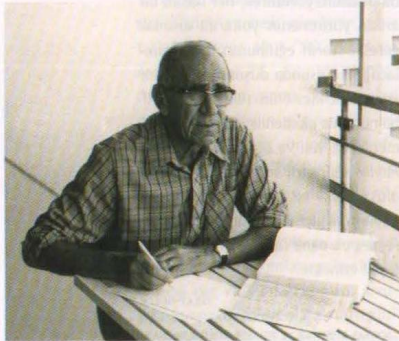
BORATAV VE GELENEKSEL OYUNLAR

Boratav, Paris'i 1928 yılında henüz 21 yaşındayken ziyaret etmişti. Kısa süre içinde, bugün "rites de pas- sage" (geçiş törenleri) kavramıyla tanıdığımız, dönemin büyük Fransız halkbilimcisi Arnold Van Gennep'in kuramlarıyla tanışmıştı. Van Gennep 1924 yılında folklor alanına yönelik küçük bir giriş kitabı yayımlamış, Boratav da bu kitabı Türkçeye çevirmiş- ti. Kitap 1939 yılında *Folklor* adıyla Türkiye'de yayımlandı.¹

1948 yılında Ankara'da yaşanan siyasi dava süreci sonrasında Bo- ratav, Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nden (Le Centre national de la recherche scientifique [CNRS]) alabildiği destekle Fransa'da sürgün hayatına başlamıştı.² MNATP'ye 1953 yılında katıldı ve burada, Türk ma- salları hakkındaki bilgisini Fransız

**Pertev Naili
Boratav evinde
çalışırken
(Ağustos 1972).**

Tarih Vakfı Arşivi
Pertev Naili Boratav
Fotusu

folkloruna aktararak, Fransa'daki Türkiye araştırmalarının da önemli bir aktörü haline geldi. Önerdiği geleneksel oyunlar tasnifi 1957 yılında sergide kullanıldı ve Boratav, Van Gennep'in teorilerini buna uygun şekilde geliştirdi.

MNATP arşivinde korunmuş olan bir dizi belge Boratav'ın bu dönemdeki rolü ve düşünceleri hakkında daha çok bilgilenebilmeye olanak sağlamaktadır. Onun Fransa'ya gelişinden hemen sonra 1957'deki serginin hazırlıklarında nasıl bir rol aldığını gösteren bu belgelerin bazılarını İngilizceye çevirmiş bulunuyoruz.

İlk değinmek istediğim örnek, Boratav'ın serginin top oyunları kısmı için bir not olarak hazırladığı, "Geleneksel Top Oyunlarında Mitler, Büyü ve Din" başlıklı kısa bir metindir.¹ O dönemdeki halkbilimcilerin ve etnografların çalışma biçimini anlamak açısından ilginç bir metindir bu.

Fransızcadan (İngilizceye) çevirdiğim bu notu aktarmaya çalışayım:

Uitoto'lular (Latin Amerika) arasında top oyunlarının mitik bir anlamı olduğu ve burada bunun meyve hasadı için yapılan geleneksel şenlikle bağlı olduğu aşikardır. Şenlikten önceki akşam, Vacuri isimli ağacın, insanın, meyvelerin ve topun yaratılmasına ilişkin törensel konuşmalara ayrılır: Kauçuk ağacının özünden yapılan top, "ilahi" olanın ve "Baba'nın ruhunun insanlara erişebilmesini sağlayan bir meyve olarak görülür. Ve mitler toplu oynamak için gereklidir.

Kökenleri Ay ve Güneşi temsil eden süslenmiş toplar (İrlanda), genç bakirelerin "küçük Güneş, büyük Güneş" gibi nakaratlar söyleyerek havaya attığı çuha çiçeğinden yapılmış toplar (Fransa), oyunlar için doğudan batıya (gün batımından şafağa) giden yolların seçilmesi (İskoçya) gibi kanıtlar, bizi bir Güneş kültürünün kalıntıları üzerine düşünmeye yöneltmektedir.

Pervin Nali Boratav, Niyazi Berkes ve Behice Boran mahkeme salonunda.

Cumhuriyet, 22 Haziran 1948.

Çeşitli toplulukların inanç ve adetlerinde daha az tartışma götürür olan şey, top oyunları ile büyü-din ritüelleri, özel olarak da bolluk ve verimlilik arasındaki ilişkidir. Hristiyan ülkelerde ritüel top oyunları, Paskalya törenlerinin parçasıydı: Ortaçağ'da kiliselerde oynanan bazı top oyunları, Normandiya'daki *soule* (halk futbolu), İngiltere ve Almanya'nın bazı bölgelerindeki gelinin topu oyunu gibi. *Soule* oyunu, iyi mahsuller elde etmenin bir aracı olarak görülürdü. "Gelinin topu" oyununun genellikle gelinin topu sunduğu bazı varyantlarında, topu yakalamak ve elinde tutmak aynı büyüü değere sahipti; tam da bunun için ya ihtilafı ya da paylaşımcı oluyordu. Fas'ta insanlar top oynamanın yağmuru (veya kuru havayı) getirebileceğine inanmaktadır.

Topun şekli ve hacmi, topu atmak için kullanılan araçlar, ellerin, ayakların veya vücudun diğer kısımlarının kullanımı ritüel bir önem taşıyordu; ancak bunlar aynı zamanda, özellikle de oyunun temel kutsal anlamını kaybetmesiyle oluşan teknik bir evrimin de sonucu (zira top oyununun özünde bile, tüm diğer oyunlardaki gibi, "kutsal" ve "eglençeli" özellikler bir araya gelirdi) ve zaman geçirme ve gösteri veya beden terbiyesi için bir araç oluyordu.

Bask bölgesinin *pelota* oyunu, bütün varyantları ve sofistike

teknikleriyle, farklı top oyunlarının bir sentezi olup, öteki oyunlar gibi evrensel olmakla birlikte farklı ulusal veya bölgesel formlara sahiptir. *Pelota*'ya birlikte karışımıza Bask bölgesinin önemli bir kültürel mirası olan bir oyunun yeniden uluslaşmasına ilginç bir örnek çıkıyor. Modern oyunlar kutsal olanla, ritüellerle, din ve mitlerle olan ilişkisini kaybetmektedir; fakat bu onların yeni bir "mitik" boyut edinmesinin önünde engel değildir. Bütün bir halk tarafından sahiplenilen bu oyunlar, kendi kahramanlarına, kendi efsanelerine sahiptir.

Boratav'ın CNRS araştırmacısı sıfatıyla "Oyuncak Dostları Derneği"ne yaptığı üyelik başvurusu.

Tarih Vakfı Arşivi
Pervin Nali Boratav
Fotolu.

Société des Amis du Jouet

28 RUE D'ULM - 75 PARIS 5 / TEL : 033 70 50 - POSTE 248

Nom BORATAV

Prénoms Pervin

Profession (facultatif) Maitre de recherche au CNRS.

Adresse 1, Avenue du Général Leclerc
94 - Bois-la-Penée

Je désire adhérer à la SOCIÉTÉ DES AMIS DU JOUET
à titre de membre : adhérent, actif, bienfaiteur, d'honneur*

Ci-joint : un chèque bancaire*
ou virement au C.C.I. 78 La Source 3061801*

de francs : _____

établi au nom de la SOCIÉTÉ DES AMIS DU JOUET.

Le _____
Signature

* Joindre les espèces, s'il y a lieu.

Milletlerarası
Folklor
Festivali'nde
Pertev Naili
Boratav'ın
objektifinden
Hayrünnisa
Boratav (Nice,
15 Temmuz
1969).

Tarih Vakfı Arşivi
Pertev Naili Boratav
Fonu.

Aktardığım bu nota, bazı yerel Fransız folklor kitapları ile Frazer ve Mannhardt'ın genel teorilerine yapılan referanslar eşlik etmektedir. Not aynı zamanda müze koleksiyonlarından gelen resimlere ve objelere de referanslar vermektedir. Bu belge açık bir şekilde Boratav'ın müzede çalıştığını ve disiplininin kabul gören temel bilgisini kullanarak sergiyi hazırladığını gösterir niteliktedir. Karşılaştırmalar Latin Amerika'dan Avrupa'ya kadar tüm dünyayı içine almaktadır ve buradaki amaç, izleyicilere top oyunları gibi basit oyunların önemli bir sembolik değer taşıdığını göstermektir. Not, inançlara ve ritüellere olduğu gibi, daha teknik boyutlara ve oyunların yakın geçmişte geçirdiği evrime de vurgu yapmaktadır.

Ne var ki Boratav çalışmasını sergi için kısa notlar yazmakla sınırlı tutmaz ve daha ileriye gider. 1958 yılında müzenin yayın organı olan *Arts et Traditions Populaires* (Sanat ve Halk Gelenekleri) dergisinde serginin kataloğunu yayımlar.⁴ O tarihte müze müdürü olan Georges Henri Rivière, bu kataloğun giriş kısmında Boratav'ın, müze kütüphanesinden oyunlar hakkında 2400 kitap ve maleden oluşan bir bibliyografya derlediğini ve bunları analiz ettiğini söyler. Rivière'e göre Boratav, serginin özellikle ilk kısmından sorumluydu. Oyunları karşılaştırmış ve tarihsel, sosyal ve kültürel kriterlere göre tasnif etmişti. Aynı zamanda sergi için başka Fransız müzelerinden büyük

sayıda eserlerin ve belgelerin getirilmesine katkıda bulunmuştu.

Okçuluğa ayrılmış ilk vitrin, bu oyunun teknik, sosyal, estetik ve ideolojik cephelerini sunuyordu. Ardından Boratav, aletli oyunlar veya bütün farklı sınıfları gösteren belgeler hakkında genel bir sınıflandırma öneriyordu. Oyunların uluslararası ölçekte karşılaştırmalı olarak incelenmesinin, dünya çapında kabul edilmesi gereken bir sınıflandırma sistemi gerektiğini savunuyordu. O dönemde Aarne ve Thompson'ın halk masalları hakkında yaptığı uluslararası sınıflandırma ile mukayese edilebilen bu sistem geleneksel oyunlar için henüz mevcut değildi. Bu nedenle serginin, Boratav için "bir sistemi halkbilimcilerin tartışmasına sunma" fırsatı olduğu söylenebilir. Boratav'ın sistemi faaliyet türlerine ve farklı oyunlar oynanırken kullanılan temel becerilere dayanmaktadır. Dört ana oyun tipi birbirinden ayrılmıştır:

- "büyülü" taklitçi ve sanatsal faaliyetler (A)
- fiziksel aktiviteler (B)
- zihinsel aktiviteler (C)
- birleşik (D) aktiviteler (A-C)

Bu dört ana tip, sergide birkaç karakteristlik örnek üzerinden sunulur. Boratav ayrıca aşağıdaki kategorileri kullanarak alt tipler veya alt bölmeler (I-XVIII ve XIX-...) sunar:

- a) İfade biçimleri: formüller ve basmakalıp jestler, kafiyeli söz-

ler, ritmik veya jimnastik hareketler, melodiler, dramalar, geometrik şekiller yapılması, mahareti gösteren jestler ve hareketler, *tour de force* (kuvvet gösterisi), ritüel ifadeler, birleşik ifadeler.

b) Amaçlar: kabul töreni, eğitim, eleme veya tespit etme, kehanet, "büyülü" müdahaleler, sanat, hıncı, öykünme ve rekabet (onur görevleri), "puan" veya pay kazanma.

c) Maddi ve doğal çevre: payandalar (mevcut veya olmayan), oyuncaklar (oyunun temel unsuru payanda olduğunda), fiziksel çevre (toprak, su, kar, buz, hava), mekân (açık hava, içerisi), periyot sıklığı (mevsim, gün, saat).

d) Katılımcılar: yaş, cinsiyet, oyuncu sayısı, roller: tek oynanan oyunlar, iki kişilik oyunlar, kolektif oyunlar, takım oyunları.

Boratav dört ana oyun tipi ve 19 alt bölme önerir ve "kuvvet ve beceri oyunları" VIII-XIX alt bölmeleri tarafından kapsanır.

A) Sözel ve dramatik oyunlar. Tahmin ve heceleme oyunları. Hile oyunları.

I. Yetişkinler tarafından çocuklar için oynanan oyunlar.

II. Jestler ve formüller: Çocuğun gündelik yaşamdaki ilk oynanacak yaratımları.

III. Bireysel veya kolektif basit eğlenceler: mimler, rontlar, diyalog sahneleri. Çocuğun plastik yaratımları. Gürültü ve müzik enstrümanları.

IV. Heceleme oyunları: gösterme, eleme, doğru yazım tahmini.

V. Şans oyunları: bahis puanı kazanmalı.

VI. Ritüel oyunları: tahmin ve "büyü" oyunları.

VII. Hile oyunları: farklı gerçek aktivitelerin taklit edilmesi.

B) Kuvvet ve beceri oyunları.

VIII. Beceri oyunlarının kendisi.

IX. Bahisli beceri oyunları.

X. Jimnastik, ritmik ve akrobatik oyunlar.

XI. Kuvvet oyunlarının kendisi.

XII. Kuvvet ve beceri bileşimi oyunları.

C) Zihin oyunları.

XIII. Kandırmaca ve pratik şakalar.

XIV. Hafıza, hızlı düşünme ve tahmin oyunları.

XV. Saklama oyunları.

XVI. Geometrik oyunlar.

XVII. Kandırma oyunları.

XVIII. Muhtelif zihin oyunları (muhtelif masa oyunları) ve bu kategoriden oyuncaklar (XIII-XVIII).

D) Birleşik oyunlar.

XIX. (Kombinasyonlar I-XVIII).

Sergi önce bütün olası kategorileri sunar, ardından yalnızca kuvvet ve beceri oyunları kategorisine yoğunlaşır. İlk olarak en arkaik unsurlar sunulur. Oyunların kutsal kökenleri (büyütlü veya ritüel), mitlerle olan ilişkisi, kavgacı aktiviteler (avcılık veya dövüş) ve mevsimsel veya takvimsel törenlerle olan ilişkisi vurgulanır. Önce cenaze oyunları ve ritüelleri sunulur ve Boratav, sergideki bütün farklı oyunlar için ilave notlar önerir. Örneğin kuvvet ve beceri oyunlarının zihin ve şans oyunlarına dönüştüğünü belirterek, masa oyunlarımızın daha eski olan gerçek boyutlu oyunların evrilmiş hali olduğunu ileri sürer. Örneğin seksek, bir labirent içeren masa oyunlarının muhtemeli bir kökeni olarak sunulur. Boratav ayrıca salıncakların sembolizmini vurgulayarak, bunların Yunanistan, İran, Hindistan ve Türkiye'deki mevsimsel bolluk ritüelleriyle bağlantılı olduğunu izah eder. Dev bir bibliyografya üzerinden, oyunların büyütlü gücünü, geleneksel ritüellerle olan ilişkilerini, oyunlarla bağlantılı seremonileri belgeler. Oyunların öncesinde yer alan geçit törenlerini, ritüel jestleri ve konuşmaları, ziya fetleri ve dinle olan ilişkili vurgular. Ardından kavgı unsurlarına odaklanılır ve o zamanlar oyun oynamak için kullanılan farklı silahları sunar.

Oyunların takvimsel boyutlarına da vurgu yapar.

Serginin başka bir kısmında Boratav, oyunların aktarılma biçimlerini sunar: oyuncudan oyuncuya, profesyonel veya amatör bir düzeyde ve okulda. Ödülleri sunar, oyunları oyuncuların sayısına ve davranışına göre

sunulur, ancak Boratav'ın gözünde bunlar, farklı örneklerde hâlâ canlılığını koruyan geleneksel oyunların yerini tam anlamıyla almamıştır. Örneğin bazı modern atletik aktiviteler hâlâ geleneksel oyunlarla aynı jestleri kullanır; bunlar yalnızca, eğitime daha uygun hale getirilecek şekilde standardize edilmiş ve ras-

Bir bütün olarak Boratav geleneksel oyunlara ilişkin incelemelere üstün bir katkı sundu, zira bu çalışma alanındaki düşünme biçimini yeniledi ve aynı zamanda halkbilimcileri pek çok yeni malzemeye tanıştırdı.

Fotoğrafta şu yazı okunuyor: "Pertev, Abdin Dino'nun sergisinde, Fransa'nın en sevilen ve ağzından ciğarasını düşürmeyen şairi J. Prévert'e rastlıyor. Şair ona Türkiye'de bulunduğu bir devri anlatıyor. 1919 senelerinde, şair 19 yaşında, Türkiye Fransız işgali altında, şair işgal askerî kuvvetlerinin bir gemisi ile İstanbul'a yollanıyor..."

Tarih Vakfı Arşivi
Pertev Naci Boratav
Fonu.

sınıflandırır. Aynı zamanda oyunları farklı yaş gruplarıyla ve farklı mesleki birliklerle bağlantılandırır. Bazı oyunların doğrudan doğruya çiftçilerin, besicilerin veya zanaatkarların çalışmalarıyla bağlantılı olduğunu söyler. Bu oyunlarda mesleki beceriler oyunlara aktarılır ve profesyoneller kazanma şansına en fazla sahip olanlardır. Bu, oyunların toplumsal sınıflara göre tasnif edilebileceği anlamına gelir. Serginin bir başka kısmı ise oyunların düzenlenmesinde gücün rolüyle ilgilidir. Askerî oyunlar teşvik edilirken, başka oyunlar ya tolere edilmiş ya da yasaklanmıştır. Ardından sergi, oyunların müzik ve güzel sanatlarla olan ilişkisini sunar ve modern oyunlar ve sporlar hakkında bir kısım yapılmasını önerir. Organize ve eğitim amaçlı sporlar

yonelleştirilmiştir. Bu ilginç bir noktadır ve o dönemin ana akım spor sosyologlarının evrimci görüşleriyle karşılaştırılmalıdır. Norbert Elias'ın aksine Boratav, geleneksel oyunların moderniteyle birlikte hayatta kalabileceğine ve hatta şehir ortamına uyarlanabileceğine inanır.

Boratav, sınıflandırma sistemiyle, folklor alanındaki oyun çalışmalarına yeni olan bir şey getirir. Boratav'dan önceki sistemlerin çoğu salt betimleyiciydi. Geçtiğimiz yıl Arnold Van Gennepe'nin 1924 yılında kaleme aldığı yayımlanmamış bir elyazmasını yayına hazırlama şansını bulmuştum. Van Gennepe'nin kullandığı sınıflandırmanın oyunların anlamlarına veya onların formel veya sosyal farklarına değil, yalnızca oyunların kendisine

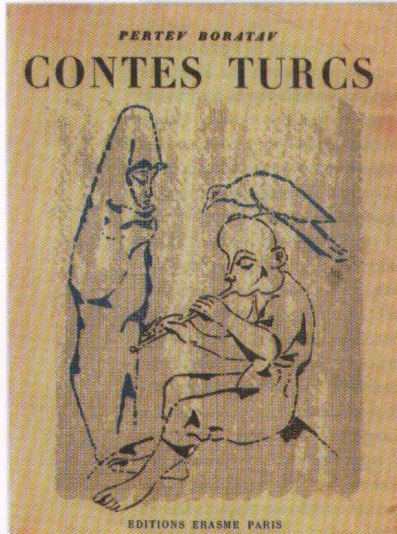

Yaşar Kemal ile birlikte (Kemer, 1997).

Tarih Vakfı Arşivi
Pervin Nâli Boratav Fonu.

1955'te Paris'te yayımlanan Contes Turcs'un kapağında Abidin Dino'nun çizimi.

Sıkıyık Sabuncu Müzesi
Abidin Dino Arşivi.

dayandığını gördüm.⁵ Kendi neslinden pek çok başka halkbilimci gibi Van Gennep de güreş oyunlarını, vurma oyunlarını, fırlatma oyunlarını, zıplama ve koşma oyunlarını birbirinden ayırmaktadır. Boratav'ın getirdiği yenilik ise fikrini pratiklerin kendisinden ziyade, oyunların yapıları ve işlevleri hakkındaki düşünceleri üzerine inşa etmiş olmasıdır. Bu yüzden oyunlar hakkında çok daha yüksek bir teori ve anlayış düzeyine ulaşabilmekte ve onların incelenmesi için yeni bir yol açmaktadır.

Boratav geliştirmiş olduğu "oyunların genel tasnifi"ni 1960 yılında

Paris'te düzenlenen 6. Uluslararası Etnolojik ve Antropolojik Bilimler Kongresi'nde sundu.⁶ Onun sistemi, Aarne ve Thompson'un uluslararası halk masalları sınıflandırmasına çok şey borçludur ve yapısalcılığın antropoloji alanında giderek daha revaçta olduğu bir dönemde tutarlı görünür. Boratav'dan yalnızca bir yaş küçük Levi-Strauss, tam da o tarihte *Yapısalcı Antropoloji* adlı kitabını yayımlamıştı. Boratav'ın sunduğu sistem, oynama biçimlerini ve oyuncuların oyunlarda kullandığı temel becerileri esas alıyordu. Ortaya koyduğu fikir, popüler ve geleneksel oyunlar alanında uluslararası ölçekte bir karşılaştırmalı inceleme sunarken, sadece Fransız oyunlarına odaklanan 1957 tarihli serginin çok ötesine geçmekteydi. 1960 tarihli makalesinde üç temel kategorisini ("büyülü" taklit ve sanatsal faaliyetler, fiziksel faaliyetler ve zihinsel faaliyetler) koruyan Boratav, alt bölmelerinde hafif bir değişikliğe gider. Bu alt bölmeler artık, ifade biçimlerinin, işlevlerin, amaçların, eserlerin, doğal çevrenin ve oyunda yer alan oyuncuların gözlemlenmesinden yararlanmaktadır. Boratav gruplar, alt gruplar, bölmeler ve alt bölmeler esas alan bir uluslararası rehber önerir. Bu şekilde evrensel bir kültür formu olarak oyunlar üzerine yapılan teorik çalışmalarda seleflerinin çok ötesine geçer.

Boratav on yıl sonra, 1970'te, *Arts et Traditions Populaires* gazetesinde

oyunlar hakkındaki projesinin sergiyi izleyen yıllarda gerçekleştiğini gösteren uzun bir makale yayımladı. Sözü nü ettiğim makale, "Fransız Oyunları İçin İlk Taslak: Çocuk Folkloru Hakkındaki Bir Belgeler Yığınının Analizi" başlığını taşıyan 75 sayfalık bir metindir.⁷ Bu yazının giriş kısmında Boratav, 1960 yılında önerdiği sistemin mevcut farklı folklor koleksiyonları üzerinde sınanması gerektiğini söyler. Bazı araştırmacıların Avusturya, Yugoslavya ve Kanada'da bunu denediğini, kendisinin ise MNATP tarafından 1931 yılında toplanmış olan büyük bir çocuk folkloru koleksiyonunu kullanmış olduğunu söyler. Bu koleksiyon yaklaşık 1000 oyun tasvir, 5000 deyim ve ninnili tekerleme, 1000 şaşırtmalı-zorlamalı tekerleme, 160 hayvan çığlığı, 2000 sarfı ve 1400 bilmediden müteşekkildir. Boratav karşılaştırmalı bir gözle bakmak için bu koleksiyona, Fransa'da Charles Galtier isimli bir halkbilimci tarafından eklenmiş olan birkaç yüz oyunu ve Charles Béart'ın Afrika oyunlarından oluşturduğu başka bir önemli koleksiyonu ekler, aynı zamanda Türk folkloru hakkındaki kendi koleksiyonunu kullanır. Bu yeni malzeme başlangıçtaki sınıflandırma sistemine bazı ilaveler ve değişiklikler getirmesini sağlar ve bunları 1970 tarihli makalesinde sunar. Bir bütün olarak Boratav geleneksel oyunlara ilişkin incelemelere gerçekten de üstün bir katkı sundu, zira bu çalışma alanındaki düşünme biçimini yeniledi ve aynı zamanda halkbilimcileri pek çok yeni malzemeyle tanıştırdı.

PERTEV NÂLİ BORATAV'IN FRANSA'DAKİ ESERLERİ

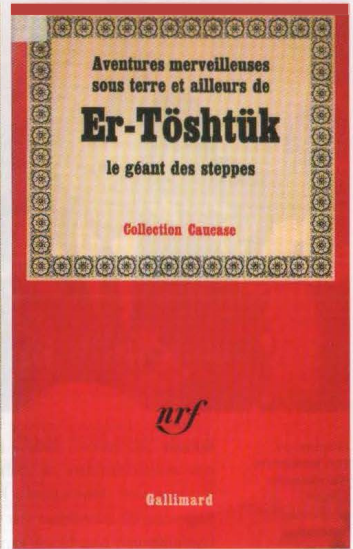
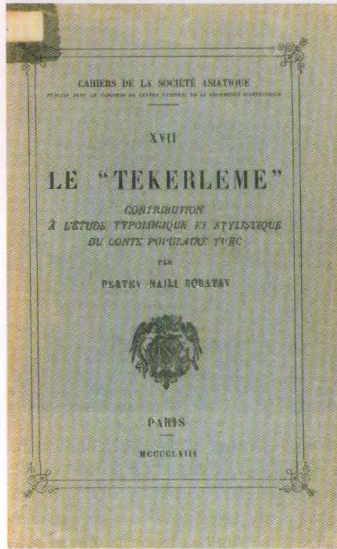
Boratav'ın eserleri geleneksel oyunlarla sınırlı değildi. MNATP müdürü olarak Georges Henri Rivière 1957 tarihli serginin kataloğunda bunu "1953 yılından beri müzeye ev sahipliği yapan Bay Boratav, kişisel araştırmalarına ayırdığı zamanların dışında oyunlar üzerine çalışmaktadır" sözleriyle ifade etmişti. Nitekim Fransa'daki CNRS'de araştırmacı olmak kişisel araştırmalara girişmeyi gerektiriyordu ve Boratav, Fransa'ya geldiği zaman bunun kendi Türk folk-

loru araştırmaları için iyi bir fırsat olduğunu kesinlikle biliyordu (Büyük Fransız Türkolog Louis Bazin 1945-48 yılları arasında Ankara'da yaşamıştı ve Boratav'a Fransız araştırma sisteminin izah etmiş olabilir).

Makalemin ikinci kısmında, Boratav'ın Paris'te yaşarken yayımladığı eserlerin çeşitliliğini sunmak istiyorum. Bu eserler bazı kitaplar, makaleler ve kitap eleştirilerinden müteşkil olup, yalnızca Fransız halkbilimciler arasında değil, Fransız Türkologlar ve Ortadoğu uzmanları arasında da yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Boratav'ın Fransa'da mevcut olan eserleri hakkında kapsamlı bir genel görünüm sunmak için iki farklı web sitesini kullandım. Bunlardan biri, Fransa'daki üniversite kütüphanelerinin genel kataloğu olan "sudoc.abes", diğeri ise farklı araştırma platformlarında erişilebilir olan makalelere referans veren "biblioshs" sitesidir.⁸ Bunlardan "sudoc.abes" sitesinde Pertev Boratav'ın 91 eserine referans verilmektedir. Bu referansların içinden pek çoğu Türkçedir. Bu makalede yalnızca Boratav'ın Fransa'da olduğu dönemde Fransızca yayımlanmış olanları üzerinde duracağım.⁹

Boratav, Fransızca kariyerine 1955 yılında Finlandiya'da Folklore Fellows Communications'ta "Les histoires d'ours en Anadolie" (Anadolu'daki Ayı Hikâyeleri) konulu Fransızca bir inceleme yayımlayarak başladı.¹⁰ Aynı yıl Paris'te, Abidin Dino'nun çizimlerini de içeren "Les contes turcs" (Türk Masalları) başlıklı bir

kitap yayımladı. Kitap Fransız halkbilimci Paul Delarue'nün yardımıyla MNATP himayesi altında basıldı.¹¹ Daha yakın zamanlarda, 2002 ve 2008'de Boratav'ın eşyazarlığını zikreden başka Türk masalları seçkileri de yayımlandı.

Boratav daha sonra 1955-1960 yılları arasında MNATP'deki geleneksel oyunlar sergisiyle meşgul oldu. 1963 yılında Paris'te, *Le tekerleme: contribution à l'étude typologique et stylistique du conte populaire turc* (Tekerleme: Türk Halk Masallarının Tipolojik ve Stilistik Açısından İncelenmesine Katkı) başlığını taşıyan kitabını yayımladı.¹²

İki yıl sonra, 1965'te Louis Bazin'le

birlikte Kırgız epiklerinden 13.000 mısraı yayına hazırladı ve bu çalışmaya *Aventures merveilleuses sous terre et ailleurs de Er-Töshtük le géant des steppes: épopée du cycle de Manas* adı verildi (Steplerin Devi Er Töstük'ün Yeraltında ve Başka Yerlerdeki Harika Maceraları: Manas Destanının Epik Dolaşımı. Üç yüz sayfalık bu eser Boratav'ın yazdığı giriş yazısıyla, Paris'te Gallimard ve UNESCO ortak yayını olarak çıktı ve 1989 yılında yeni baskısı yapıldı).¹³

Boratav 1975 yılında yine Louis Bazin'le birlikte *Poèmes de Turkménie*'nin (Türkmenistan Şiirleri) bir kısmını çevirecek, bu çalışma da Paris'te yine UNESCO'nun desteğiyle yayımlanacaktır.¹⁴

Bazin ve Boratav'lar, Bazin'lerin Paris'teki evinde bir arada (9 Aralık 1975).

Tarih Vakfı Arşivi
Pertev Nalî Boratav
Fotolu

Boratav, 70. yaşı vesilesiyle Maisonneuve Laroze tarafından hazırlanan armağan kitabın verilme töreninde Hayrünnisa Boratav, Güzin Dinio ve Fransız masal araştırmacısı Marie-Louise Tenéze'le birlikte (Paris, 1978).

Tarih Vakfı Arşivi
Peritav Naili Boratav Fonu

Burada Boratav'ın farklı araştırma makalelerinden de bahsetmemiz gerekir.¹⁴ 1961 yılında Kiel ve Kopenhag'da düzenlenen bir folklor konferansının hazırlıkları kapsamında "A propos de quelques tentatives d'identification de Nasreddin Hodja" (Nasreddin Hoca'ya Dair Bazı Tanımlama Girişimleri Hakkında) başlıklı bir Fransızca makale yayımlandı. Nasreddin Hoca hikâyeleri hakkındaki diğer makaleler daha sonra gelecekti. 1998 yılında olaylı bir şekilde Türkçe olarak basılan *Nasreddin Hoca* kitabının yanı sıra bir kitap da İngilizce olarak 2001 yılında Indiana Üniversitesi'nde İlhan Başgöz tarafından yayıma hazırlandı.

1986 yılında Alexandre Benningsen (Louvain) onuruna hazırlanan bir kitapta "Un dialogue entre cheikh chamit et le roi de Moscovie" (Şeyh

Şamil ve Moskova Kralı Arasında Bir Diyalog) başlıklı bir makale yer aldı. Boratav zaten daha önce, 1978 yılında, Benningsen ve başka yazarlarla birlikte *Le Khanat de Crimée dans les archives du musée du palais de Topkapı* (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivlerinde Kırım Hanlığı) adlı 450 sayfalık kitabı yayımlamıştı. Yazarlar bu kitapta Topkapı Sarayı arşivini incelemişti ve Boratav'ın Osmanlıca bilmesi, araştırmaya katılan Batılı bilim insanları açısından paha biçilemez nitelikteydi.

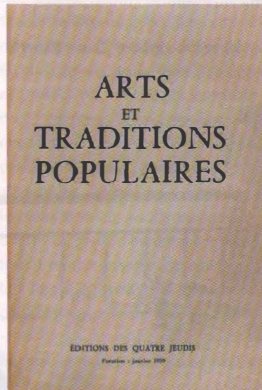
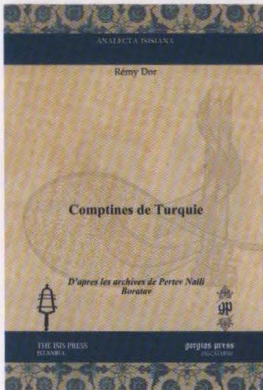
1978 yılında Boratav'ın 70. doğum günü onuruna, Rémy Dor ve Michèle Nicolas tarafından, *Quand le crible était dans la paille* (Kalbur Saman İçinde) adlı bir armağan kitap yayımlandı. Bu, Boratav'ın meslektaşları ve öğrencileri tarafından birçok farklı dilde kaleme alınmış makalele-

ri kapsayan 400 sayfalık bir kitap. Kırgızistan uzmanı olan Rémy Dor o dönemde Paris'teki Türkiye araştırmaları merkezinin müdürlüğünü yapmaktaydı. Rémy Dor'un aynı zamanda 1998 yılında Boratav'la birlikte İstanbul'da yayımladığı *Comptines de Turquie* (Türkiye Tekerlemeleri) isimli bir kitabı bulunmaktadır (225 s.). Michèle Nicolas ise 1970'lerde Aynur Flamin'le birlikte bir Türk masalları kitabı hazırladı.

Burada başka makalelerden de bahsetmek gerekir: *Turcica*'da (c. III, 1971) yer alan "Saya, une fête pastorale des turcs d'Anatolie et d'Azerbaïdjan" (Saya, Anadolu ve Azerbaycan Türklerinin Bir Kır Bayramı) başlıklı bir makale ile 1969 tarihli "Quatre chansons populaires turques sur l'expédition française en Egypte et en Syrie 1798-1801" (Fransa'nın 1798-1801 Mısır ve Suriye Seferi Hakkında Dört Türk Halk Şarkısı).

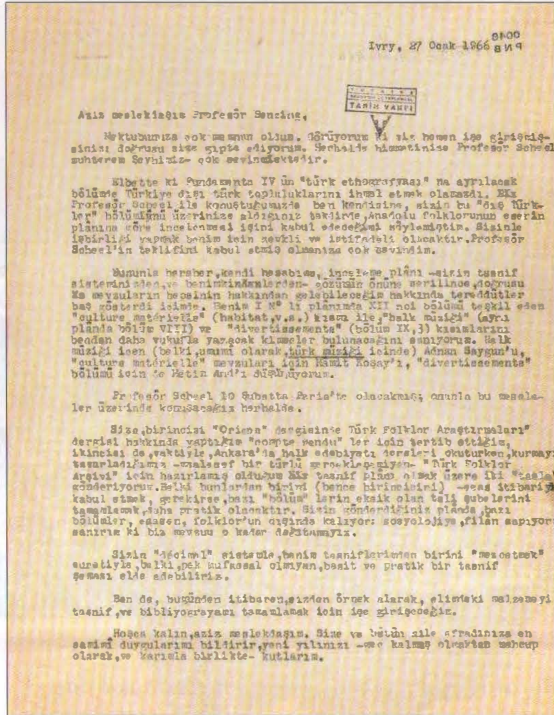
Bu çalışmaların dışında Boratav, alanında iyi tanınan dergilere çok sayıda Fransızca makale verdi.¹⁵ *Oriens* dergisi için farklı kitap eleştirileri yazdı, ayrıca *Türk Folklor Araştırmaları* isimli derginin düzenli olarak hakemliğini yaptı. Eleştirilerinde halk folkloruna, sözlü edebiyata ve atasözlerine ilgi gösterdi. 15. yüzyıldan yayımlanmamış atasözlerini veya Nasreddin Hoca karakterine ilişkin yorumları yayımladı. 1950'lerde ve 60'larda *Les Cahiers du monde Russe et Soviétique*, *L'Homme* ve *Le journal de la société des africanistes* gibi dergilere de makaleler verdi (Türk folklorunda Zenciler konulu makalesinin bir ön versiyonu daha önce ABD'de yayımlanmıştı).¹⁷

Arts et Traditions Populaires dergisine, şu ana kadar bahsedilen eserlerin dışında, geleneksel oyunlar, hikâyecilik ve genel folklor kitapları hakkında da kitap eleştirileri önerdi. Toplamda Boratav, Fransa yıllarında Fransız okurları için 3 kitap, 27 makale, farklı kitap eleştirileri ve çeviriler kaleme almış oldu. Bu eserlerin hepsi, Fransa'da hem folklorun hem de Türkiye araştırmalarının yaygınlaşmasına katkıda bulundu.

Boratav ayrıca, daha ileride prestijli École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) olarak yükselecek olan Paris'teki École Pratique des Hautes Études'de "Türk Folkloru ve Halk Edebiyatı" başlıklı bir ders verdi. Bu seminer ders 1964-1977 yılları arasında açık kaldı ve ders programı halen "persée" web sitesinde Fransızca olarak yer almaktadır.¹⁰ Bu seminer dersinde Boratav Türk efsanelerinin sınıflandırılmasını inceler ve o yıllarda yeni kurulan Uluslararası Halk Anlatıları Kurumu'na (International Society for Folk Narrative Research) katkıda bulunmaya çalışır. Oyunlar konusunda ise efsaneleri sınıflandırmak için bölmeler ve alt bölmeler getirir. Ayrıca Karagöz gölge oyununu, atasözlerini, Türkmen şiirlerini, düğün şarkılarını ve Nasreddin Hoca hikâyelerini inceler. Görülebileceği gibi, dersinin temaları açık bir şekilde diğer yayınlarıyla bağlantılıdır. Dersin 10 ila 15 katılımcısı arasında, Fransa'daki Türkoloji ve Doğu çalışmalarının başlıca uzmanları görülmektedir.

Şimdi, Boratav'ın Fransa'da gerçekleştirdiği temel çalışmalarına yoğunlaşarak bunların bazı özelliklerini altını çizmek istiyorum. Boratav, Fransa'ya yerleştiği ilk dönemde, 1955 yılında, Anadolu'daki ayı hikâyeleri hakkında çok ilginç bir makale yaz-

mıştı. Makale Finlandiya'da *Folklore Fellow* serisinde yer aldı.

Bu çok ilginç çalışma, Claude Lévi-Strauss'un 1952 yılında *Les temps modernes* dergisinde yayımlanan "Le

Père Noël supplicé" (Noel Baba'nın Çilesi) başlıklı makalesiyle karşılaştırılabilir.¹¹ Lévi-Strauss gibi Boratav da çalışmasına, medyadan alınan bir anekdotla başlar.¹² Lévi-Strauss 1951 yılında Fransa'da gerçekleşen bir

Göreme ziyareti (Ağustos 1977).

Tarih Vakfı Arşivi
Prof. Nalci Boratav
Foto.

1967 yılında yapılan bir Anadolu gezisinden. Fotoğrafın arkasında şu ibareler okunuyor: "Anadolu halkımızın masallarını dinlemek, âdetlerini yaşamak için karış karış dolaştığımız toprak bu."

Tarih Vakfı Arşivi
Portev Nâilî Boratav
Fotoz.

Boratav 1963 yılında tekerlemeler hakkında akademik bir kitap yayımladı. Alt başlıkta kullanılan ifadeyle "Türk halk masallarının çeşitlerinin ve tarzlarının incelenmesine katkı" niteliği taşıyan bu kitapta, kendi koleksiyonundan ve Macar araştırmacı Ignacz Kunos'un eserlerinden alınan 190 tekerlemeyi sınıflandırmayı ve incelemeyi önerdi.

Noel Baba karşıtı protestodan, Boratav ise 1952 yılında Anadolu'da genç bir kadının bir ayı karşısında kendinden geçmesiyle ilgili haberlerden söz eder. Boratav'a göre, gazetede okunan hikâye, Anadolu folklorundaki ayı hikâyelerini incelemek için bir gerekçe oluşturmuştur.

Bu, folklorun güncelliğe nasıl ışık tutabileceğini göstermesi bakımından ilginç bir girişimdir. Her iki çalışmada da Lévi-Strauss ve Boratav, çalışma alanlarını yaşadıkları döneme bağlamanın önemli olduğunu hisseder. Saf araştırma dönemi artık geride kalmıştır ve her ikisi de folkloru mevcut dünyayı izah etmek için kullanmaları gerektiğini, aksi halde folklorun faydasız bir disiplin olarak görüleceğini bilmektedir. Çalışmasında Boratav, içinde ayların bulunduğu farklı hikâye versiyonları sunar ve üç olası köken önerir: mitsel ve ritüel kökenler, tarihsel kökenler ve folklorik kökenler. En sonunda, birkaç karşılaştırmalı yol önerir. Sonuç olarak, hikâye anlatıcısının hikâyeyi "geleneksel düzenlere göre eski veya yeni mevcut unsurlara göre oluşturduğunu, sıraladığını, inşa ettiğini" ileri sürer.

Dalyan-Köyceğiz yolunda
Eskiköy'de bir
köylüyle sohbet.

Tarih Vakfı Arşivi
Portev Nâilî Boratav
Fotoz.

Boratav'ın 1955 yılında Fransa'ya geldiğinde yayımladığı ilk kitap bir inceleme değil, Türk masalını temsil eden 22 masalı bir araya getiren ve geniş bir okur kitlesine hitap eden, 220 sayfalık bir kitaptır. Ancak eserin giriş kısmı ilginçtir, zira Boratav burada masallar hakkındaki düşüncelerini sunar. Bunun için Charlie Chaplin metaforunu kullanır.⁴ Chaplin'in kariyerinin başlangıcında intihalle suçlandığını hatırlatır. Biri Chaplin'in bastonunu, biri şapkasını, başka biri pantolonunu, bir diğeri de eldivenlerini kendisinden esinle kullandığını iddia ediyordu, fakat Chaplin mahkemede şunu söylemişti: "Bunun doğru olduğunu kabul edelim. Bu beyefendilerin her biri, bunları kullanma fikrinin ilk kendisine ait olduğunu ileri sürüyor. Fakat ben tüm bunlardan bir bütün çıkardım ve bu beyefendilerin hiçbiri benden önce bunu başarmamıştı." Başka bir deyişle, masalların orijinalliği, anlatıcının orijinal kurgusundan gelir.

Bazı temalar evrenselidir, ancak tarzı ve hikâyeyi bir araya getirme biçimi Türk olmasına özgüdür. Bu fikri kullanan Boratav, bu konuda pek az şey bilen bir Fransız okura Türk masalları hakkında genel bir bakış açısı vermeye çalışır. 1939-1947 yılları arasında Türkiye'den derlenen 2500 metnin oluşturduğu ve 1953 yılında Wiesbaden'de Wolfgang Eberhard'la birlikte *Typen türkischer Volksmärchen* adı altında yayımladıkları 500 sayfalık bir Türk masalları kataloğunu kullanarak hem şehir hem de köy hikâyeleri aktarır.²² Türk masallarının Fransızca olarak yayımlanmasının Türk ve Fransız halkları arasında dostluk ve anlayışın oluşmasında iyi bir aracı olması gerektiği sonucuna varır.

Boratav kitabın dipnotlarında, masalları nereden topladığını anlatır. Bunların bazıları Rumeli'deki kendi ailesinden gelmektedir. Bazılarının anlatma isteğinin arkasındaysa toplumsal bir mana olabileceğini gösterir. Mesela, kimi hikâyeye anlatıcısının, o dönemde devletten ziraat yardımı alma temasını hikâyelerinde yansıtmalarını örnek gösterir.

Alevi köyü Tahtakuşlar'a, Sarı Kız efsanesi üzerinde çalışmak üzere yapılan bir ziyaretten (1964).

Tarih Vakfı Arşivi
Perrev Nallı Boratav Fonu.

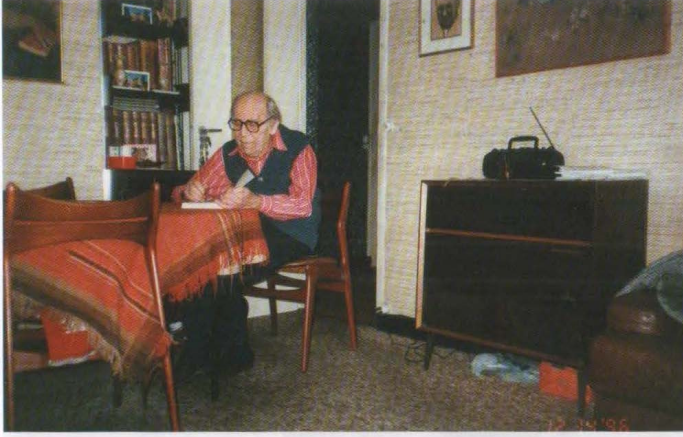
MNATP'deki oyunlar sergisi kataloğu dışında Boratav'ın Fransa'daki bir sonraki önemli yayını, 1963 yılında CNRS ve Asya Çalışmaları Kurumu'nun himayesi altında yayımlanan, tekerleme hakkındaki akade-

mik kitaptır. Alt başlıkta kullanılan ifadeyle "Türk halk masallarının çeşitlerinin ve tarzlarının incelenmesine katkı" niteliği taşıyan bu kitapta Boratav, kendi koleksiyonundan ve Macar araştırmacı Ignacz Kunos'un

Çukurbag köyünde masalcılar, 1967.

Tarih Vakfı Arşivi
Perrev Nallı Boratav Fonu.

Ivry'deki evinde çalışırken (Mayıs 1997).

Tarih Vakfı Arşivi
Per Nevai Boratav Fonu

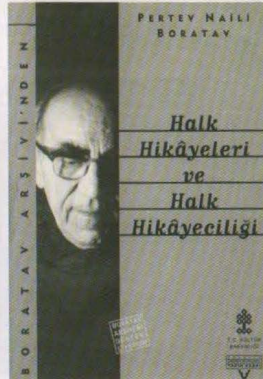
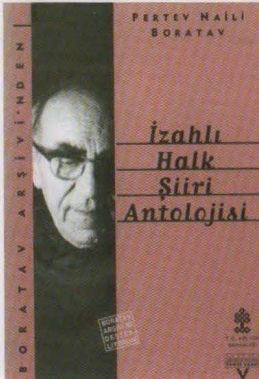
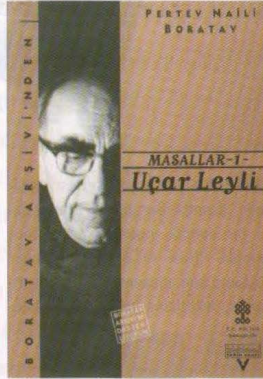
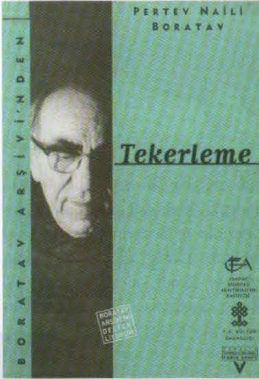
eserlerinden alınan 190 tekerlemeyi sınıflandırmayı ve incelemeyi önerir.

Boratav hem halkbilimcilerce hem de dilbilimcilere ulaşma düşüncesini taşımaktadır. Anadolu'dan ve kendi

memleketi olan Rumeli'den olduğu gibi, Orta Asya ve Moğolistan'dan da malzeme kullanır. Halk şiiri, şarkısı, tiyatro ve masal gibi farklı türlerde karşımıza çıkan tekerlemeyi tanımlamayı ve sınıflandırmayı düşünen-

tedir. Ona göre, tekerlemenin ilgi çekici yanı, hikâye anlatıcısının çok farklı sözel unsurları bir araya getirebilmesini ve bunları kafasına göre zincirleme dizilebilmesini sağlamasıdır. Özgürlüğü sebebiyle tekerleme mevcut sınıflandırmalara uymaz ve kendine has bir sınıflandırma gerektirir. Boratav öteki çalışmalarında olduğu gibi burada da tipleri ve alt tipleri kullanarak bu malzemeyi kapsamlı bir şekilde analiz etmesine olanak veren karmaşık bir sınıflandırma önerir. Burada ilgisini çeken nokta, bireysel bir anlatıcının geleneksel bir tür içinde yaratıcı olabileme halidir.⁴¹

Boratav'ın önde gelen bir diğer çalışması, *Steplerin Devi Er Tögtük'ün Yeraltındaki ve Başka Yerlerdeki Harika Maceraları* isimli, Kırgızların Manas destanının tercümesidir. İlginç bir şekilde kitap, "UNESCO ve SSCB arasındaki bir anlaşma desteğiyle" ve "SSCB'nin Rusça dışındaki dillerine" ayrılmış bir yayın dizisinde UNESCO himayesi altında yayımlanır. Boratav bu projede, 1945-1948 yılları arasında Ankara'da yaşamış olan ve burada karşılaşmış olmaları muhtemel olan önde gelen Fransız şarkiyatçı Louis Bazin'le birlikte çalışır. Birlikte, Manas destanının II. Dünya Savaşı öncesinde Kırgız Bilimler Akademisi tarafından toplanmış farklı versiyonlarını kullanarak, bunları Rus araştırmacılar tarafından 20. yüzyılın başlarında derlenmiş Kazakça versiyonlarla ve 19. yüzyıl sonunda toplanmış olan ilave bir Tatarca versiyonla karşılaştırırlar. Versiyonlar arasındaki fark, destanın yalnızca sözlü geleneklerle gelmesiyle izah edilir. Tekerleme örneğinde olduğu gibi bu örnekte de Boratav ve Bazin, "şarkıcının veya anlatıcının kişisel katkısının temaların seçimi ve gelişiminde önemli olduğunu" belirtir.⁴² Bazen anlatıcılar yorummuş ve Rus araştırmacılar destanı nakletmelerini istediklerinde içeriğin bir kısmını atlamışlardır. Boratav ve Bazin, mevcut farklı versiyonların üzerinden destanın genel kurgusunu yeniden inşa eder ve kendi versiyonlarını oluşturur. Aynı zamanda manzum yazım teknikleri ve nazım sanatı hakkında yorumlar yapar ve metnini

Tarih Vakfı'nın Per Nevai Boratav Fonu belgelerinden yararlanarak hazırladığı kitaplar.

daha iyi anlaşılması için çeşitli dipnotlar koyarlar.

PARİS YAKINLARINDAKİ NANTERRE'DEKİ BORATAV ARŞİVİ

Pertev Boratav, Paris yakınlarındaki Nanterre Üniversitesi'nde bulunan LESC'ye (*Laboratoire d'ethnologie et de sociologie comparative*-Karşılaştırmalı Etnoloji ve Sosyoloji Laboratuvarı) dev bir arşiv bıraktı.⁴⁵ 80 yaşına girdiği 1987 yılında, LESC müdürü Annie Lebeuf ile aralarında bir anlaşma imzalandı. Arşivini Nanterre Üniversitesi'ndeki bu araştırma biriminin kütüphanesine verdi, ancak arşiv üzerindeki kontrolünü de korumak istiyordu ve bütün ziyaretçiler dokümanları incelemenden önce kendisinden yazılı onay istemek zorundaydı. Daha sonra Boratav yaşlanınca, o dönemde LESC'de araştırmacı olan Altan Gökalp'in arşivle ilgilenmesi istendi. Sözleşme, kataloğun dijitalize edilmesine yönelik bir proje de içeriyordu, ancak bu proje gerçekleşmedi.

Arşivin Nanterre'e kurulmasından kısa bir süre sonra bu üniversiteden iki araştırmacı olan Marie-Dominique Mouton ve Maria Couroucli, mevcut malzemeyi Atina'da bulunan ve Türkiye'den gelmiş Rum mültecilerden derlenen anlatı ve şarkıların toplandığı Küçük Asya Araştırmaları Merkezi'nin arşiviyle birlikte bilgisayara geçirmeyi önerdi.⁴⁶ Bu fikir Atina'da Melpo ve Octave Merlier tarafından kurulan bu merkeze sunulmakla birlikte nedense hayata geçirilemedi.⁴⁷ Zaman içerisinde, Türk devletinin Boratav'ın çalışmalarına yönelik bakış açısı değişti. Aynı tarihlerde, Nanterre'deki mikrofilmlerinin ve Boratav'ın mektuplarını ve sesli kayıtlarını içeren arşivin bir kopyası Tarih Vakfı'na verildi.⁴⁸ Boratav'ın vefatından kısa bir süre sonra, arşivi "Raphael" adını taşıyan ve Atina'daki Helenik Folklor Araştırma Merkezi tarafından denetlenen bir Avrupa projesinde kullanma fikri de geliştirildi. Ne var ki bu proje de hayat bulamadı ve Boratav arşivi bugüne kadar hakkıyla kullanılıp incelenmedi.

Nanterre'deki Boratav arşivi, "Anadolu Etnografyası ve Folkloru Arşivi" adıyla bilinir. Toplam 16.935 sayfadan (8 kutuda bulunan, 12.251 el yazması sayfa ve 4.684 daktilo sayfası) oluşan 74 klasörlük büyük bir arşivdir. Belgelerin çoğu 1939-1951 yılları arasında Boratav ve öğrencileri tarafından Anadolu köylerinden derlenmiştir. Bunlar ağırlıklı olarak sözlü geleneklerle (masallar, şarkılar, tekerlemeler, deyimlerle) ilgilidir, ancak yerel törenler ve âdetler, büyü, kehanet, halk tıbbı ile ilgili notlar da vardır; çoğu Türkçe, bir kısmı ise Osmanlıcadır. Arşiv, Boratav'ın kendisi tarafından 14 kategori halinde tasnif edilmiştir:

1. Muhtelif
2. Ozanı belli halk şiirleri
3. Destan ve masallar
4. Masal ve fıkralar
5. Efsaneler
6. Atasözleri, bilmece ve ödeyişler
7. Halk şiiri (türküler, şiirler, halk müziği ve halk oyunları)
8. Halk müziği ve halk oyunları
9. Oyunlar (ve spor, tiyatro)
10. İnançlar
11. Törenler (düğünler, cenazeler)
12. Maddi kültürel gelenekler (halk sanatları ve zanaatları, halk mimarisi, âdetler)
13. Dini kurumlar (zanaat, gençlik)
14. Halk bilimleri (büyü, halk tıbbı, etno-botanik, astronomi)

Pertev Naili Boratav, Hayrünisa Boratav'la birlikte (Konya, Aralık 1934).

Tarih Vakfı Arşivi
Pertev Naili Boratav Fonu

Ancak arşivin sınıflandırılması zordur, zira coğrafi alt bölümler olduğu gibi, derlemelerin yapıldığı yerler ve tarihlerle ilgili de alt bölümler sunulmaktadır. 1999 yılında Tarih Vakfı'na tüm mikrofilmlerin gönderilmesinin dışında, arşivin 15 sayfalık bir genel envanteri çıkarılmış ve 1990'larda yaklaşık 5000 sayfa (20 klasör) analiz edilip endekslenmiştir. Ne var ki 1990'ların sonunda gündeme gelen "Raphael" projesinden bu yana bir şey yapılmamıştır.

Genel envanter, hikâye türünü kapsayan yaklaşık 2000 sayfa, masallar hakkında yaklaşık 4000 sayfa ile şarkı ve oyunlar hakkında yaklaşık 2500-3000 sayfa olduğunu göster-

Pertev, Hayrünisa, Sıdika, Korkut, Can Boratav bir arada (11 Kasım 1935). Fotoğrafın arkasında, "Konya'da doğan Korkut, Kayınvalidesinin kucagında" yazılı.

Tarih Vakfı Arşivi
Pertev Naili Boratav Fonu

David Boratav.

mehtedir. Ancak pek çok belge henüz dizine dâhil edilmemiştir ve yalnızca derlendikleri şehrin adı görünmektedir. Halihazırda arşivi sınıflandırmak, Türkiye araştırmalarıyla ilgilenen araştırmacıların kullanımına açmak ve Boratav'ın kullandığı çalışma yöntemleri hakkında eleştirel bir analiz sunmak için ortada devasa bir iş yükü bulunmaktadır.

**DAVID BORATAV'IN KALEME
ALDIĞI, BÜYÜKBABASINI
ANLATAN BİR ROMAN: BİR
ROMAN KARAKTERİ OLARAK
BORATAV**

Son olarak Pertev Boratav'ın Fransa'da bıraktığı bir başka mirasa değinmek isterim; bu da Fransa'da doğup büyümüş olan torunu David Boratav'dır. Pertev Boratav'ın 1935 doğumlu tanınmış iktisatçı oğlu Kortut Boratav dışında bir oğlu daha

vardı. Fransız bir kadınla evlenen Murat Boratav'ın 1971 yılında Paris'te dünyaya gelen oğlu David Boratav, İstanbul, Londra ve New York gibi şehirlerde yaşadından sonra 2009'da Paris'teki Gallimard yayınevinin prestijli "NFR" serisinden yayımlanan Fransızca bir roman kaleme aldı. *Murmures à Beyoğlu* (Beyoğlu'nda Fısıltılar), Türk kökenli olup Londra'da yaşayan ve köklerini bulmak için İstanbul'a giden bir adamın hikâyesini anlatmaktaydı. Anlatıcı, 1950'lerde çocukken İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalmış, ancak çocukluğunu zar zor hatırlayan bir karakterdi. Anlatıcının kitaptaki babası ise, gerçekte yazarın büyükbabası olan sevgili halkbilimci Pertev Naili Boratav'dan başkası değildi.

Başka edebiyat antropologlarıyla birlikte, romanların yazarların kültürünü yansıtılabileceğini kabul edersek,²⁹ bu

özgün romandaki ayrıntılardan bazıları özel olarak Pertev Boratav figürünü, genel olarak da Fransa'daki Türk diasporasını ana hatlarıyla ortaya koymak açısından çok ilginç olacaktır. Romanda Türk devletinin eleştirilmesine ilişkin pek çok boyut vardır ve bunlar Boratav ailesinde bulunması muhtemel ve David Boratav'ın tahayyülünü şekillendirmiş olabilecek fikirlerle bağlantılı olabilir. Boratavlar özgür düşünceli insanlar olarak komünizme ve Sovyetler Birliği'ne sempati duyan kişiler olarak görünmekten hep çekinmişlerdir. Pertev ve anlatıcının amcası, rejimin pek de onaylamadığı gazetelerde yazılar yayımlamaktadır ve halk hikâyeleri toplanmanın casusluk gibi başka faaliyetlerin üzerini örten iyi bir kılıf olabileceği bile ima edilir. Dahası, Fransa'da yaşamak Boratavların Fransız edebiyatında ve genel olarak Batı'da var olan idealize edilmiş Türk Doğu'su imgesine kuvvetli bir eleştiri getirmelerinde de olanak tanımaktadır.

Kitabın diğer bölümlerinde, Paris'teki dairelerinde" yahut daha evvel İstanbul'daki hayatlarında" devamlı olarak daktilo başında çalışan ve sigara içen "Baba" Pertev Boratav samimi bir üslupla resmedilir. David Boratav'a kulak verelim:

İl Babam! Elinde dolmakalemi ve defteri, Anadolu güneşinin altında konuşulan her şeyi derleyip kaydeder. Bazen kendisine yabancı beyler eşlik eder, Fransızlar, İngilizler, Amerikalılar, bu beyler dağı insanların, Karadeniz kıyısında yaşayan insanların söylediklerinden hiçbir şey anlamadıklarından, aslında genelde hiçbir şey anlamadıklarından, babam onlara anlatır, karşılığında da paralarını ve saygılarını kazanır.³⁰

Roman ayrıca Türkiye'nin son yarım yüzyılda yaşadığı değişimlere dair geniş düşüncelere yer verir ve günümüz İstanbul'una geri dönen anlatıcı babası Naili Bey'in kendi bıraktığı izleri artık bulamayacağı bu şehir dönmediği için şanslı olduğunu düşünür. Müteakiben metin, ailenin

Pertev Naili Boratav, torunu Sara ile bir sabah yürüyüşünde (Nisan 1973).

Tarih Vakfı Arşivi
Pertev Naili Boratav Fonu

sürgün olduğu zaman ve bugün arasında gidip gelmeye başlar. Bu aynı zamanda İstanbul ve Paris arasında, içine doğulan topraklar ile dünyanın geri kalanı arasında bir gidip gelmedir. İstanbul'un Rum azınlığına yönelik 1955 saldırıları ve Türk milliyetçiliğinin yükselişi, solcu aydınların aleyhine olan bir bağlam olarak resmedilir ve Boratavların tekneyle

İstanbul'dan ayrılıp Fransa'ya yerleşmesini betimleyen ilginç sahneler yer verilir.

Bitirirken, Pertev Boratav'ın folklor hakkındaki görüşlerini hatırlatmak isterim. Anlatıcılar hikâyelerini anlatırken farklı bölümlerini yaratıp düzenler ve bunları belli bir sanatsal türün veya ortak tarihe uygun hale

getirir. Burada ayrıca Boratav'ın düşüncede dünyasında aktarımın önemini vurgulamalıyım. Hem Nanterre'de hem de İstanbul'da arkasında bıraktığı arşivler, büyük bir kataloglama ve inceleme sürecini gerektirmektedir. Bunun yakın gelecekte yapılacağını ümit edelim.

LAURENT SÉBASTIEN FOURNIER
CNRS / UNIVERSITÉ D'AIX-MARSEILLE

DİPNOTLAR

1. Arnold Van Gennep, *Folklor*, çev. Pertev N. Boratav (Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları, 1939).
2. Boratav'ın yaraglanması hakkında bkz. Arzu Öztürkmen, "Folklore on Trial: Pertev Naili Boratav and the Denationalization of Turkish Folklore", *Journal of Folklore Research* 42/2 (2005): 185-206.
3. MNATP Arşivi, doküman B83.
4. Pertev Naili Boratav ve Hélène Tremaud, "Jeu de force et d'adresse dans les pays de France", *Arts et Traditions Populaires*, 6. yıl, Sayı 1/2 (1958): 1-40.
5. Arnold Van Gennep, *Sports et jeux populaires de France*, yay. L.S. Fournier (Paris: CTHS, 2015 ilk baskı: 1925).
6. Pertev Naili Boratav, "Classification générale des jeux", *Actes du VIe congrès international des sciences ethnologiques et anthropologiques*, c. II, sayı 2 (Paris: Musée de l'Homme, 1964), s. 141-148.
7. Pertev Naili Boratav, "Une première ébauche de catalogue des jeux français: analyse d'un ensemble de documents sur le folklore enfantin", *Arts et Traditions Populaires*, 18. yıl, sayı 1/3 (1970): 195-271.
8. Bkz. <http://www.sudoc.abes.fr/> ve <http://bibliotheks.inist.fr/>, erişim tarihi 15 Mart 2016.
9. Pertev Naili Boratav'ın Türkçe yayınlarının analizi için bkz. Arzu Öztürkmen, "Az Gittik, Uz Gittik, Bir Boratav Yolu Gittik", *Virgöl* 10 (1998): 2-5.
10. Pertev Naili Boratav, 1955, "Les histoires d'ours en Anatolie", *Folklore Fellows Communications* 152, (Helsinki: Académie de Finlande, 1955), 46 s.
11. Pertev Naili Boratav, *Contes turcs (22 contes populaires turcs, avec introduction et commentaires)* (Paris: Éditions Erasmé, 1955), 220 s.
12. Pertev Naili Boratav, *Le tekerleme. Contribution à l'étude typologique et stylistique du conte populaire turc* Cahiers de la Société Asiatique, Sayı XVII, (Paris: Imprimerie Nationale 1963), 208 s.
13. *Aventures merveilleuses sous terre et ailleurs de Er-Töhtük le géant des steppes: épée du cycle de Manas, giriş ve notlar* Pertev Naili Boratav ve Louis Bazin, UNESCO yayınları (Paris: Gallimard, 1965) 308 s. (Kırgızcadan çeviri).
14. Mahtum-Quli, pseud. Fragl, *Poèmes de Turkménie*. UNESCO yayınları (Paris, 1975) (Louis Bazin ile birlikte).
15. Pertev Naili Boratav'ın eserleri hakkında bir bibliyografya 1978 yılında derlenmiştir. Bkz. Marielle Kalus, "Bibliographie des travaux de Pertev Naili Boratav", *Quand le crabe crie dans la paille* (Paris: Maisonneuve ve Larose, 1978), s. 13-24.
16. Bu eserlerin çoğunu "bibliotheks" üzerinden çevirmiş olarak bulabiliriz.
17. Bkz. Pertev Naili Boratav, "The Negro in Turkish Folklore", *Journal of American Folklore* 64 (1950): 83-88.
18. Bkz. <http://www.persee.fr/>, Erişim tarihi 15 Mart 2016.
19. Claude Lévi-Strauss, "Le Père Noël supplicié", *Les Temps Modernes* 77 (1952): 1572-1590.
20. Pertev Naili Boratav, "Les histoires d'ours en Anatolie", *Folklore Fellows Communications* 152 (Helsinki: Académie de Finlande 1955): 3-4.
21. Pertev Naili Boratav, *Contes turcs*, s. 12.
22. Pertev Naili Boratav ve Wolfram Eberhard, *Typen türkischer Volksmärchen* (Wiesbaden, 1953), 506 s.
23. Pertev Naili Boratav, *Le tekerleme. Contribution à l'étude typologique et stylistique du conte populaire turc*, Cahiers de la Société Asiatique, Sayı XVII (Paris: Imprimerie Nationale, 1963), s. 3-8.
24. *Aventures merveilleuses*, s. 21.
25. Arşivde banane rehberlik eden ve bana hikâyesini anlatan arşivçiler Frédéric Dubois ve Marie-Dominique Mouton'a müteşekkirim. Arşiv içeriği hakkında hızlı bir tanımlama şu adreste mevcuttur: <http://www.mae.u-paris10.fr/dbw-wpd/arch/ar.aspx?archive=les-citreferece-fpnb> Erişim tarihi 23 Mart 2016.
26. Bu arşiv hakkında bkz. Evangelia Balta, 2008, "Le fonds ethnographique des réfugiés grecs d'Anatolie: questions d'histoire et d'historiographie", *Ateliers du LESC*, 32 (<http://ateliers.revues.org/1402>). Erişim tarihi 23 Mart 2016.
27. Maria Courouch ve Marie-Dominique Mouton, 1987, "Rapport de mission", *Bulletin of the Center for Area Minor Studies* VI, s. 429-445.
28. Vakfın web sitesi: <http://tarihvakfi.org.tr/>, Erişim tarihi 23 Mart 2016.
29. Bkz. Laurent Sébastien Fournier ve Jean-Marie Privat, "Le lieu et la formule: ethnologie des écrivains et des univers littéraires", *Ethnologie française*, XLIV, 4 (2014), s. 581-585.
30. David Boratav, *Beyoğlu'nda İhtilal*, çev. Aysel Bora (İstanbul: Can Yayınları, 2010) s. 108.
31. Age, s. 155.
32. Age, s. 123.

1909'DA SELANİK'TE BİR DOLANDIRICILIK VAKASI: ABDÜLAZİZ'İN DÜZMECE TORUNU SAHTE PRENS ŞAHABEDDİN

İ. ARDA ODABAŞI

Osmanlı tarihinde "sahte şehzade" olgusu yeni değildir ama II. Meşrutiyet'in sahte şehzadesi yepyeni bir profil sunar. Şahabeddin taht iddiasından uzaktır. Sadece şehzade sıfatının lüks getirilerinden faydalanmak istemektedir. Osmanlı toplumu yapısal değişiklikler geçirirken, sahte şehzadeleri de buna paralel olarak dönüşmektedir.

SELANİK'TE BİR ŞEHZADE

31 Mart Olayı'nın bastırılmasından yaklaşık dört ay sonradır... Selanik'in günlük gazetelerinden Zaman'ın 29

Ağustos 1909 tarihli nüshasında "Sultan Azız Merhumun Hafidi" başlıklı kısa bir haber çıkar. Habere bakılacak olursa, Sultan Abdülaziz'in kızının oğlu, yani torunu Şahabeddin Bey

birkaç günden beri Selanik'te Splendid Otel'i'nde konaklamaktadır. Dayısı Velihaht Yusuf İzzeddin Efendi'den "dün" bir telgraf aldığı, telgrafta İstanbul'a dönüşü için irade-i seniyye çıktığının bildirildiği ve kendisinin ertesi gün İstanbul'a hareket edeceği öğrenilmiştir.¹ Bu kısa haber ertesi gün Selanik'in Türkçe (Yeni Aar), Fransızca, Rumca, Ladino gazetelerinde ve nihayet kimi İstanbul ve vilayet gazetelerinde aktarılır.²

Gazetede çıkan haberi gören Ahmed Şahabeddin Beyefendi, otel kartlarından birinin üzerine "Lütfen görüşmek için bir muharrir i'zâmını rica ederim" diye yazarak otel garsonuyla Zaman gazetesi idarehanesine gönderir. Zaman da bu davate icabet ederek bir yazarını şehzadeyle görüşmek üzere yollamıştır.³ Gazetenin 31 Ağustos günü çıkan nüshasında, Sultan Abdülaziz merhumun torunu Şahabeddin Bey'in İstanbul'a dönüşüne dair daha evvel verilen bilginin doğru olmadığı, Şahabeddin Bey'in "amcası" (evvelki haberde "dayısı" denmekteydi) Velihaht Yusuf İzzeddin Efendi'den bu minvalde bir mektup veya telgraf almadığını, gazetenin yazarlarından birine bizzat söylediği bildirilir. Bu münasebetle kendileriyle mulakatta

Sultan
Abdülaziz.

İ. Arda Odabaşı arşivi.

bulunma şerefine nail olan Zaman muharriri, Prens Hazretleri'ne Selanik hakkındaki duygularını sormuştur. Kendisiyle yapılan röportaj gazetesinde yayımlanır.⁴

Abdülaziz'in torunu bu röportajda, Selanik'i her hususta İstanbul'dan gelişmiş bulduğunu, gerek sanayi, gerek maarif, gerekse bayındırlık bakımından Selanik'in İstanbul'a üstün olduğunu ve kendisinin de bununla son derece iftihar ettiğini beyan eder. Bu ilk ziyaretinde şehir pek hoşuna gitmiş olduğundan, iki aydan beri burada ikamet ettiğini ifade eder ve hiçbir mahalde iki ay mütemadiyen ikamet etmemiş olduğunu vurgular. Selanik'i ziyaretinin maksadı, bu şehrin "mehd-i hürriyet" (hürriyetin beşiği) oluşudur. Gazetecinin İstanbul ile Selanik arasında toplumsal ve umumi hayat bakımından ne gibi bir fark gördüğüne dair sorusuna, genel emniyetin Selanik'te berkemal, İstanbul'da ise katiiyen kayıp olduğu yanıtını verir. Gazetecinin bir sonraki sorusu önemlidir: "Şehzadelerin payitaht dışına seyahatleri için hâlâ irade usulü geçerli midir?" mealindeki bu soruya Şehzade Şahabeddin derhal, "Hayır, asla" diye kısa ve net bir karşılık vermiştir. Bir diğer soru üzerine, şehzadelerin kişisel yaşamları bakımından II. Abdülhamid devri ile yeni devri karşılaştırır: Hamid devri şahsi hürriyetlerini ortadan kaldırmış, yeni devir ise onu kendilerine iade etmiştir. Şehzade Şahabeddin güncel siyaset üzerine fikirlerini açıklamaktan da geri durmaz. Ona göre kabinedeki değişiklik memnuniyete ve tebrike şayandır. Zira Cavid Bey'in maliye, Talat Bey'in dâhiliye nazırı olması memleket için iyi bir alamettir. Kendisinin Cavid Bey'i yakından tanıdığını, ülkede ondan daha mükemmel bir maliye nazırı bulunmadığı gibi, yetişmesinin de zor olduğunu eklemekten geri durmaz. Talat Bey için de (yine kendisiyle olan tanışıklığı hasebiyle) benzer şekilde olumlu görüş beyan eder. Kısacası, ortada tam bir "hürriyetçi şehzade" portresi vardır. Gazetede yer alan röportajın sonunda, Şahabeddin Beyefendi'nin birkaç gün daha Selanik'te kalmak niyetinde olduğu da belirtilmiştir.⁵

Şahabeddin'in, dayısı olduğunu öne sürdüğü Velihaht Yusuf İzzeddin Efendi.

1. Arda Oda başı fotoğrafı.

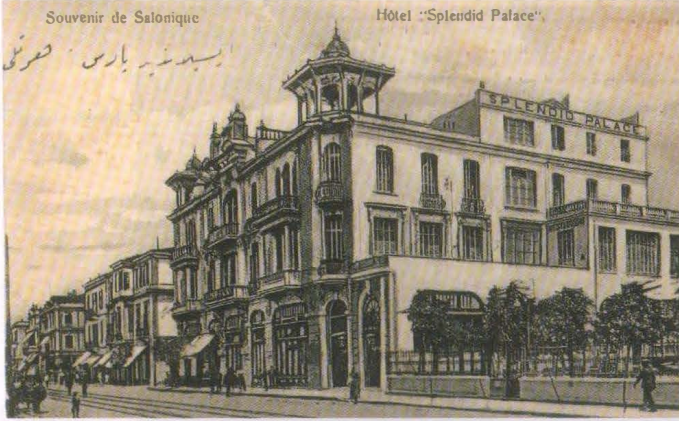
Dönemi için bir gazetecilik başarısı sayılması lazım gelen bu röportaj, payitahtın önde gelen ve ağırbaşlı gazetelerinden *Yeni Tasvir-i Eşkâr*'da alıntılanacaktır.⁶ Aynı gün bir diğer gazetede de "Abdülaziz merhumun hafidi Prens Şahabeddin Bey'in" İstanbul'a dönüşünün ertelendiği bildirilmekte, kendisinin Selanik'teki ziyaretleri ve incelemeleri hakkında bilgi verilmektedir.⁷

Şehzade Şahabeddin, 1909 senesinin Ağustos ayı sonlarında matbuat sütunlarına böylece çıkmış ve kamuoyuna mal olmuştur. Bu sırada Selanik'teki süksesi bilhassa basın

sayesinde doruktadır. Ancak, bunun bir de evveli vardır.

ŞAHABEDDİN'İN SELANİK'TE İLK HAFTALARI

Prens Şahabeddin, Selanik'e Zaman'da yayımlanan röportajından iki ay kadar evvel, 2 veya 3 Temmuz günü bir hafta kalmak niyetiyle gelmiştir. Beraberinde Feyzi Sıdkı isimli bir genç bulunan Şahabeddin, Imperial Oteli'nde üç gün kaldıktan sonra Splendid Palace'a geçer. Dört günlük otel parasını peşin ödemiş, en mükemmel odalardan birini tutmuş, en güzel sofraları kurdurmuştur. Şehirde

Prens Şahabeddin ve arkadaşları Sıdkı'nın kaldıkları, Selanik'in lüks otellerinden Splendid Palace.

1. Ardo Odaşbeyi arşivi.

Prens Şahabeddin'in ziyaret ettiği ve büyük ilgiyle karşılandığı Selanik Mevlevihanesi.

Yadigar-ı Selanik Kariyeratları Evvel Zaman, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.

en şık, zarıf ve müstesna arabalarla gezmeye başlar, otomobil gezintileri yapar. Harcamalarını daha sonra ödemek üzere otel hesabına yazdırır. Tekkeleri, camileri ziyarete başlar. Bir aya yakın bir süre bu şekilde gürültüsüze geçer. Bu arada parası bitmiş, (gerçek) eniştesi İhsan Bey ile tanışıklığı bulunan Selanik Dâhiliye Gümrüğü Müdürü Fethi Bey'e bir mektup yazarak para istemiştir. Ağustos ayının ikinci yarısına gelindiğinde Kasımiye Camii'ni ikinci ziyareti sırasında, müezzin Hasan Efendi'ye babasının Damat Ferid Paşa, validesinin Abdülaziz merhumun kerimesi

Mediha Sultan ve dolayısıyla kendisinin Sultan Aziz'in torunu olduğunu söylemiş, Mevleviliğe meyli bulunduğunu, Selanik ulemasıyla ve bu arada Mevlevi şeyhiyle görüşme isteğini bildirmiştir. Hamza Bey Camii hatibi Kerim Efendi'nin evine bir iki defa gider; şöhreti ve faaliyeti de özellikle bu tarihten itibaren genişlik ve önem kazanır. 27 Ağustos Cuma günü Selanik Mevlevihanesi'ni ziyaret ettiğinde Mevlevi şeyhi Eşref Efendi, Osmanlı hanedanına mensup bir zatın dergâhını ziyaret etmesinden kaynaklanan sevincini nasıl göstereceğini bilemeyerek Prens Şahabeddin'e

büyük saygı gösterip ikramda bulunmuş, o sırada dergâhta hazır bulunan birkaç yüz kişiye bu muazzaz ziyaret şerefine buzlu şerbetler ikram etmiştir. Selanik'te bulunan şehzade hakkındaki ilk gazete haberi bundan iki gün sonra (29 Ağustos'ta) Zaman'da çıkar ve onu da kendisiyle yapmış röportajın 31 Ağustos günü aynı gazete de yayımlanması izler.⁸

Prens Şahabeddin'in basına verdiği önem dikkatten kaçmaz. Şahabeddin, Zaman gazetesiyle görüşme talebi ve verdiği röportajdan başka, Yeni Asır gazetesi idarehanesini ziyaret etmeyi de ihmal etmemiştir.⁹ Yeni Asır ve Zaman, o sırada Selanik'in yegâne Türkçe günlük gazeteleridir.

SAHTE PRENSİN FOYASI AÇIĞA ÇIKIYOR

Selanik Valiliği'ni ziyaret etmeyi arzulayan Prens Şahabeddin, eylül ayının birinci günü Belediye Reisi İsmail Bey'e vilayet mektupçusunu bu konudan haberdar etmesi için bir tezkire yollar. İsmail Bey telefonla meseleyi valiliğe bildirir ve ziyaret gerçekleşir. Hükümet konağına gelen Şahabeddin, mektubî beyile sohbetinde özel bir trenle Viyana'ya gitmek arzusunu ve payitahta telgraf

Şahabeddin'in sıkça ziyaret ettiği Selanik hükümet konağı. Meşrutiyetin resmi ilanının 24 Temmuz 1908'de Hüseyin Hilmi Paşa tarafından okunuşu.

1. Arta Oda başı arşivi.

çekilmesini beyan buyurur. O sırada valî vekilî bulunan vilâyet mektupçusu, bu isteği Dâhiliye Nezareti'ne telgrafla bildirir. Şahabeddin, Viyana seyahati için acele etmektedir. Ama bu acelesi, bazı tavırları ve üstelik bırakmış bulunan borçlarını ödemediği olması polis müdürü Edib Bey'in dikkatini çeker ve şüphelenmesine sebep olur. Şahabeddin aynı gün Şark Demiryolu Direktörlüğü'ne gönderdiği tezkirede, "Yarın saat dört buçukta tren-i mahsusu emrime hazır bulundurunuz" diye yazar. Tezkire, "Abdülaziz merhumun hafidi Şahabeddin" diye imzalanmıştır. Prens bu arada bir banka ziyareti yapmayı da ihmal etmez. *Bahçe* dergisine göre o akşam Osmanlı Bankası'na, *Zaman* gazetesine göre 2 veya 3 Eylül sabahı Selanik Bankası'na gider.¹⁰ Bir prens'e layık şekilde karşılanır ve öyle muamele görür. *Bahçe*'ye göre, bankadan almak istediği 500 liralık borca onay verilmiştir. *Zaman*'a göre, banka müdürüyle yaptığı sohbet, Viyana'ya hareket etmek üzere bulunduğu trenin bedeli olan 7 bin frank demiryolu şirketine ödenmek ve kalanı Viyana'da kendi adına gönderilmek üzere, 500 liralık bir çek verilmesi arzusunu dile getirir."

Ancak, prensin Viyana'ya özel trenle gitmeyi tasarladığını ve tren ücreti 300 kúsur lirayı Viyana'ya vardıkdan

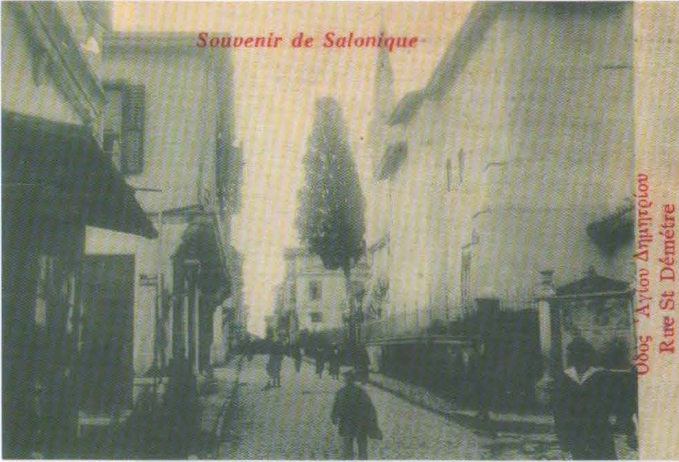
sonra ödemek üzere katarın hareketini emrettiğini haber almasıyla şüphesi iyice artan polis müdürü Edib Bey, Şahabeddin'i takibe almıştır. (*Yeni Gazete*'de verilen bilgiye göre, Edib Bey bu sırada keyfiyeti İstanbul'a yazmıştır da).¹¹ Polis müdürü, Şark Şimendiferleri idaresine gidip şirket müfettişiyle görüşür ve parası ödenmeden trenin kalkmasını tavsiye eder.¹² Edib Bey'in bu hamlesi olayın kırılma anıdır.

Edib Bey'den sonra idareye gelen Şahabeddin, önceki gün gönderdiği tezkire mucibince trenin hazır olup olmadığını sorunca, bedeli ödenmeden trenin hareket etmesinin mümkün olmadığı, harekette mazur bulundukları karşılığını alır. Bu duruma şaşırarak Şahabeddin oradan ayrılır. Ottele uğradıktan sonra vilâyet konağına gider. Az sonra, Selanik'ten gönderilen telgrafla Dâhiliye Nezareti'nden, o sırada padişahla birlikte Bursa

Selanik'te sahte prens olayının patlak verdiği sırada Sultan V. Mehmed Reşad ve Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Bursa seyahatindeydiler.

1. Arta Oda başı arşivi.

Şahabeddin'in Selanik'te sıkça ziyaret ettiği mekânlardan Kasımlıye Camii ve Kasımlıye Mahallesi.

Yayıncısı: Selanik Kuruluşları Evi Zaman, İstanbul. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006

seyahatinde bulunan Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın imzasıyla cevap gelir. Telgrafta, Sultan Abdülaziz Han Hazretleri'nin "Şahabeddin" isminde bir torunlarının olmadığı, söz konusu şahsın hüviyetinin tetkike muhtaç olması nedeniyle gitmesinin engellenerek hakkında tahkikat

yapılmasının ve bunun sonucunda muhakeme hâli doğarsa hemen adliyeye tesliminin istendiği bildirilir. Sadrazamın telgrafı üzerine Edib Bey hemen harekete geçer ve o sırada vilayet mektupçusunun odasında bulunan Şahabeddin'i tutuklar. Gerek Şahabeddin'in gerekse Sıdkı'nın otel-

deki odalarında elde edilen bütün evrak ve eşya iki arabaya yüklenerek hükümet konağına getirilir. Şahabeddin ve Sıdkı tevkîfhaneye konur.⁴⁴

İki aydır Selanik'te şehzadeler gibi bir hayat süren Şahabeddin'in foyası böylece 3 Eylül'de meydana çıkmış ve Sahte Prens tevkîfhaneye düşmüştür. Ancak mesele henüz kapanmış değildir, çünkü konu hakkında başlayan tahkikat kısa sürede adi dolandırıcılık kapsamından çıkarak siyasi bir boyut kazanacaktır.

ADİ DOLANDIRICILIKTAN SİYASİ BİR OLAYA: İRTİCAİYYUN ÇALIŞIYOR!

Olayın siyasi bir boyuta taşınması, bu dolandırıcılık vakasında işe Osmanlı hanedanının karıştırılmasından değil, Şahabeddin ile arkadaşı Sıdkı'nın siyasi kimlik ve ilişkilerinden kaynaklanır. İlk tahkikat sonuçlarına göre Şahabeddin ile Sıdkı'nın, 31 Mart'ın tertipçilerinden Volkan gazetesi çevresiyle çok yakın ilişkileri vardır. Şahabeddin 19 yaşındadır ve İstanbul Aksaray'da ikamet etmektedir. Volkan gazetesi sermayedarlarından Binbaşı Refik Bey'in oğludur. Refik Bey, Volkan sermayedarlarından ve dolayısıyla "irticaıyyundan" olmak münasebetiyle Divan-ı Harb-i Orfi tarafından mahkûm ve Midilli'ye sürgün edilmiştir. Sıdkı ise (Volkan sahibi Derviş Vahdeti gibi) Kıbrıslıdır ve üstelik Volkan'da musahhîh olarak çalışmıştır. Şahabeddin ve Sıdkı, Refik Bey'le beraber tutuklanarak bir ay kadar Harbiye Nezareti'nde kalmışlarsa da beraat ederek tahliye olmuşlardır. Tahliyelerinden üç gün sonra gemek üzere vapurla Selanik'e hareket etmişlerdir. Şahabeddin'in üzerinde ve otel odasında bir hayli evrak elde edilmiş ve incelemeye alınmıştır.⁴⁵ Yeni Asır'a (ve ondan aktardığı anlaşılan Yeni Gazete'ye) bakılırsa, bu evrakın bir kısmı siyasete ve irticaa ait olduğu gibi, aralarında birçok aşk mektubu da bulunmaktadır. Birtakım "fesat-âmiz" mektuplar ve evrak çıkmıştır. "Müthiş bir müfsit olduğu anlaşılan" Şahabeddin, bu evrakı bir tıfıl hevesiyle eğlence için yazdığını ifade etmiş, arkadaşı Sıdkı ise bu tür

Selanik'te yayımlanan Bahçe dergisinin Haziran 1909'da çıkan Derviş Vahdeti kapaklı sayısı.

İ. Arda Odabaşı arşivi.

şeylerden haberinin olmadığını ve Şahabeddin tarafından aldatıldığını söylemiştir.¹⁶

Tahkikatta evvela Şahabeddin'in temas kurduğu ulema sorgulanır. Ayrıca *Zaman* gazetesi, Sahte Prens'in *Volkan* gazetesi başyazarı olduğunu ve Divan-ı Harb-i Örfi'de sorguya çekildiği sırada üzerinde bu yolda bir kartvizit bulunduğunu istihbar etmiştir ama tahkikat sürmektedir ve gazete ayrıntıları ertesi gün yazacaktır.¹⁷

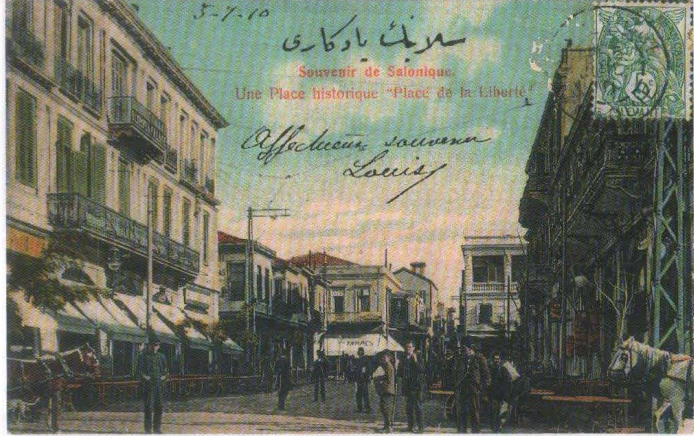
Ertesi günü ilgili haberde ise bu ilginç ayrıntıya nedense hiç değinilmez. Anlaşılan, alınan istihbarat doğru değildir. Habere Sahte Prens hakkında süren tahkikattan her gün yeni bir garibe doğmakta olduğu belirtiltikten sonra, Şahabeddin'in iki ay boyunca Selanik'te kimlerle görüştüğüne dair bilgi verilir. İlk görüştüğü kişinin Kasımiye Camii müezzini Hasan Efendi olduğu tespit edilmiştir. İkinci ziyaretinde Hasan Efendi'ye "Sultanazade Refik Bey'in mahdumu" olduğunu söylemiştir. Ama belki daha önemlisi, Şahabeddin'in İstanbul'daki eniştesi İhsan Bey'in de "Volkan" cemiyeti heyet-i idaresinden" olduğunu anlaşılmıştır. Babası Binbaşı Mehmed Refik ise, II. Abdülhamid devrinde askerî fırınların nezaretinde bulunurken 20 bin lira kadar bir servet peyda etmiş, 1908 İnkılabı'ndan sonra açığa çıkarıldığı için *Volkan* sahibi Derviş Vahdeti ile birleşerek gazeteyle 150 lira sermaye koymuş ve oğlunu dahi gazetede görevlendirmiştir.¹⁸

Zaman'da bu haberin çıktığı 6 Eylül günü *Yeni Asır* gazetesinde yer alan haber daha dikkat çekicidir. *Yeni Asır*'a göre, Sahte Prens Şahabeddin'in irticaıyyun ile münasebatta bulunduğu, üzerinden çıkan evrakla sabit olmaktadır. Tahkikat neticesinde İstanbul'dan şüpheli kimselerle münasebatta bulunduğu anlaşılmıştır. Selanik'te bulunduğu süre zarfında bazı kimseler tarafından ziyaret edilerek Divan-ı Harp'ten beraati dolayısıyla tebrik edilmiştir.¹⁹ Ancak, *Yeni Asır*'ın haberini çok daha ilginç kılan, Şahabeddin'in kendisini tutuklayan başkomisere gönderdiği

açıklamayı içermesidir. Böylece ilk kez doğrudan doğruya Şahabeddin'in kendi ağzından savunmasını dinlemek fırsatı doğmaktadır.

"Selanik Merkez Komiserliği'ne" hitaben yazan Şahabeddin, alayışe merakının ziyade olduğunu belirtir. Selanik'te gördüğü otomobiller ak-

Bu arada *Yeni Asır* gazetesinin bir muhabiri, daha önce 'şehzade' sıfatıyla gazetenin idarehanesini ziyaret eden Şahabeddin'i tevkifhanede ziyareti eder. Şahabeddin muhabire, başına bu belayı gazetecilerin "havadis-fürüşlüğünün" açtığını, asıl maksadının eğlenmekten ibaret olduğunu söylemiş ve mümkünse

lını büsbütün şaşırtmıştır. Her gün gezmeye başlamış ve böylece parası boş yere heba olmuştur. Kendine büyük bir süs vermek ve alayışın son derecesine ulaşmak için hanedana mensubiyetinden bahsetmiştir. Gazete sütunlarına çıkınca bu bilgileri tekzip etmek istemiş ama gönlü elvermemiştir, zira alayışi sevmektedir. Sonra, İstanbul'dan tekzip edilirse mahcup olacağını düşünerek, bozuntuya vermeden Viyana'ya gitmeyi uygun bulmuştur. Ona göre bütün mesele budur ve eğer tahkikat bunun üzerine kurulursa mesele anlaşılabacaktır. Şahabeddin serbest bırakılıp İstanbul'a gönderilmeyi ve ailesine teslim edilmeyi talep eder. Bütün borçlarını ödeyeceğini de taahhüt etmektedir.²⁰

Görüldüğü üzere Şahabeddin, kendini hanedan mensubu gibi gösterdiğini ve borçlarını kabul etmekte, olayın kendi alayış düşkünlüğünden kaynaklandığını ve bütün meselenin de bundan ibaret olduğunu dile getirmektedir. Böylece konunun siyasi bir boyutu olduğu iddialarını reddetmiş olur.

meselenin gazetelerde yazılmasını rica etmiştir. Sıdkı ise, bu sahtekarlıktan haberinin olmadığını ve bir tuzağa düştüğünü ancak önceki gece anladığını ifade eder.²¹

Sahte Prens'in evrakının "dün" adliye'ye gönderildiğinin bildirildiği 7 Eylül tarihli *Zaman* gazetesinde, hamiyet ve güzel ahlakla tanınan Selanik Gümrük Müdürü Fethi Bey'in isminin böyle bir olaya karışması teessüfe şayan ise de naminin bununla hiçbir şekilde lekelenemeyeceğinin doğal olduğu belirtilir.²²

İstanbul'un büyük gazeteleri de Sahte Prens olayına ilgi göstermektedir. *Tanin*,²³ *Yeni Gazete*,²⁴ *Yeni Tasvir-i El-kâr*²⁵ gibi gazeteler çoğu kez Selanik basınından aktarma yoluyla olayın ayrıntılarını okurlarıyla paylaşır. Bu arada, Şahabeddin'le ilgili ilk ve yanlış haberleri Selanik gazetelerinden "naklen" verdiklerini belirtmeye özen göstermiş, tabiri caizse "Selanik basınıнын yalancısı" olduklarını altını çizmişlerdir. Ama konuyu yine Selanik gazetelerinden takip etmeyi sürdürmekten de vazgeçmezler.

Selanik'te modern ve sosyal hayatın en canlı olduğu noktalardan biri: Hürriyet (Olympos) Meydanı.

İ. Arda Ollabası arşivi.

Bu esnada 9 Eylül'de *Yeni Gazete*'de bir tekzip çıkar. Selanik Merkez Komiserliği'ne yazdığı yazıda Şahabeddin'in, amcası olduğunu beyan ettiği, Nüfus İdaresi Dersaadet Kalemî başkâtibi Necib Bey, Şahabeddin'le ülfet ve münasebetinin bulunmadığını belirterek bu beyanı yalanlamıştır.⁴⁶ Aynı gaze-

herine göre, Şahabeddin daha 18 yaşındadır ve Mercan İdadisi mezunudur. Babası Binbaşı Refik. Unkapanı Değirmeni'nde çalışırken *Volkan* gazetesine intisaptan dolayı Divan-ı Harb-i Örfî kararıyla askerlikten çıkarılarak Midilli'ye sürülmüştür. Şahabeddin'in "refik-i hiyaneti" Sıdkı ise, İstanbul'da Koska civarında

dir.⁴⁹ Derginin bir sonraki sayısında Sahte Prens olayı müstakil bir yazıda ayrıntılı şekilde ele alınırken, aynı fotoğrafın yanı sıra Şahabeddin'in bir başka fotoğrafına yer verilmiştir.⁵⁰

SAHTE PRENSİN MAHKÜMİYETİ VE BERAATİ

Ahmet Şahabeddin ile Feyzi Sıdkı'nın yargılanmaları Selanik 2. Ceza Mahkemesi'nde aralık ayında başlar. İlgi yoğun, duruşma salonu meraklılarla doludur. Şahabeddin'e mahkeme reisi tarafından, "dolandırıcılık fiilinden dolayı" mahkemeye sevk edildiği tebliğ edilir. Şahabeddin savunmasında, hiç kimseyi dolandırmadığını, Splendid Palace'a olan borcunu inkâr etmediğini, bunda dolandırıcılıkla ithamı gerektirecek bir hâl olmadığını, ailesinin durumunun iyi olması hasebiyle dolandırıcılığa tenezzül ve böyle bir fiile teşebbüs etmenin hatırına bile gelmediğini ifade eder. Bununla beraber, şaşaalı bir hayat sürme emeli olduğunu, geçici de olsa bu tür fırsatları kaçırmaya nefsine imkân bulunmadığını itiraf etmiştir. Kendisine niçin "prens" unvanı verildiği sorulunca, kimseye kendini bu unvanla takdim etmediğini, bunun başkaları tarafından yakıştırıldığını söyler. Hatta kendisine izafe edilen bu unvanı ilk kez *Zaman* gazetesinde gördüğünde, gazete muharririnden bunun tekbizini istemiş olduğunu belirtir.⁵¹ Sıdkı ise hiçbir şeyden haberdar olmadığını, Selanik'e, masrafı Şahabeddin'e ait olmak üzere ona eşlik etmek maksadıyla geldiğini ve rahatsızlanarak otelden dışarı çıkmadığını söylemiştir. Bazı tanıkların dinlenmesinin ardından, duruşmanın ikinci celsesinin 21 Aralık günü yapılmasına karar verilir.⁵²

İkinci celseye yine yoğun ilgi vardır. İki yüzü aşkın dinleyici duruşmayı heyecanlı bir merakla takip eder. Şahitler dinlenir. Şahabeddin'le birkaç gün geçiren, Mevlevî Şeyh'nin oğlu Selahattin Bey'in geniş kapsamlı ifadesinden öğrenildiğine göre, kendisinin Şahabeddin'in yanında bulunduğunu bir sırada *Yeni Asır* gazetesinin bir muhabiri röportaj yapmak talebiyle Sahte Prens'i otel odasında ziyaret

Tüm bu tuhaf tablo içinde olayın belki de en dikkat çekici yönü, mahkemenin evrensel hukuk ilkelerine bağlı duruşudur. Basının bütün "irtica" söylemine karşın mahkeme, bugün mumla aranan "bağımsız yargı"nın ne olduğuna dair kayda değer bir tarihsel örnek sunmuştur.

Şahabeddin'in evliliği ve ailesi. Şahabeddin'in evliliği ve ailesi. Şahabeddin'in evliliği ve ailesi.

Sahte şehzade ve arkadaşı revkifhanede, Sıdkı'ya görünürken Şahabeddin rahat tavrıyla dikkat çekiyor.

1. Arda Odabaşı arşivi.

tenin 10 Eylül günü çıkan sayısında, Sahte Prens hakkındaki sürdürülen polis soruşturmasının tamamlanıp ilgili evrakın adliye'ye gönderildiği, Şahabeddin'in pek yakında bidayet mahkemesince yargılanmaya başlanacağı bildirilir. Sıdkı olayı tümüyle inkâr ediyorsa da üzerinde "İngilizce" birçok evrak bulunmuştur ve bunlar da tercüme edilmektedir.⁵³

İlerleyen süreçte ikili hakkında bazı yeni bilgiler ortaya çıkar. Gazete

bir paşanın konağına bir akşamüzeri müracaat ederek son derece aç olduğundan o akşamlik karnının doyurulmasını rica etmiş, paşa tarafından hâline merhamet edilerek evde kalmasına izin verilmiş ve kendisi idadi mezunu olduğundan paşanın çocuklarının eğitime memur edilmiştir.⁵⁴

Sahte Prens olayı artık sıradan bir dolandırıcılık vakası olmaktan çıkmış, kamuoyunun gündemine siyasi boyutu ağır basan bir mesele olarak oturmuştur. 31 Mart Vakası'nın yarattığı psikolojik atmosferin hâlâ sürdüğü bu günlerde, sanıklar *Volkan* gazetesi çevresiyle ilişkilendirilerek "irticaıyyundan" sayılmış ve olay gazete sütunlarında bir tür rejim meselesine dönüşmüştür. Olayın siyasi boyuta taşınmasında Selanik gazetelerinin kayda değer bir rolü bulunduğu şüphe yoktur. Bu sırada *Tanin* istisnai bir örnek olarak tarihsel boyuta da yönelmiş ve Osmanlı tarihinde benzer "sahte şehzade" olaylarından bahis açmıştır.⁵⁵

Polis tahkikatının sonuçlandığı ama yargılamanın henüz başlamadığı sırada, Şahabeddin ile Sıdkı'nın birlikte görüldüğü bir fotoğrafta ilk kez ekim ayı başında *Bahçe* dergisinde karşılaşılır. "Sanatında muvaffak olmayan ikinci bir Arsen Lüpén" şeklinde takdim edildiği bu fotoğrafta Şahabeddin'in rahat ve hatta "lakayt" denebilecek görünümü dikkat çekici-

etmiştir. Ertesi gün Şahabeddin, Yeni Aşır idarehanesini ziyaret etmek arzusunu dile getirdiğinden Selahattin Bey'le beraber idarehaneye gitmişlerdir. Burada Şahabeddin, gazetesinin müdüründen ertesi gün çıkacak nüshada İstanbul'a gitmek üzere hareket ettiğinin yazılmasını rica etmiştir.¹⁴ Duruşmada Abdülkerim, Fethi Bey ve Belediye Reisi İsmail Bey de şahit olarak dinlenir. Karar ertesi gün (22 Aralık) açıklanır. Ceza Kanunu'nun 233. maddesine Şahabeddin altı ay hapis ve 2 lira para cezasına mahkûm edilir. Arkadaşı Sıdkı'nın ise, bu dolandırıcılıkla bir ilişkisi görülmediğinden beraatına hükmedilmiştir.¹⁵

Şahabeddin bu mahkûmiyet kararını istinaf etmiş (feshi için bir üst mahkemeye taşımış) ve muhakemesi 1910 senesinin Şubat ayında istinaf mahkemesinde Ali Rıza Bey'in başkanlığındaki heyet huzurunda görülmüştür. Splendid Palace sahibi tarafından, dolandırıldığını dair bir iddia ileri sürülmediğinden, otele olan borç da ödendiğinden fiilde dolandırıcılık görülmemiş ve Şahabeddin'in kendisini "prens" diye tanıttığı da sabit olamayarak, yalnızca alayışe düşkün mızacı sebebiyle hakkında —prens zannıyla— gösterilen hürmetleri kabul eylediği anlaşılmış ve bu da cezaya mucip görülmediğinden, kendisinin sorumsuzluğuna karar verilmiştir.¹⁶ Gazetelerden anlaşıldığı kadarıyla, Şahabeddin'in 31 Mart teripçileriyle ilişkileri bütün mahkeme sürecinde gündeme hiç gelmemiştir.

BASIN VE YARGI ZAVİYESİNDEN KISA BİR DEĞERLENDİRME

Basında Sahte Prens vakası hakkında —günlük gazetelere kıyasla— daha soğukkanlı, eleştirel ve olayı değişik boyutlarda sorgular nitelikte bir değerlendirme, kasım ayı başında *Neftçe* dergisinde Rasim Haşmet Bey'den gelir.

Rasim Haşmet Bey, 18 yaşlarındaki bir gencin bu büyük ve mühim rolü nasıl oynayabildiği olduğunu, kamuoyunu, memurları nasıl olup da bu kadar mahirane bir şekilde aldatıldığını sorgular. Ona göre bu-

یالانچینک دوی یازار زاده
پرس ایکن شاشالار محس سیاهی بولور

nun sebeplerinin başında, o sırada Selanik'in umumi zihninin pek meşgul olması gelmektedir. Girit meseleleri, bayramlar, Cavid Bey'in Selanik'i ziyareti gibi birçok olayın zincirleme halinde üst üste gelmesi ve dimağlarda olağanüstü hadiseler daimi bir meyil ve ihtiyaç bulunması nedeniyle bir şehzadenin niçin Selanik'te bulunduğu hatıra bile gelmemiş ve pek doğal bir hâl gibi telakki edilmiş, o "ihtiyaç-ı harikuladenin" tatminine vasıta olmuştur. Yani zaman ve çevre koşulları gayet uygundur. İhtiraslarının peşinde koşan, gösteriş yapmaya fazlasıyla meraklı olan Şahabeddin'le karşılaşan ilk simalar o kadar buda-ladır, gazeteler "paçavracılık" derecesine o kadar inmiştir ki çocuk, neticesinden pişman olduğu bu zevkten kendini alamamıştır. Şahabeddin fena bir muhitte büyümüş, ahlaki sefaletle doğmuştur. İstanbul ihtiraslarıyla terbiye görmüş olan genç adam, muhabirlerden birine "Ben sık faytonlarda gezinmek, beylik satmak, iyi yaşamak, herkesle alay etmek, eğlenmek, büyük görünmek için çıldırırım" demiştir. Muhteris olduğu kadar zekidir de ve bu oyunu başarıyla sürdürmesinde anılan özelliği de rol oynamıştır. Bununla birlikte, zaman ve çevre koşulları ve hele başlangıç-

ta birkaç kişinin saflıkları, en çok da gazetelerin aceleci övgüleri ile polisin vazifesini ihmali ve kayıtsızlığı bu düzmece şehzadeye destek olmuştur.

Rasim Haşmet bilhassa günlük gazetelerin rolü üzerinde durur ve gazetelerin ağır eleştiriler yöneltir. Ona göre, günlük gazete bir milletin hayatının tarihidir. Bir senelik koleksiyon açılınca orada bir memleketin bütün hayatı parlak bir ayna gibi yansır. Onun içindir ki haftalık veya aylık dergilerde takip edilen ciddiye ve fikir metaneti günlük gazetelerde de daima bulunmalıdır. Böyle ikiyüzlülükle, tetkik etmeksizin yalancılıkla, yüksekte atıp tutarak, palavra savurarak yazılan makaleler, methiyeler memleketin hayatına yarar değil müthiş zarar verir ki bunun kadar büyük cinayet tasavvur olunamaz. Kamuoyunu idare edecek olan gazeteler mühim vazifelerini bilmeli, eski paçavracılık, yalancılık ve korkaklıktan çekinmelidir.¹⁷ Bu satırları mahkeme süreci daha başlamadan evvel kaleme alan Rasim Haşmet'in gazeteleri ikiyüzlülük, yalancılık ve dalkavuklukla suçlarken, Şahabeddin'in irticaıyyunla ilişkisinden hiç söz etmemiş olması dikkat çekici bir noktadır.

Gerçekten de Selanik'in günlük gazeteleri evvela Şahabeddin'i bir şehzadeymiş gibi takdim ederek kamuoyunu yanıltmış, bir sahtekâr olduğu ortaya çıktıktan sonra bu sefer de onu siyasi bir figür, irticaıyyundan gizli maksatları bulunan biri gibi göstererek aynı çizgiyi farklı bir boyutta sürdürmüşlerdir. Payitaht gazeteleri ise, hem şehzade hem de irticaıyyun aşamasında Selanik gazetelerini hiç sorgulamaksızın aktarmakla suçla basbaşağı iştirak etmiştir. Bu gazetelerin hiçbirinde bütün bu yalan yanlış haberler için okurlardan özür dilediğine veya bir öz eleştiriyne rastlanmamaktadır. *Yeni Aşır* gazetesinin "şehzade" sandığı için Şahabeddin'in ricasını kırmayarak gerçek dışı haber üretmesi de bütün bu tablo içinde pek sıra dışı görünmemektedir. Kıscası Sahte Prens vakasında Osmanlı/Türk basını ne habercilik ne de gazetecilik etiği bakımından iyi bir sınav vermiştir.

**Foyası meydana çıkan
Sahte Prens
Şahabeddin
tevkifhanede.**

1 Arda Odaşbaşı arşivi

Kuşkusuz, meselerin hanedan, hükümet, vilayet, belediye, polis ve Mevlevilik türü cemaat yapılanmaları vs. dolayısıyla eleştirel olarak değerlendirilmesine devam edilebilir. Ancak, tüm bu tuhaf ve olumsuz tablo içinde olayın belki de en dikkat çekici ve vurgulanmaya değer yönü, mahkemelerin ve özellikle de Selanik Ceza Mahkemesi'nin bağımsız, evrensel hukuk ilkelerine bağlı duruşudur. 31 Mart tertipçileriyle dolaylı ilişkisine ve basının bütün "irtica" söylemine karşın Şahabeddin yalnızca dolandırıcılıkta hüküm giymiştir. Öyle görünmektedir ki mahkeme heyeti ne dönemin siyasi atmosferine ne de "irticaçıların" damgasını koyacak vurabilmek basına kulak asmıştır. Suçun şahsiliği ilkesine, somut delillere bağlı kalarak karar almış, bugün mumla aranan "bağımsız yargı"nın ne olduğuna dair kayda değer bir tarihsel örnek sunmuştur.

DEĞİŞEN OSMANLI'NIN DEĞİŞEN SAHTE ŞEHZADELERİ

Osmanlı tarihinde "şehzade olmak" iddiası ve "sahte şehzade" olgusu ilk defa bu süreçte ortaya çıkmış dendir. Bunların en meşhurlarından biri, 15. yüzyılda II. Murad zamanında yaşanan Şehzade Mustafa (Düzmece Mustafa) olayıdır. Yavuz Sultan Selim döneminde Murad, 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman devrinde Mustafa adlı kişiler şehzadelik iddiasında bulunmuştur. 17. yüzyılda en ilginç örnek, I. İbrahim'in oğlu olduğu öne sürülen Padre Ottomano'dur (Osman). 19. yüzyılda II. Mahmud'un saltanatının sonlarında ortaya çıkan ve IV. Mustafa'nın oğlu olduğunu iddia eden Ahmed Nadir Bey, Tanzimat döneminin ilk sahte şehzadesi sayılabilir. Bu örneklerde taht üzerinde hak iddiası, diğer bir deyişle iktidar mücadelesi söz konusudur ve çoğunluk-

la da hak iddiasında bulunanın idamı veya tasfiyesiyle sonuçlanmıştır.

II. Meşrutiyet'in sahte şehzadesi ise bambaşka bir profil sunar. Şahabeddin taht iddiasından çok uzaktır. O sadece şehzade sıfatının nimetlerinden, lüks getirilerinden faydalanmak niyetindedir. Asıl derdi, kapitalist ilişkilerin görece gelişmiş bulunduğu Selanik'te tüketim toplumuna entegre olmak, hedonizmini bu yolla tatmin etmektir. Üstelik yeni rejimle siyaseten de gayet uyumlu görünmektedir. Meşrutiyetçi, hürriyetçi bir havadadır. Bu tablo karşısında, Osmanlı toplumu yapısal değişiklikler geçirirken, sahte şehzadelerinin de buna paralel olarak düşünmekte olduğu söylenebilir.

İ. ARDA ODABAŞI
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
İLETİŞİM FAKÜLTESİ RADYO TV
VE SINEMA BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

- 1 "Sultan Aziz Merhumun Hafidi", Zaman, Sayı 292 (16 Ağustos 1325 / 29 Ağustos 1909), s. 2.
- 2 "Prens Şahabeddin", Bahçe, 2. Sene, 3. Cilt, Sayı 5 (6 Teşrinievvel 1325), s. 76.
- 3 "Sahte Prens ve İrticaçıyın Çalığı", Zaman, Sayı 298 (22 Ağustos 1325 / 4 Eylül 1909), s. 2.
- 4 "Prens Şahabeddin", Bahçe, 2. Sene, 3. Cilt, Sayı 5 (6 Teşrinievvel 1325), s. 76.
- 5 "Bir Muhavere", Zaman, Sayı 294 (18 Ağustos 1325 / 31 Ağustos 1909), s. 3.
- 6 Aynı yerde.
- 7 "Vilyat", Yeni Tasvir-i Eşkâr, 1. Sene, Sayı 95 (21 Ağustos 1325 / 3 Eylül 1909), s. 6-7.
- 8 "Şahabeddin Bey", Yeni Gazete, 2. Sene, Sayı 308 (21 Ağustos 1325 / 3 Eylül 1909), s. 3.
- 9 "Prens Şahabeddin", Bahçe, 2. Sene, 3. Cilt, Sayı 5 (6 Teşrinievvel 1325), s. 75-77.
- 10 "Sahte Prens ve İrticaçıyın Çalığı", Zaman, Sayı 298 (22 Ağustos 1325 / 4 Eylül 1909), s. 2.
- 11 "Prens mi, Dolandırıcı mı?", Yeni Gazete, 2. Sene, Sayı 372 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 12 "Sahte Prens ve İrticaçıyın Çalığı", Zaman, Sayı 298 (22 Ağustos 1325 / 4 Eylül 1909), s. 2.
- 13 "Prens Şahabeddin", Bahçe, 2. Sene, 3. Cilt, Sayı 5 (6 Teşrinievvel 1325), s. 77-78.
- 14 "Sahte Prens ve İrticaçıyın Çalığı", Zaman, Sayı 298 (22 Ağustos 1325 / 4 Eylül 1909), s. 2.
- 15 "Sahte Prens ve İrticaçıyın Çalığı", Zaman, Sayı 298 (22 Ağustos 1325 / 4 Eylül 1909), s. 2.

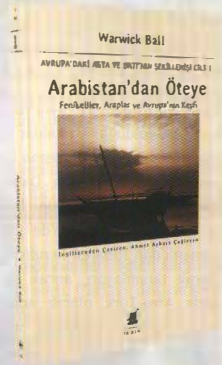
- 16 "Yeni Asır'dan aktaran: 'Sahte Bir Prens yahut Cesur Bir Dolandırıcı', Yeni Tasvir-i Eşkâr, 1. Sene, Sayı 99 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 6.
- 17 "Prens mi, Dolandırıcı mı?", Yeni Gazete, 2. Sene, Sayı 372 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 18 "Sahte Prens ve İrticaçıyın Çalığı", Zaman, Sayı 299 (23 Ağustos 1325 / 5 Eylül 1909), s. 2.
- 19 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 300 (24 Ağustos 1325 / 6 Eylül 1909), s. 2.
- 20 "Ayrıca bkz. 'Prens Şahabeddin', Bahçe, 2. Sene, 3. Cilt, Sayı 5 (6 Teşrinievvel 1325), s. 78.
- 21 "Sahte Prens", Yeni Asır, Sayı 1662 (24 Ağustos 1325 / 6 Eylül 1909), s. 3.
- 22 Aynı yerde.
- 23 "Yeni Asır'dan aktaran: 'Sahte Bir Prens yahut Cesur Bir Dolandırıcı', Yeni Tasvir-i Eşkâr, 1. Sene, Sayı 99 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 6.
- 24 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 25 "Sahte Şehzade", Tanin, 2. Sene, Sayı 365 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 3.
- 26 "Sahte Şehzade Hakkında Malumat-ı Müttemme", Tanin, 2. Sene, Sayı 366 (26 Ağustos 1325 / 8 Eylül 1909), s. 2.
- 27 "Prens mi, Dolandırıcı mı?", Yeni Gazete, 2. Sene, Sayı 372 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 28 "Sahte Prens", Yeni Gazete, 2. Sene, Sayı 365 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 3.
- 29 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 30 "Sahte Şehzade Hakkında Malumat-ı Müttemme", Tanin, 2. Sene, Sayı 366 (26 Ağustos 1325 / 8 Eylül 1909), s. 2.
- 31 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 32 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 33 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 34 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 35 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 36 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 37 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 38 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 39 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 40 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 41 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 42 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 43 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 44 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 45 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 46 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 47 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 48 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 49 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 50 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 51 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 52 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 53 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 54 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 55 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 56 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 57 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 58 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 59 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 60 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 61 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 62 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 63 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 64 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 65 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 66 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 67 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 68 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 69 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 70 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 71 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 72 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 73 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 74 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 75 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 76 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 77 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 78 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 79 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 80 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 81 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 82 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 83 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 84 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 85 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 86 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 87 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 88 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 89 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 90 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 91 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 92 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 93 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 94 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 95 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 96 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 97 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 98 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 99 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 100 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 101 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 102 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 103 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 104 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 105 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 106 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 107 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 108 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 109 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 110 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 111 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 112 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 113 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 114 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 115 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 116 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 117 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 118 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 119 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 120 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 121 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 122 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 123 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 124 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 125 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 126 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 127 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 128 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 129 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 130 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 131 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 132 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 133 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 134 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 135 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 136 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 137 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 138 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 139 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 140 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 141 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 142 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 143 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 144 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 145 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 146 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 147 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 148 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 149 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 150 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 151 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 152 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 153 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 154 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 155 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 156 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 157 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 158 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 159 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 160 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 161 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 162 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 163 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 164 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 165 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 166 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 167 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 168 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 169 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 170 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 171 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 172 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 173 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 174 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 175 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 176 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 177 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 178 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 179 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 180 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 181 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 182 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 183 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 184 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 185 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 186 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 187 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 188 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 189 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 190 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 191 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 192 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 193 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 194 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 195 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 196 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 197 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 198 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 199 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 200 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 201 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 202 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 203 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 204 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 205 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 206 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 207 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 208 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 209 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 210 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 211 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 212 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 213 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 214 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 215 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 216 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 217 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 218 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 219 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 220 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 221 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 222 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 223 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 224 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 225 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 226 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 227 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 228 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 229 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 230 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 231 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s. 2.
- 232 "Sahte Prens", Zaman, Sayı 301 (25 Ağustos 1325 / 7 Eylül 1909), s.

Warwick Ball

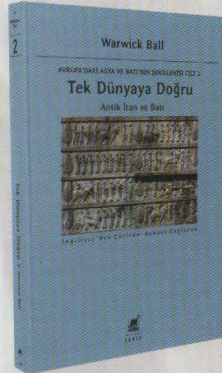
AVRUPA'DAKİ ASYA VE BATI'NIN ŞEKİLLENİŞİ

Avrupa'daki Asya ve Batı'nın Şekillenışı dizisinde "Avrupa" diye bir kavramın varlığını sorgulayan veya en azından bazı alışlagelmiş tanımlara meydan okuyan Warwick Ball, dizinin üçüncü cildinde kökenleri Uzakdoğu'da, Arabistan'dan da Pers Ülkesi'nden de daha öteelerde yer alan, bırakın Avrupa'yı, üç bölge tarihinin birden parçası hâline gelen bir halkı mercek altına almaktadır: Türkler.

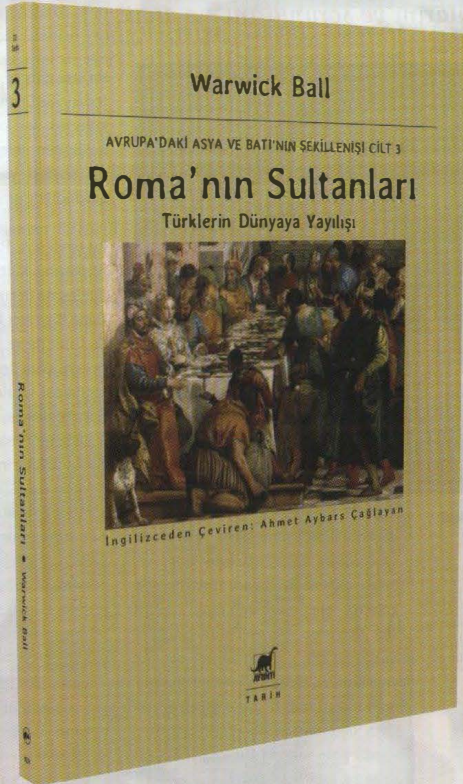
Warwick Ball
Avrupa'daki Asya ve Batı'nın Şekillenışı Cilt 1
Fenikelliler, Araplar ve Avrupa'nın Keşfi
Çeviri: Ahmet Aybars Çağlayan
Tarih, 288 sayfa

Warwick Ball
Avrupa'daki Asya ve Batı'nın Şekillenışı Cilt 2
Tek Dünyaya Doğru
Çeviri: Ahmet Aybars Çağlayan
Tarih, 320 sayfa

Warwick Ball
Avrupa'daki Asya ve Batı'nın Şekillenışı Cilt 3
Roma'nın Sultanları - Türklerin Dünyaya Yayılışı
Çeviri: Ahmet Aybars Çağlayan
Tarih, 208 sayfa

PROF. DR. EHUD R. TOLEDANO İLE OSMANLI'DA KÖLECİLİK VE AFRO-TÜRKLER ÜZERİNE

MÜGE AKPINAR-LÜLÜFER KÖRÜKMEZ

Tel Aviv Üniversitesi Ortadoğu ve Afrika Tarihi Bölümü Osmanlı ve Türkiye Çalışmaları Direktörü Prof. Dr. Ehud Toledano ile köleliğin hem genel olarak İslam toplumlarında hem de Osmanlı toplumunda nasıl işlerlik bulduğu hakkında konuştuk; Ortadoğu ve civar coğrafyalarda yaşamaya devam eden Afrikalıların kölelik sonrası durumlarını ve sorunlarını ele aldık.

Prof. Dr. Ehud Toledano.

Prof. Dr. Ehud R. Toledano, 1979 yılında Princeton Üniversitesi Yakındoğu Çalışmaları Programı'nda tamamladığı Osmanlı İmparatorluğu'nda köleliği ele alan ve daha sonra *The Ottoman Slave Trade and Its Suppression: 1840-1890* adıyla yayımlanan doktora çalışmasından bu yana, Osmanlı İmparatorluğu ve Ortadoğu alanlarında önemli eserler verdi. 2010 yılında bir diğer kitabı, *Sukun ve Yokmuşçasına: İslam Ortadoğu'sunda Kölelik Bağları* adıyla Türkçeye çevrildi. Toledano halen Tel Aviv Üniversitesi Ortadoğu ve Afrika Tarihi Bölümü Osmanlı ve Türkiye Çalışmaları Direktörü olarak görev yapıyor.

Bu kısa giriş ve tanıtımın, Prof. Dr. Toledano ile Osmanlı İmparatorluğu'nda kölecilik ve köleleştirilmiş kişilerin neslinden gelen Afro-Türklerle ilgili bir söyleşi yapmamızın sebeplerini açıkladığını umuyoruz.

Bu söyleşi, Prof. Dr. Toledano'nun Afrikalılar Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'nin düzenlediği 10. Dana Bayramı kutlamaları kapsamında İzmir'de ve İstanbul'da gerçekleştirilen panellere konuşmacı olarak katılması vesilesiyle gerçekleşti. Dana Bayramı, Afrika'nın farklı ülkelerinden Osmanlı topraklarına getirilmiş kölelerin uzun süre kutlamaya devam ettiği ve hem siyasal, hem sembolik açıdan birleştirici olması bakımından önem taşıyan bir etkinliktir. Ancak Osmanlı'da Tanzimat dönemi sonrasında giderek zayıflamış ve Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren yok olmaya başlamıştır. 1925 yılında çıkarılan Tekke ve Zaviyeler Kanunu ile birçok tarikatın ibadet ve toplantılarının yasaklanmasıyla birlikte Dana Bayramı kapsamında düzenlenen etkinlikler de yasaklanmıştır. 1950'lere kadar görünürlüğü azalarak devam eden Dana Bayramı kutlamaları, günümüze doğru geldiği çare tamamen kaybolmuştur.

Mustafa Olpak'ın 3 Ekim 2016 tarihinde vefat edinceye kadar başkan-

lığını yürüttüğü ve aynı zamanda kurucusu olduğu Afrikalılar Kültür, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği tarafından düzenlenen Dana Bayramı, Türkiye'de doğup büyümüş ve halihazırda Türkiye'de yaşayan, Osmanlı'dan itibaren kendisini Arap olarak tanımlayan, ancak son yıllarda Afro-Türk olarak adlandırılmaya başlanan topluluğu bir araya getirmeyi amaçlıyor. Bu amaç doğrultusunda, Osmanlı'dan günümüze bu coğrafyadaki Afrikalıların ortak geçmişlerini ve hafızalarını, geleneklerin ve ritüellerin yaşatılması vasıtasıyla tazelemek ve topluluk içinde birliği sağlamak umut ediliyor.

2006 yılından itibaren her yıl, geleneksel olarak kutlandığı dönemlerdeki gibi mayıs ayı sonlarına doğru kutlanmaya başlanan Dana Bayramı, Mustafa Olpak'ın deneyimlerini kitaplar ve makaleler halinde kaleme aldığı uzun süreli mücadelesinin aslında en görünür yüzünü oluşturuyor. Zira çoğu insan eskiden festival havasında kutlanan bu etkinlik sayesinde Afro-Türklerden haberdar oluyor, medyada ve gazete kupürlerinde onları görüyor, onlarla yapılmış röportajları okuma fırsatı buluyor.

Mustafa Olpak öncülüğünde aktifleşen dernek, bir yandan gelenekleri yeniden canlandırmaya çalışırken

bir yandan da yeni farkındalıklarla şekillenen bir hassasiyet göstererek Dana Bayramı festivalinde hayvan kurban etme ve canlı bir hayvanı teşhir etme pratiklerinden vazgeçip, el emeğiyle yapmış dana maskeleri ve maketleriyle bu festivalin anısını ve birleştiriciliğini taze tutmayı seçiyor. Mustafa Olpak'ın arkasında bıraktığı mirasa ve onun hatırasına ithaf ettiğimiz bu röportajda Prof. Dr. Toladano ile köleliğin hem genel olarak İslam toplumlarında nasıl işlediği, hem de Osmanlı toplumunda nasıl işlerlik bulduğu hakkında ve Ortadoğu ve civar coğrafyalarda yaşamaya devam eden Afrikalıların kölelik sonrası durumları ve sorunları hakkında konuştuk. Kendisine konuyla ilgili araştırmalarda karşılaşılabilecek güçlükler ile gelecekteki araştırma gündem ve yöntemleri hakkında da fikirlerini sorma fırsatı bulduk.

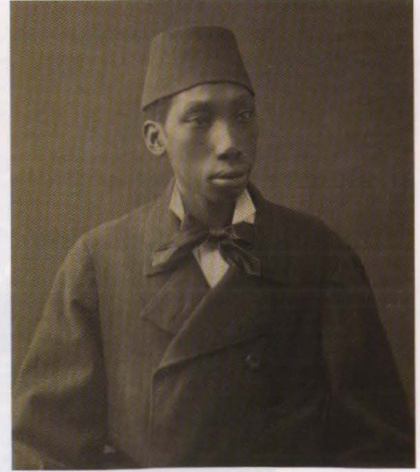
Sizi İslam'da köleliği ve Osmanlı İmparatorluğu'nda köleliği araştırmaya iten ne oldu?

Bu, neredeyse her zaman karşılaştığım bir soru. Türkiye'deki arşivleri araştırmaya başladığımda arşivle ilgili insanlar bana "Bunun seninle ne ilgisi var?" şeklinde sorular sorardı. Yine "Sen Afrika ve Asya köle ticaretiyle bu topraklara gelmemişsin ve

Türk de değilsin, öyleyse neden bu konuyla ilgileniyorsun?" dedikleri de olurdu. Bu durumun şöyle imaları da vardı: "İnsanları köleleştirdiğimizi gösterirsen, seni kötü şeyler bekliyor."

İlk başlarda çoğu insan bu konu hakkında konuşmak istemiyordu. Yöntem derslerinde öğrencilerime temel olarak öğrettiğim bir şey vardır: "Bir araştırma nasıl başlar?" sorusu. Bir araştırma, merak etmekle başlar. Bana göre marjinalize edilmiş toplulukların sosyal tarihi ilgi çekiciydi. Princeton'da sınavlarım bittiğinde ve tezim için konu belirleme zamanı geldiğinde doktora danışmanım bana, üzerinde önceden çalışmış olduğum bazı konuları gösterdi. Kendisinin bunların hepsi üzerine yazmaya vaktinin olmayacağını ve eğer aralarından ilginç bulduklarım olursa, başlamış olduğum çalışmaları bana vereceğini ve benim o konuda çalışmaya devam edebileceğimi söyledi.

Sosyal tarihle ilgilendiğim için, bana verdiği konular arasından Osmanlı tarihini seçtim. Danışmanım kölelik ve İslam toplumlarındaki kölelikle ilgili çalışmalar da yapıyordu. Osmanlı tarihi okumuştum ama Osmanlı'da kölelikle ilgili bir çalışma yapmamıştım. Danışmanımın önerisiyle

Londra'daki arşivleri incelemeye gittiğimde Türkçe yazılmış olanlar da dâhil olmak üzere birçok materyalle karşılaştım. Danışmanım o zamana kadar arşivlerde yer alan kaynakların Avrupalı gözüyle ve dışarıdan yazıldığını, benim içeriden bir gözle bir şey yapmam gerekliliğini söyledi. Londra'dan sonra İstanbul'a gittim. İstanbul'a gittiğimde arşivlerde kaynak bulamayacağım endişesi taşıyordum. İlk başlarda hiçbir şey bulamadım; çünkü birçok kaynak katalog halinde düzenlenmemişti. Bu nedenle, arşivde görevli kişilerle ar-

Osmanlı'da bir haremağası, 1870'ler.
Fotoğraf: Pascal Sebah.

<https://commons.wikimedia.org>

Afsancak'ta Dana Bayramı yürüyüşü.

kadaşça geçinmek durumundaydım. Sonraları bana tamam dediler ve ilgili kaynakları araştırmaya başladılar. Katalog halinde olmayan kaynakları getirdiler, sonraları bunlar katalog halinde düzenlendi. Araştırdığım arşiv kaynaklarındaki gruplar arasında elit gruplara değil marjinalize olanlara odaklandım, ancak onlar

araştırmanızı gerçekleştirenken nelerle karşılaştınız? Çalışmalarınız yayımlandıktan sonra nasıl tepkiler aldınız?

Farklı zamanlar söz konusu: 1978 ve 1979 var ve sonrası var. Akademisyenler ve entelektüeller arasında olumsuz tepki veren yoktu; ancak,

sayfasında³ beni Türkiye'den takip eden birçok insan var.

Sizce creolization (kreolizasyon) kavramını Osmanlı'daki Afrikalı köleler için kullanmak ne derece mümkün?

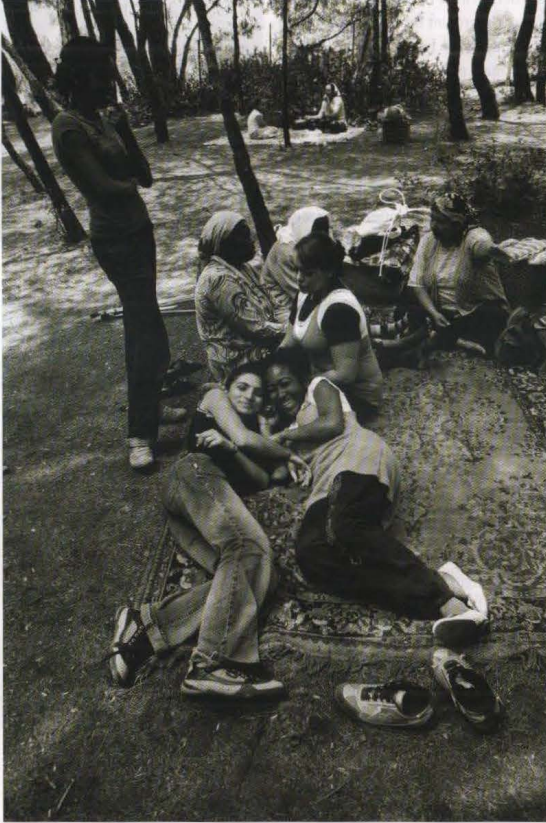
Hibridleşme ya da kreolizasyonla kastedilen, Afrika'dan getirilen kölelerin Türkçeyi nasıl bir diyalektle konuştukları ya da Afrika'dan getirdikleri bir dile sahip olup olmadıklarıdır. Muhtemelen Afrika'dan geri kalan bir şey yoktu. Günver Güneş, Dana Bayramı'yla ilgili makalesinde⁴ birçok Afrika diyalekti duyduğundan bahseder. Ben sosyal bilimlerde kullanılan bir kavramı alıp tarih alanında kullanıyorum. Teoriye katı bir şekilde bağlı değilim; daha çok bulduğum tarihsel kanıtları ileriye sürüyorum. Teorileri okuyorum ve kullanıyorum; çünkü teori bana yeni sorular sunuyor ve bazen de beni yeni çözümlere yönlendiriyor.

Hibridleşme terimine hem dil hem de kültürle ilgili olarak başvurdum. Linguistik olarak geliştirilen bu terim, sonradan kültür için de kullanılmaya başlanmıştır. Karayipler'deki durumu açıklayan kreolizasyon kavramını alarak Afro-Türklerin kültürünü anlamamıza yardımcı olup olmaya çalıştım. Tabii ki Osmanlı zamanında Afro-Türklerden ziyade Osmanlı-Afrikalı kültüründen ve aslında kültürlerinden bahsedebiliyoruz, zira yekpare bir Osmanlı kültürü mevcut değil.

Aynı zamanda arkadaşım olan Prof. Dr. Paul Lovejoy'un kreolizasyon konusundaki çalışmasını⁵ çok severim. Prof. Dr. Paul Lovejoy kreolizasyonu iki yönlü bir kavram olarak kullanır: Kreolizasyon topluma entegrasyonu mu yansıtır yoksa direnişi mi? Topluluklar kendi dillerini kullanmayı seçebilir ya da hâkim dili belli bir diyalektle kullanmayı tercih edebilirler. Kültürel anlamda da buyledir. Osmanlı Afrika kültürü, direnişi yansıtır. Bu, kültürde ritüellerle, kutlamalarla bu şekilde işleniyor ve insanların yerinden edilmişliğin yol açtığı travmayla nasıl başa çıktıkları

Dana Bayramı kutlamaları.

Fotoğraf: Birol Özmez.

hakkında kaynak bulmak zordu. Bu gruplar hakkında Ortadoğu tarihinde fazla bir şey yazılmamıştır. Bunların yanı sıra, topluma ve siyasete bakış açımın sağ görüşten değil sol görüşten olduğunu söyleyebilirim. Ateşli bir Marksist olduğum anlamına gelmiyor bu, ancak sosyalist ve sosyal demokrat bir arka plana sahibim. Bu da sömürülen ve ezilen topluluklarla ilgilenmeyi beraberinde getiriyor.

Türkiye dışından ve Müslüman olmayan biri olarak Türkiye'de

bazı arşiv çalışanlarının arasında "Neden bu araştırmayı yapıyorsunuz?" diye soranlar olmuş olabilir.

Türkçeye çevrilen her iki kitabımın tercümanının Hakan Erdem olması bakımından şanslıyım. Hakan Erdem önemli bir tarihçi, kölelik üzerine çalışıyor ve iyi bir arkadaşım aynı zamanda. Çoğu çeviri iyi olmuyor; ancak onun çevirisi gerçekten iyiydi ve güzel tepkiler aldı. Türkçeye çeviri, kitabı daha geniş bir akademik alana taşıdı. İnternetteki Academia

rını gösterme açısından da faydalı. İnsanları zalimce ailelerinden uzak yerlere sürmenin sarsıcı etkileri oluyor. Kendi kültürlerini muhafaza eden, kendi dillerini konuşan ve gelenekle ritüellerini sürdüren Godyalılar (Godialar) var. Bu en azından içsel olarak kendilerini savunmalarına yardımcı oluyordu.

Sizce cumhuriyetin ilanından sonra kreolizasyon yerini asimilasyona bıraktı mı? Bir modernleşme projesi olarak cumhuriyetin ilanıyla Afrikalı kölelere vatandaşlık verilmesi sonrasında kreolizasyonun yerini asimilasyonuna bıraktığını söyleyebilir miyiz?

Cumhuriyet klasik anlamda bir ulus-devlet. Osmanlı'nın yıkılmasıyla birlikte tüm bölgede ulus-devletler yaygınlaştı. Ulus-devlet, temelde tarihsel bir anlatı ve ulusal bir ethos yaratır ve de insanları ulusalcılık fikri etrafında mobilize etmek ister. Türkiye'de Kemalizm son derece homojen bir toplum tasarladı. Ulusal ethos dahil her şey yeniden inşa edildi. Bunlardan biri de etnik kimliklerdi; herkes Türkleştirildi, Afrikalılar da bunun bir parçasıydı. Herkes kendi kimliğine otosansür uyguladı. Mısır'da ulusallaşma sürecinde de

bunun benzer bir örneği yaşandı. Batı'daki tüm ulus-devletlerde ise etnisitenin ortaya çıkışı söz konusu olmaya başladı. Afro-Amerikalılar bunun bir örneğidir. Batı'da, Avrupa'da olan, zamanla Ortadoğu ülkelerinde ve dolayısıyla Türkiye'de de görülmeye başlandı (Kemalizmin son aşamasında). Türkiye'de de çokkültürlülük tartışmaları kendini gösterdi. Kürtler dil ve diğer haklarını talep ettiler, kendi medya kanallarına sahip oldular; Aleviler de benzer şekilde. Bu anlamda Mustafa Olpak'ın yaklaşık on yıl önce başlattığı girişim de Alro-Türkler için "Bizim bir kültürümüz, gelenegimiz var ve Afrikalıyız" demek açısından önemli.

Asimilasyonu Cumhuriyet dönemindeki resmi tarihyazımıyla nasıl ilişkilendirebiliriz?

Bugün, Türk tarih okulunun mevcut olduğu günlere kıyasla daha az asimilasyon söz konusu. Kemalist sistemde eğitilen Türk tarihçileri devletçilikten etkilenmişti ve güçlü bir devlet arayışındaydılar. Boğaziçi, Bilkent, ODTÜ gibi Batı tipi tarihyazımını benimseyen okullarda yetişen tarihçiler ise farklı yorumluyor. Arap ülkelerinde resmi tarih, Batılı tarih anlatısıyla uzlaşmaz; ancak Türkiye'de farklı bir durum karşımıza

çıkıyor. Diğer Ortadoğu ülkelerinden farklı olarak Türkiye'de Batı tarzı eğitim gören tarihçiler resmi tarihten farklı tarih anlatıları sunuyorlar.

Farklı İslam köleliklerinden bahsedebilir miyiz?

Farklılıklar var, ancak temel varsayımlar aynı. Bu anlamda kölelikte Şii ve Sünni farkından da bahsedemeyiz. Prof. Dr. Behnaz Mirzaî'nin

İran'daki Kaçar hükümdarlığı sırasındaki kölelik hakkındaki bir kitabı yakında yayımlanacak.* Daha detaylı bilgi için bu kitaba bakılabilir. İran ve Osmanlı'daki kölelik uygulamasının temel bir farkı var; Osmanlı kendine tabi olanları yani kendi vatan-daşlarını köleleştiremiyor, çünkü bu

yasal değil. Kölelik, savaşlarda esir alarak, ticaret yoluyla ya da çocuk kaçırmayla mümkün oluyor. İran'da ise Şah'ın tebaası köleleştirilebiliyor. Sınırında güçlü bir Rusya olan ve Hindistan'dan köle getiremeyen İran bu yola başvuruyor.

Türkiye ve diğer İslam toplumlarında kölelik sonrası dönemi yaşayan Afrikalılarla ilgili çalışmaların gündemi ne olmalıdır ve nasıl bir yöntem izlenmelidir?

Bugünkü konuşmadaki tercüman ve tarihçi Özgül bana dedi ki: "Siz araştırılacak her şeyi araştırmışsınız ve geriye bir şey kalmamış." Ben de "Evet, hepsi bu" dedim. Tabii ki bu doğru değil. Benimki bir başlangıç araştırmasıydı; ancak, bence Osmanlı'daki Afrikalılarla ilgili, aynı zamanda Osmanlı'daki Çerkezlerle ilgili araştırılacak daha çok şey var. Bu artık sosyal antropolojinin işi. Ortaya çıkarılacak çok fazla tarihsel belge olduğu söylenemez artık; ancak, bu insanların yaşadığı yerlere gitmek, onları dinlemek, ses kaydı almak lazım; resimlere, gittiğiniz yerlerdeki binalara bakmak lazım. Tarihte kayıt niteliğinde birçok şeyi kaybetmişsiniz, ancak Aydın gibi Torbalı gibi yerleşim merkezlerine ve daha güne-

ye gidildikçe Solmaz Çelik'in doktora çalışmasındaki gibi araştırmaya devam edilebilir.

Bir önceki metodoloji sorusunu takiben, köleciliği masumlaştırmadan ve inkâr etmeden nasıl bir perspektif geliştirebiliriz?

Bence kesinlikle inkâr etmemeliyiz. Temelde birinci kitabımdan ikinciyeye ve ikinciden üçüncüsüne yapmaya çalıştığım bu; yani "İlman yaklaşım tezi"ni kastediyorum. Birçok insan, İslam köleciliğinin kölecilik olmadığını söylüyor. "Bir tür domestik sivil anlaşmaydı ve kölelere de ailenin bir parçasıydı; kölelere hep iyi davranılmıştı" tezi bu. Mülkiyet yoktu, daha fazla özgürlük vardı ve Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya ya da Karayipler'deki sömürge köleciliğine benzemiyor; tamamen farklı.

İlk kitabımda, arada önemli farklar olduğunu söyledim; yani bu toplumlardaki köleciliğin ılıman olduğunu söylemek tamamen yanlış değil. Sonruları benim çalışmalarım ve diğer akademisyenlerin yaptığı çalışmalar gösterdi ki bu senaryo doğru değil. Osmanlı İmparatorluğu'nda kötülük vardı, acımasızlık vardı, özgürlüğün reddi vardı; büyük konaklarda ve

çiftliklerde domestik kölecilik vardı ve evet, sömürge köleciliği vardı. Temel olarak, özgürlüğün reddi insanların direndiği bir şeydi; çünkü kölelik imparatorlukta çok güçlü bir sosyal damga ve pek çok durumda ırksal bir damgaydı. Biri Siyah ise hemen köle olduğu varsayılıyordu ve o kişi köle olmadığını kanıtlamak zorundaydı. Eğer belgesi yoksa, iş bitmişti! Sonrasında sahibi soruşturuluyor ve kişi sahibine geri gönderiliyordu. Örneğin Fa'sta Molla İsmail'in kölelerden oluşan Abdülbuhari askerleri vardı ve Molla İsmail onları azat etti. Azatlı köleler kendi mahallelerinde ve kentlerinde yaşamaya başladı. Sonrasında Molla İsmail orduda askere ihtiyaç duyduğunda, basitçe, bu mahallelere baskın yapıldı ve azat edilmiş bu kişiler tekrar köleleştirildi. Çünkü renk, kimliğin taşıyıcısıydı.

Son kitabımda keşfettiğim şey, insanların bundan kurtulmak istediğiydi. Kitabın diğer argümanı ise şu: Bu toplumlarda kölelerden daha kötü durumda olan pek çok yoksul insan vardı. Temelde birisi size yemek, giyecek ve barınma imkânı sunuyor. Eğer kaçarak, ayrılmaya karşı çıkarak, suç işleyerek kölelerin ne yaptığını bakarsanız -köleler kundakçılık yapıyor, yakıyor- görürsünüz ki köle olarak kalmak istemiyorlar. Bir kere daha farkındalık sahibi olunca anlıyorlar: büyükelçiliğe kaçabilirler. Tanzimat hükümetinin de belirli bir noktada davranışının değiştiğini ve kaçan köleleri sahiplerine geri göndermek yerine koruduğunu anlıyor-

lar. Bunu biliyorlar. Bilgi dolaşıyor. Polise giderlerse güvende olduklarını ve artık korunduklarını anlıyorlar. Osmanlı köleleri ne yaptıklarını biliyordu. Mustafa Olpak'ın dediğini diyorum: İnsanlar köle olmanın ne kadar kötü olduğunu bilmiyor. An-

lamıyorlar! "Bu bir sosyal düzenlemedir, kültürün bir parçasıdır, müdahale etmemek gerekir" yaklaşımı yok artık. Modern araştırmalarda bu kabul edilmiyor.

Bir Afrika diasporası veya diasporik topluluktan bahsedebilir miyiz?

Evet, benim söylediğim de bu. Yaklaşık on beş makeden oluşan *African Communities in Asia and the Mediterranean: Identities between Integration and Conflict?* isimli bir kitabı yayıma hazırladım. Bu kitap, içindekiler tablosu oluşturmama ve giriş yazmama olanak sağladı. Bunları orada anlattım. Kitapta, Afrikalıların nasıl yayıldığını, bunun -her örnekte değilse de pek çok durumda- zorla yerinden göç olduğunu söyledim. Diğerleri ülkelerin ordularında gönüllü asker olarak gitti;

Sessiz Bir Geçmişten Sesler

Afrika Kökenli "Türk" Olmanın Dinini ve Başını

TARİH VAKFI

özgür askerleri kastediyorum, devlet askerlerini değil. Topluluklar yarattılar, birbirlerine karıştılar. Kültürlerinde Godyalar var. Bu toplulukların içinde köleleştirilmiş insanlar, azat edilmişler ve o noktada bulunmuş kişiler var. Aynı zamanda bu kişiler birbirine yardım etti; bu topluluklarda kendi kendilerine yardım becermenin yolu buydu. Hükümet bu arada, toplulukta kendisinin istemediği bir şeyin yapıyor olması ihtimaline karşı buna onay veriyordu; Godyaları neler olup bittiğini gözetlemek için kullandı. Belgelerde gördüğüm kadariyla ritüel ve festivallere dinsel

arka plandan olmayan itirazlar da vardı, fakat bunlar sosyal itirazlardı; çünkü pek çok ebeveyn şikâyetinde bulunuyordu. Genç insanların bu kutlamalara kapılabileceğinden korkuyorlardı; eğleneliydiler. Ayrıca orada olan bitenler istenmeyen şeylerdi. Siyahlarla karışmayı ve alkol içilmesini istemiyorlardı, sigara içilmesini istemiyorlardı, bütün o danslar vs. istenmiyordu. Bu nedenle korktular ve durdurmak istediler. Tüm bunlar toplum için kötüydü ve yasaklandı. Ancak biliyoruz ki iki üç yıl içinde eskiye dönmelerine izin verildi. Eski-den yaptıkları şeylere geri döndüler.

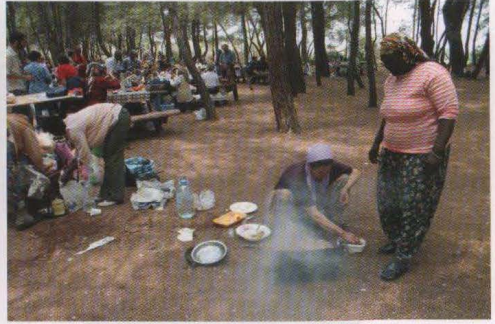
Diaspora! Evet, onlar kesinlikle diaspora topluluklarıdır. Diaspora çalışmalarına baktığımızda, köken ülke ve hedef ülkeye, tüm toplum içinde kendi topluluklarıyla ilişkilerini nasıl sürdürdüklerine, köken ülke ve kültürle ne kadar ilişkileri olduğuna bakarız. Ayrıca diasporada geriye dönüş hareketi de vardır. Amerika'daki insanlar Liberya'ya, Gana'ya ve Sierra Leone'a gitti. Bunlar diasporanın temelleridir. Afrika'ya geri dönüşle ilgili bir şey var mı bilmiyorum, ama Çerkezlerin geri dönüşü vardı ve hâlâ var. Yani burası bir diaspora; diaspora çalışmacılarının diğer yerlerde analiz ettiği öteki diasporalarla benzer yönleri var.

Bugünkü Afro-Türkler diaspora sayılabilir mi?

Artık değil. Biliyorsunuz, klasik diasporalara Grekler, Amerika'daki İtalyanlar örnekler. İtalyanlar tam anlamıyla diaspora, çünkü İtalyan kültürüyle güçlü bağları var. Bunu Afro-Türkler için söyleyemeyiz. İlk olarak, hepsi aynı yerden gelmiyor, pek çok farklı yerden geliyorlar. Duygusal bir bağ hissetmiyorlar, çünkü çok uzun zaman geçmiş. Bağlantı yok, orada

Tarih Vakfı'nın sürdürdüğü "Sessiz Bir Geçmişten Sesler" başlıklı proje kapsamında Batı Ege'de yaşayan Afrika kökenli 100 kişiyle yapılan görüşmeler kayıt altına alındı. Bu yazıda kullanılan fotoğraflar proje arşivine aittir.

aileleri yok. Yani diasporayla ortak hiçbir şey yok. Afro-Türkler bu ülkenin etnik azınlığı, bu kadar.

Gelenegin/pratiklerin yeniden icadı olarak Dana Bayramı hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bence Mustafa'nın yaptığı tam da bu: Bir şeyleri geriye döndürme, bazı şeyleri geri getirme. Fakat görüyorsunuz, Dana Bayramı'na çok az insan katıldı, çok küçük bir topluluk. Derneğe üye yüzlerce kişi var ve hepsi katılmıyor. Gerçekten de birkaç aileyle sınırlı. Konuyla ve bu insanların ne yaptığıyla az sayıda akademisyen ilgileniyor. Bu durumun bir şey yaratacağını sanmıyorum.

Diğer kölecilik sonrası İslam toplumlarında ten rengi ayrımcılığı konusunda durum ne?

Her yerde farklı. Mesela Mısır'da bu bir sorun değil, çünkü pek çok koyu renk tenli insan var. Sudan'dan, Çad'dan, Libya'dan gelen pek çok insan var ve genel nüfus içine karışmışlar. Gerçekten de bu insanların pek çoğu köle idi, bazıları ise değildi; yine de pek çoğu köleleştirilmişlerin soyundan geliyor. Bunun hakkında konuşmuyorlar; bu konuda bir şey

yapmıyorlar. Bırakmışlar. Size bir anekdot anlatayım.

Hindistan, Goa'da Afro-Hindistanlılar yaşıyor. Çoğu köle olarak getirilmiş fakat Maharajan ve Gingira belediyesi askeri olarak da gelenler var. Bir Batılı antropolog burayı ziyaret etmiş. Afro-Hindistanlılar dans ve müzik yapıyor ve bu antropolog bir şeyler organize etmeye başlıyor. Hindistan'da performanslar organize ediyor. Sonra antropolog, Afro-Hindistanlıları Afrika'ya götürmek istiyor; hiçbir bağlantı yok, herhangi bir ilgi/istek de yok; fakat geleneklerinin ne kadar Afrikalı olduğunu görmek için gidiyorlar. Onlar "Bu Afrika değil" diyor, diğerleri ise "Bunlar bizim insanlarımız değil" Ve bu turistik bir etkinliğe dönüşüyor neticede. İran'da da Afro-İranlılar turistler için törenler düzenliyorlar. Burada Afro-Türkler buna sahip değiller, o nedenle Togoluları getiriyorlar. Aynı egzotik durum. Buradaki gibi değil. Afro-Hindistanlılar, Hindistan'ın üç farklı cayaletine yayılmış durumda; üç farklı dil konuşuyorlar, yani ortak dilleri bile yok. Sadece siyahlar. Batılılar ve Marksist aktivistler bunların bir topluluk olmaları gerektiğini ve hükümetten taleplerde bulunmaları gerektiğini düşünüyor. Hindistan'ın

her yerinde bulundum ve durum absürttü; çünkü Brezilya, Bahia'dan bir profesör onlara kültürlerini nasıl yeniden yaratacakları ve etnik bir grup olarak nasıl örgütlenecekleri konusunda ders veriyordu. Profesör Portekizce konuşuyor, konuşması çevirmen aracılığıyla İngilizceye ve oradan da üç ayrı Hindistan diline çevriliyordu. Profesörün tek cümlesinin dinleyiciye ulaşması on dakika alıyordu. Yani, bu kişileri bir arada tutanın ne olduğu sorusunu sormak gerekir. Ten renkleri tek ortak nokta.

MÜGE AKPINAR
EGE ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

LÖLÜFER KÖRÜKMEZ

Dana Bayramı kutlamaları.

Fotoğraf:
Bırol Özmez.

DİPNOTLAR

1. Ehud R. Toledano, *The Ottoman Slave Trade and Its Suppression, 1840-1890* (Princeton: Princeton University Press, 1982). Kitap on iki yıl sonra Türkçeye çevrilmiştir. Ehud R. Toledano, *Osmanlı İmparatorluğunda Köle Ticareti, 1840-1890* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994).
2. Ehud R. Toledano, *Susun ve Yokmuştum: İslam Ortadoğu'sunda Kölelik Bağları* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010). Orijinali için bkz. Ehud R.

Toledano, *As I Silenti and Absent: Bonds of Enslavement in Islamic Middle East* (London: Yale University Press, 2007).

3. www.academia.edu: Akademisyenler ve öğrencileri bir platformda buluşturma; ve yayınları paylaşmayı hedefleyen sosyal medya platformu.
4. Bkz. Güvener Güneş, "İzmir'de Zenciler ve Zenci Folkloru", *Toplumsal Tarih*, Sayı 62 Şubat 1999 ve Güvener Güneş, "İzmir'de Zenciler ve Unutulan Bir Bayram", *İzmir Dergisi*, Sayı 7-8, Ekim-Kasım 1993.

5. Bkz. Paul Lovejoy, "The African Diaspora: Revisionist Interpretations of Ethnicity, Culture and Religion under Slavery", *Studies in the World History of Slavery, Abolition and Emancipation* 2, 1-24, 1997.
6. Behnaz A. Mirzai, *Slavery and Emancipation in Iran, 1800-1929*, University of Texas Press (basım aşamasında).
7. Ehud R. Toledano (yay.haz.) *African Communities in Asia and the Mediterranean: Identities between Integration and Conflict* (Trenton: Africa World Press, 2012).

KÜLTÜREL MİRASI YORUMLAMAK: TÜRKİYE'DE ARKEOLOJİNİN BİZANS ÇALIŞMALARINA KATKISI*

UFUK SERİN

Türkiye'de Bizans çalışmalarının gelişmesinde, desteklenmesinde ve bu dönemin kültürel mirasının korunabilmesinde arkeolojinin katkısını vurgulamayı amaçlayan bu çalışma iki temel varsayım üzerine kurgulanmaktadır: Birincisi, kültürel miras bilincinin yaygınlaştırılması geçmişin doğru anlaşılması, yorumlanması ve aktarılmasıyla mümkündür. İkincisi, Bizans dönemi, kültürel mirasının önyargısız korunabilmesi ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için, Anadolu'nun uygarlık geçmişinin ve ortak kültür mirasının bir parçası olarak yeniden yorumlanmalı ve sunulmalıdır.

Resim 1
Sivrihisar,
Ermeni Kilisesi,
onarımdan
önceki genel
görünüş, 2009.

Fotoğraf: Ufuk Serin

Türkiye'de koruma yaklaşımlarına genel bir bakış, Bizans dönemi kültür mirasının bu çerçevedeki yerinin daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Türkiye'de kültürel mirasın korunması sürecinde bugüne değin çeşitli yaklaşımlar etkili olmuştur. Bunlar dört ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan birincisi, çevrenin

tarihin simgelerini aktarması yoluyla bireylere sağlıklı bir tarih bilinci kazandırılması ve böylece kültürel ve tarihi devamlılığın sağlanması üzerinde durmaktadır. İkincisi ise korumayı ulusal kimlik yaratmakta bir araç olarak görmektedir. Ancak, ulusallık ideolojisi genellikle bir ülkenin veya ulusun tüm tarihini kap-

sayacak nitelikte değildir ve dolayısıyla "seçici"dir. Bu durumda İlhan Tekeli'nin de belirttiği gibi "geçmişin korunması değil yeni ideolojiye uygun yeni geçmişler yaratılması" söz konusu olmaktadır.¹ Üçüncü yaklaşım, bu yaklaşımın tek başına koruma için bir ölçüt oluşturmamaktadır; korunması gereken kültür varlığı estetik, sanatsal, kültürel veya çevresel değerler de taşımaktadır. Kuşkusuz, bu yaklaşım çerçevesinde kültür varlıklarının hangi değer yargısına veya bakış açısına göre "değerli" kabul edilip edilemeyeceği son derece tartışmalıdır. Dördüncü yaklaşım ise korumayı kültürel turizm açısından ele alarak bir gelir kaynağı olarak değerlendirmektedir.

Tekeli'nin 1988 yılında özetlediği bu yaklaşımların, zaman zaman değişen öncelikler dışında geçtiğimiz yirmi beş yıllık süre boyunca önemli bir değişiklik göstermediği söylenebilir. Kültürel ve tarihi devamlılık sağlamayı amaçlayan ve daha geniş kapsamlı olarak nitelendirilebilecek

Resim 2
Sivrihisar,
Ermeni Kilisesi,
onarımından
sonra kuzey-
batı ana cephe,
2016.

Fotoğraf:
Güzem Yurdanur

birinci yaklaşım bir ölçüde diğer üçünü de içermektedir. Ancak korumaya ayrılan kaynakların sınırlılığı kaçınılmaz olarak öncelikler sorununu ortaya çıkarmakta ve diğer yaklaşımlardan bir veya birkaçının ön plana çıkmasına yol açmaktadır. Merkezi ve yerel yönetimlerin değişen politikaları da köklü, yerleşik ve sürdürülebilir bir koruma anlayışının oluşturulmasını zorlaştırmaktadır. Günümüzde, başka birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de turizmin kültürel varlıkların korunması doğrultusunda teşvik edici rolü hızla artmaktadır. Buna rağmen, asıl önem verilmesi gereken turizm biçimi olan “kültürel turizm” kitle turizminde gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde henüz çok küçük bir rol oynamaktadır. Henry Cleere’nin de vurguladığı gibi,² kültürel miras yönetiminin kültürel kimlik oluşturma yönünde ideolojik, turizm söz konusu olduğunda ise ekonomik bir temele dayanıyor olması, Türkiye’deki güncel koruma anlayışını büyük ölçüde özetlemektedir.

Bizans dönemini ele aldığımızda ise, bu uygarlığın anlaşılmasını zorlaştıran ve kültürel mirasının korunmasını olumsuz yönde etkileyen daha özel faktörlerden söz edilebilir. Bun-

ların bir kısmı yukarıda değinilen ikinci yaklaşım çerçevesinde, Bizans uygarlığının ulusallık ideolojisinin belirlediği geçmişin kapsamında yer almamasıyla doğrudan ilintilidir. Buna ek olarak, yapı türleri ve yapıların korunmuşluk durumu gibi dönüşüm ve yeniden kullanım sürecini etkileyen pratik nedenler de söz konusudur. Günümüze daha sağlam bir biçimde ulaşabilmiş ve dolayısıyla onarım için daha az kaynak ve

çaba gerektiren yapılar doğal olarak öncelik kazanmaktadır. Bizans döneminden bugüne gelebilmiş yapıların büyük bir kısmını kilise ve manastır gibi dini yapıların oluşturuyor olması ise yeniden kullanım seçeneklerini azaltmaktadır. Özellikle kiliselerin yeniden kullanımı ideolojik ve pratik nedenlerle genellikle yine ibadet mekânı veya müzeye dönüşümle sınırlı kalmaktadır. Az sayıda da olsa bazı örnekler farklı kültürel amaçlar

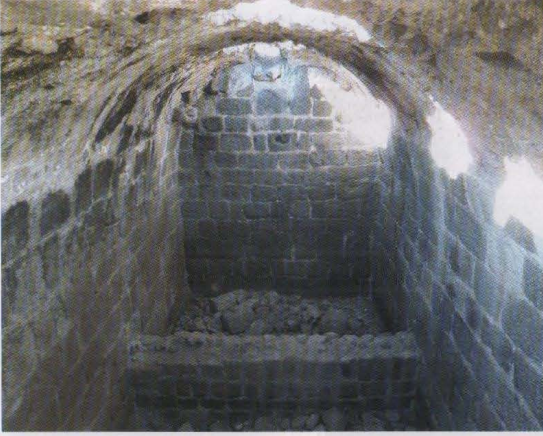
Resim 3
Sivrihisar,
Ermeni Kilisesi,
onarımından
sonra sergi
alanı olarak
kullanılan iç
mekân.

Fotoğraf:
Güzem Yurdanur

Resim 4
Karaman-
Binbirkilise,
Madenşehri'nde
bir sarnıcın
kalıntıları.

Fotoğraf: Uluk Serin.

için de kullanılabilirken (Resim 1-3), bazı yapılar tamamen terk edilmektedir. Bizans İmparatorluğu'nun başkenti ve kuşkusuz en önemli kentsel ve kültürel merkezi olan Konstantinopolis/İstanbul'u bir tarafa bırakırsak, Bizans döneminden bugüne kalan anıtsal, ancak dini nitelikli olmayan yapıların (kale, saray, hamam, sarnıç gibi) dini yapılara oranla azlığı, bir ölçüde bu dönemin genel özellikleriyle de yakından ilgilidir (Resim 4). Antik dönemden Ortaçağ'a geçiş süreci boyunca Helenistik ve Roma döneminin yapı ve kullanım türleri Geç Antik dönem boyunca sosyal, kültürel, dini ve ekonomik

nedenlerle yavaş yavaş güncelliğini yitirmiş, Bizans dönemine ait konut dokusu da ancak kısıtlı olarak günümüze gelebilmiştir. Dini nitelikli olmayan yapılar arasında Bizans dönemi savunma mimarisinin en iyi örneklerinden biri olarak kabul edilen Ankara Kalesi'nden (Resim 5) ve Bergama'daki Orta ve Geç Bizans dönemi konut dokusundan mutlaka söz etmek gerekir.

Hem dini hem sivil yapılarıyla (kale, kilise, manastır, hamam, sarnıç, saray, konut, sokak ve meydan gibi) bir bütün olarak bugüne değin gelebilmiş bir Bizans kent dokusu-

nun çok nadir örneklerinden biri, Yunanistan'ın Sparta kenti yakınlarındaki Mistras'tır. Burada "Despotlar Sarayı" olarak adlandırılan yapı grubunun önündeki açık alanın İtalya'nın Ortaçağ kentlerindeki piazza'larla karşılaştırılabilecek nitelikte bir "kent meydanı" şeklinde tasarlanmış olduğunu özellikle belirtmek gerekir.¹ Yalnızca yapı ve kullanım türlerinin zenginliğiyle değil, yapım teknikleri ve malzeme kültürüyle de döneminin (1262-1460) özelliklerini yansıtan ve UNESCO Dünya Kültür Miras Listesi kapsamında yer alan bu Paleolog kenti bir arkeolojik alan olarak oldukça iyi korunmuş durumdadır (Resim 6-7).

Türkiye'de Bizans döneminin yorumlamasını ve benimsenmesini etkileyen tüm ideolojik ve pragmatik faktörlere bu yazının sınırları içerisinde değinebilmek kuşkusuz mümkün değildir. Ancak, geçmiş ve bugün arasındaki boşluğa odaklanarak, Bizans arkeolojisinin gelişmesini geciktiren ve Türk toplumunun bu dönem malzeme kültürünü sahiplenmesini zorlaştıran bazı etkenlerden söz etmek olasıdır. Bu çerçevede, güncel kentsel mekân ve kullanımlarla bütünleşme olasılığı daha yüksek yapı veya yapı gruplarına göre (kiliselerin camiye veya müzeye çevrilmesi veya kültürel amaçlar için kullanılması gibi), görsel/anıtsal etkisi genellikle daha zayıf, yeniden kullanım olasılığı ise daha düşük ve dolayısıyla daha savunmasız kalan arkeolojik alanlar üzerinde öncelikle durmak gerekir.

Özellikle Helenistik ve Roma döneminin anıtsal nitelikli ve göreceli olarak da olsa genellikle daha iyi korunmuş yapılarıyla karşılaştırıldığında, arkeolojik alanlarda Geç Antik ve Bizans dönemi yapı kalıntılarının görsel etkisinin her zaman çok güçlü olmadığı söylenebilir (Resim 8-9). Bununla birlikte Alahan, Kanytelis, Karaman-Binbirkilise (Resim 10) veya Korykos gibi arkeolojik alanlardaki yapılar, Kilikya bölgesine özgü oldukça zengin taş işçiliğinin yanı sıra kırsal peyzaj üzerindeki dramatik konumlarıyla da izleyicide ilgi uyandırmaktadır (Resim 11-12).⁴ Ancak,

Resim 5
Ankara Kalesi,
batı cephesi ve
beşgen surlar,
7.-9. yüzyıl.

Fotoğraf: Uluk Serin.

Resim 6
Mistras
(Yunanistan),
fotoğrafın
çekildiği sırada
(2010) onarımda
olan "Despotlar
Sarayı" yapı
grubu, önündeki
meydan
ve yakın
çevresinden
genel görünüş.

Fotoğrafı: Uluk Serin

Neil A. Silberman'ın da belirttiği gibi, arkeolojik korumada temel amaç çok sayıda ziyaretçi çekerek turizm gelişimini artırmak olduğundan, arkeolojik alanların sunumunda genellikle Akdeniz'deki birçok antik kenti tanımlayan "mermer sütunlar" veya "büyük ölçekli, anıtsal taş yapılar" vurgulanmaktadır (Resim 13-14).⁵ Dolaşısıyla Efes, Milet veya Bergama gibi antik kentlerdeki anıtsal yapıların ve mimari öğelerin (özellik konumlarında korunmuş olsun veya olmasın) genel izleyici ve ziyaretçi kitlelerine görsel olarak daha çekici gelmesi çok da şaşırtıcı değildir (Resim 15-16). Doğal olarak, yalnızca estetik değerlere göre şekillenen bu görsel "seçicilik" veya "dışlama" yalnızca Bizans dönemi yapıları için değil, anıtsal nitelikleriyle genellikle en görkemli yapı stokunu barındıran Helenistik ve Roma dönemi de dahil olmak üzere hangi uygarlığa veya kültüre ait olursa olsun anıtsal özelliklerini yitirmiş durumda bulunan tüm arkeolojik alanlar için geçerlidir. "Kırılğanlık" ve görsel etki eksikliği özellikle kerpici tuğla gibi daha az dayanıklı yapılm teknikleri ve malzeme özellikleri nedeniyle günümüze genellikle ancak zemin seviyesinde ulaşabilen tarih

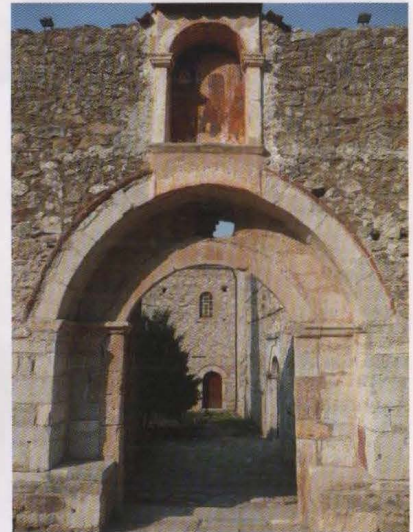
öncesi arkeolojik alanlar için söz konusu olmaktadır (Resim 17).

Jean-Pierre Sodini, Bizans arkeolojisinin, tek başına ele alındığında yalnızca Bizans dönemine özgü olmakla birlikte, bir bütün olarak değerlendirildiğinde bu dönemin arkeolojisinin gelişmesini ve tanınmasını bir ölçüde de olsa geciktirmiş olan üç temel eksiklikten zarar gördüğünü belirtmektedir.⁶ Bunlardan birincisi, tam olarak sanat tarihi ile tanımlanmayan "zemin" karmaşasında ortaya çıkan sorundur. En azından yakın geçmişe kadar genellikle değersiz ve kaba olarak nitelendirilen Bizans dönemine ait arkeolojik katmanlar ve malzeme, sadece -çoğu zaman Klasik dönemle tanımlanan- "Güzel" ulaşma yolunda bir "kaldırım" görevi görmüştür. İkincisi, daha çok mimari veya numismatik veriler üzerine odaklanan ve Bizans arkeolojisini yalnızca görsel veya dekoratif anlamda bir destek olarak gören tarih disipliniye olan ilişkidir. Bir diğer ve belki en önemli sorun ise, yine temel olarak klasik arkeolojiyle tanımlanan "diğer arkeolojiler" ile bağlantılıdır. Arkeolojik alana çoğu zaman arazi veya kazı çalışması tamamlandıktan

çok sonra çağrılan Bizans arkeoloğu uzun zaman klasik arkeologların "iddiasız meslektaş"ı olarak kalmış ve görevi, yine en görkemli dönemi doğal olarak Bizans olmayacak şekilde tanımlanan antik kentin veya arkeolojik alanın "sonu" üzerine yalnızca bir veya iki bölümde toplanacak o "değersiz" malzemenin ince-

Resim 7
Mistras,
Paleologlar
dönemi kent
dokusundan bir
sokak detayı.

Fotoğrafı: Uluk Serin.

Resim 8
Knidos, bir
kilisenin
kalıntıları
(MS 5./6. yüzyıl).

Fotoğraf: Ufuk Serin.

Resim 9
Kudüs, dini ve
sembolik anlamı
nedeniyle
Hristiyanlık
açısından çok
önemli bir
yapı olmasına
rağmen az
sayıda ziyaretçi
çeken Kathisma
Kilisesi (MS 5.
yüzyıl).

Fotoğraf: Ufuk Serin.

yitirmekte olsa da, tarihi veya arkeolojiyi yorumlarken neyin ön plana çıkarılmak istendiği ne yazık ki her zaman çok da tarafsız olmayan akademik bakış açısı veya politik zemin ile çok yakından ilintilidir.

Tüm bunlara rağmen, arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları Bizans dönemine ait gerek kentsel gerekse kırsal yapı ve yerleşimlerin daha iyi tanımlanması ve anlaşılması açısından son derece önemlidir. Özellikle arkeolojik yüzey araştırması bir kazı alanının kapsayabileceğinden çok daha geniş bir alanı tarayarak tüm bir bölgenin sosyoekonomik örgütlenmesi ve kaynaklarına dair çok geniş bilgi sunabilmektedir (Resim 18). 1990'lardan itibaren ivme kazanan bölgesel yüzey araştırmaları, çoğ-

lenmesi ve yayınıyla kısıtlı kalmıştır. Sonuç olarak, kronolojik bakımdan genellikle arkeolojik alanlarda en üst katmanları oluşturan Geç Antik ve Bizans dönemi kalıntıları, daha

değerli veya önemli görülen erken dönemlere ulaşmak amacıyla zaman zaman belgeleme bile yapılmaksızın ortadan kaldırılmıştır. Bu tür yaklaşımlar artık geçerliliğini yitirmiş veya

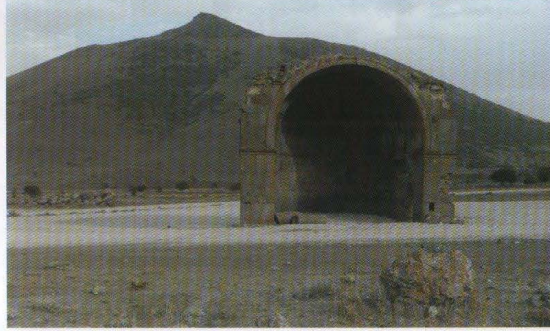
Resim 10
Karaman-
Binbirkilise,
Değir, bir
kilisenin (no.
32) kalıntıları,
orta neften ve
apsis dışından
görünüşü.

Fotoğraf: Ufuk Serin.

Arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları Bizans dönemine ait gerek kentsel gerekse kırsal yapı ve yerleşimlerin daha iyi tanımlanması ve anlaşılması açısından son derece önemlidir. Özellikle arkeolojik yüzey araştırması bir kazı alanının kapsayabileceğinden çok daha geniş bir alanı tarayarak tüm bir bölgenin sosyoekonomik örgütlenmesi ve kaynaklarına dair çok geniş bilgi sunabilmektedir.

rafya, tarihsel topografiya, yerleşim biçimleri, kırsal ekonomi, arazi ve üretim örgütlenmesi gibi konulara ışık tutmuş ve Doğu Akdeniz genelinde kırsal yerleşimler üzerine çarpıcı veriler ortaya koymuştur. Bizans devletinin merkezi yapısı, tarıma dayalı ekonomisi ve nüfusunun büyük çoğunluğunun kırsal nitelikli olduğu göz önüne alınırsa bu veriler daha da önem kazanmaktadır.⁸ Özellikle Yunanistan, Ege Adaları, Suriye. Yakındoğu ve Anadolu'nun bazı bölgeleri yakın geçmişte çok sayıda arkeolojik yüzey araştırmasının odak noktası olmuştur.⁹ Anadolu'daki belli başlı antik kentlerdeki kapsamlı ve köklü arkeolojik kazı ve araştırmalar hızla bölgesel yüzey araştırmalarını da kapsamı altına almaya başlamıştır.¹⁰ Doğu Akdeniz'de yerleşim biçimlerinin çeşitliliğinin, zenginliğinin ve "esnekliği"nin ortaya çıkarılması ve uzun dönemli kentsel/kırsal değişim modellerinin tanımlanması, arkeolojik yüzey araştırmalarının Bizans ça-

Resim 11
Karaman-
Binbirkilise,
Madensehri, bir
kilisenin (no. 7)
kalıntıları.

Fotoğraf: Ufuk Serin.

lışmalarına şüphesiz en önemli katkısıdır. Ancak burada geniş kapsamlı, uzun vadeli, sistematik, disiplinlerarası nitelikler taşıyan ve ortaya koyduğu veri ve sonuçların geçerliliği uluslararası ortamlarda tartışılmış ve kabul görmüş çalışmaların önemine özellikle değinmek gerekir. Nitekim bu niteliklere sahip yüzey araştırmaları, Bizans dönemi yerleşim modellerinin sadece "kentsel" veya "kırsal"

ya da "kent", "kasaba" veya "köy" gibi alışlagelmiş analitik kategorilerin çok ötesinde biçimlenen ticari, dini, askeri veya savunma amaçlı veya bu kullanım türlerinden birkaçının aynı yerleşim biriminde toplandığı (örneğin, 7. yüzyıldan sonra surlarla çevrili tepelik bir alan içine çekilen ufak piskoposluk merkezleri gibi hem dini hem savunma amaçlı yerleşimler) bir çeşitlilik ve hiyerarşik

Resim 12
Karaman-
Binbirkilise,
Madensehri,
bir kilisenin
(no. 10)
kalıntıları.

Fotoğraf: Ufuk Serin

Resim 13
Atina, agora,
Attalos Stoa'sı,
dış ve iç
görünüşü.

Fotoğraf: UfukSerrin

dağılım gösterdiğini ortaya koymuştur. Geleneksel bir kategori altında toplanamayacak derecede farklı ve değişken nitelikleri bünyesinde toplayan "kentsel" ve "kırsal" arasındaki bu "melez" yerleşim birimlerine Yunanistan, Bulgaristan, Anadolu ve Suriye gibi geçmişte Bizans İmparatorluğu sınırları içerisinde kalan birçok bölgede rastlanmaktadır."

Arkeolojik yüzey araştırmaları hızla yaygınlaşmakta ve önemli veri ve sonuçlar ortaya koymakla birlikte, özellikle Bizans Ortaçağlarına ağır-

lık veren yüzey araştırmaları sayıca henüz oldukça sınırlı kalmaktadır. Bu döneme odaklanan kapsamlı yüzey araştırmalarına iyi bir örnek, Yunanistan'ın Doğu Makedonya bölgesinde yapılan Strymon Deltası projesidir.⁴ Geç Antik Çağ'dan Orta ve Geç Bizans dönemlerine uzanan zaman süresince yerleşim birimlerinde devamlılık (veya süreksizlik) sorunsalı ve Ortaçağ yerleşimlerinde polis'ten kastron'a geçiş süreci gibi tartışmalı konuları aydınlatmayı amaçlayan bu disiplinlerarası proje, yine bu doğrultuda Osmanlı döne-

mi kaynaklarının araştırılmasına da ağırlık vererek, daha geç dönemlerin arkeolojik ve özellikle yazılı kaynaklarının Bizans dönemi yerleşim modellerine ışık tutabilmek açısından ne kadar yararlı olabileceğini de kanıtlamıştır. Ancak, bunun gibi sayılı örnekler dışında, Orta ve Geç Bizans dönemlerine ait arkeolojik malzeme genellikle ya klasik arkeoloji odaklı çalışmaların içerisinde kısaca ve genel hatlarıyla ya da "çok dönemli" yüzey araştırmaları kapsamında Geç Antik dönemle birlikte veya çok daha genel olarak "Roma'dan Ortaçağ ve

Resim 14
Agrigento
(Sicilya),
"Tapınaklar
Vadisi",
Concordia
Tapınağı.

Fotoğraf: UfukSerrin

Resim 15
Berlin,
Pergamon-
museum,
"Bergama
Altarı".

Fotoğraf: Ufuk Serin.

Modern Zamanlara" gibi başlıklar altında ele alınmaktadır.¹³ Geçmiş çevrelerin ve yerleşim modellerinin çok önemli ve uzun vadeli bir yaklaşımla değerlendirilmesinin önemi tartışılmaz. Ancak, bu uzun ve zorlayıcı süreç içerisinde geçmişin tüm dönemlerinin veya kültürlerinin her zaman aynı kapsamlılık ve aynı tarafsızlıkla ele alınması ve vurgulanması da ne yazık ki her zaman olası değildir. Ayrıca, Bizans arkeolojisinin, Batı'daki karşılığı ve güçlü rakıbtı olan Ortaçağ arkeolojisine eşdeğer olacak şekilde güçlenmesi ve ön plana çıkarılması, Bizans yerleşimleri ve malzeme kültürünün daha tanımlanabilir bir çerçeveye yerleştirilebilmesi açısından son derece önemlidir.¹⁴ Bu tanımlanabilirlik aynı zamanda geçmişin doğru aktarılabilmesi için de bir ön koşul oluşturmaktadır.

Dikkat edilmesi gereken bir başka konu, arkeolojik yorumun, tarihin hangi dönemi söz konusu olursa olsun, sadece akademik bir topluluğa yönelik olmaktan çok, daha geniş halk kitlelerine hitap edebilecek şekilde paylaşılması gerekliliğidir. Paullette M. McManus'un da ifade ettiği gibi, "geçmişin (bilgiye dayalı) anla-

mina entelektüel ulaşım ve insan yaşamının çeşitliliği arkeolojinin halk için yorumlanmasındaki esastır."¹⁵ Malzeme kültürünün ve dolayısıyla kültürel mirasın korunabilmesi, geçmişini incelemeye ve anlamaya yönelik o uzun ve karmaşık sürecin (arkeolojik kazı, yüzey araştırması veya başka hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın) en önemli amaç ve beklentilerinden biridir. Dolayısıyla, arkeolojik yorumun toplumun farklı kesimlerini içeren geniş halk kitleleriyle gerek doğrudan arkeolojik alanda, gerekse

farklı kanallarla (okul eğitimi, edebiyat, kurgu, müzeler, medya, bilgi teknolojileri, bilimsel anlatımlar, konferans sunumları vb.) paylaşılabilmesi bu amaç doğrultusunda büyük önem taşımaktadır (Resim 19-20).

Kuşkusuz, geçmişin yorumlanması ve sunumu ve hatta "yorum" kelimesinin anlam(lar)ı bu makalenin kapsamında ele alınamayacak derecede geniş ve çok yönlüdür. Kısaca değinmek gerekirse, Freeman Tilden'in yaygın olarak kabul görmüş ve sık-

Resim 16
Berlin,
Pergamon-
museum, Milet
Pazar Kapısı.

Fotoğraf: Ufuk Serin.

Resim 17
Catalhöyük,
kent dokusunu
gösteren duvar
resminin ortaya
çıkardığı
kesimden
arkeolojik
kalıntılar.

Fotograf: Ufuk Serin.

ça atıfta bulunulan tanımına göre yorum, "sadece gerçeklere dayalı bilgiyi aktarmaktan öte, nesnelerin özgün kullanımı ve birinci elden deneyim ve açıklayıcı araçlar yoluyla anlam ve ilişkileri ortaya çıkarmayı amaçlayan eğitimsel bir etkinliktir".¹⁶ Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, yorum "bir gerçeğin ifadesinin arkasında yatan daha büyük bir gerçeğin meydana çıkarılmasıdır. Yorumcul göz önünde olanın ötesindeki bir başka gerçeğe veya bir gerçeğin ötesindeki daha önemli bir gerçeğe ulaşır". Tilden ayrıca, "tanımlanan veya sergileneni izleyicinin kişiliği veya deneyimiyle bir şekilde ilişkilendirmeyen yorumun verimsiz kalamadığını" da belirtmektedir.

Bu çerçeveden yola çıkarsak, kültürel mirası yorumlamak onun anlam ve öneminin (toplumun çeşitli kesimlerinin ihtiyacına göre) ortaya çıkarılması demektir. Geçmişin aktarılmış biçimleri, bireylerin geçmişe anlam yükleyebilmesi açısından temel önem taşımaktadır. Kültürel miras alanlarında toplumun farklı kesimlerince tanımlanan değerler, bu alanlara yüklenen farklı anlam ve niteliklerle doğrudan bağlantılıdır. Nitekim, toplumun bireyleri kendileri için bir anlam ifade eden kültürel mirasın korunmasında daha olumlu, etkin ve katılımcı bir yaklaşım sergileyebilmektedir. Bu nedenle, bir kültürel miras alanının veya geçmişin belirli bir döneminin değerlerinin

daha geniş kullanıcı ve izleyici kitleleri için anlaşılabilir kılınması, bunların benimsenmesi ve korunması açısından son derece önemlidir.

Toplumun kendini geçmişle tanımlayabilmesi, tarihin güncel politik eğilimler ve çağdaş toplumla olan ilişkisiyle yakından ilgilidir. Çeşitli araştırmacıların da dile getirdiği gibi, kimlik kavramı veya başka bir deyişle kendini bir yer/mekân, gelenek veya inançla özdeşleştirebilmek, geçmişe yönelik tavrı ve yaklaşımların şekillenmesinde temel oluşturmaktadır. Resmi okul müfredatlarının bir parçası olan veya politik olarak vurgulanan yakın dönem milli tarih veya ortak bir dinle bağlantılı kültürel mirası toplum daha kolay sahiplenebilmektedir (Resim 21-22).¹⁷ Buna karşılık, geçmişin daha az bilinen ve toplumun güncel sosyokültürel yapısıyla bağdaşmayan dönemlerinin anlaşılması ve benimsenmesi yalnızca daha zor olmakla kalmayıp, geçmişin bu dönemleri toplumun bireyleri için genellikle bir anlam ifade etmemektedir. Bu bilgi ve anlam eksikliği ise kaçınılmaz olarak tarihin tarafı veya yanlış yorumlanması ve geçmişin bazı dönemlerinin kültürel mirasının ihmal edilmesine neden olmaktadır (Resim 23).¹⁸ Türkiye özelinde düşünürsek, daha yakın bir geçmişe ait olan ve günümüz

Resim 18
Karya, Mandalya
Körfezi
Arkeolojik
Yüzey
Araştırması
Alanı.

Mandalya Arkeolojik
Yüzey Araştırması
Arşivi.

toplumunun sosyal, kültürel ve dini yapısıyla daha kolay özdeşleşebilen "Türk-İslam" dönemi kültür mirasının toplum tarafından daha kolay benimsendiği ve —her ne kadar bu sahiplenme koruma için tek başına yeterli olmasa da— bir ölçüde de olsa daha iyi korunabildiği söylenebilir. Selçuklu ve Osmanlı dönemi yapı ve eserleriyle karşılaştırıldığında, Bizans dönemi kültür mirasının günlük hayat ve geleneklerle örtüşmesi doğal olarak daha zordur.

Bu arada geçmişin yorumlanması sürecinin tamamen tarafsız ve değer yargısından uzak olamayacağı gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Yorum, Michael Shanks ve Ian Hodder'in vurguladığı gibi "bilinen ve bilinmeyen arasında algılanan bir boşluk ve anlamı keşfetme isteğidir. Bilinmezlik yorum sürecinin hem başında hem de sonundadır". Bu nedenle yorum "bir bilinmezlikten anlam ve ihtimal üretirken, kaçınılmaz olarak yargı ve seçim" içerir.¹⁹ Böylece, yorum geçmişini farklı grupların ihtiyaçları doğrultusunda anlamaya yönelik, sürekli, aktif, yaratıcı ve sorgulayıcı bir süreç olarak nitelendirilebilir. Doğal olarak, belirli bir konunun aynı amaç doğrultusunda da olsa farklı biçimlerde yorumlanması kesinlikle olasıdır. Burada önemli olan, bilimsel yorumu ideolojiden uzak tutmak ve bir

varsayımdan yola çıkarak tartışmasız gerçekler üretmemektir.

Bu çerçevede arkeoloji geçmişini iletmede çok güçlü bir araç olarak ortaya çıkmaktadır.²⁰ Öncelikle, geçmişini inceleyen bilim dalları arasında arkeoloji "fiziksel"dir; başka bir deyişle birinci elden fiziksel kanıt ortaya koymaktadır. Görsel ve dokunulabilir niteliği nedeniyle arkeoloji, geçmişini deneyimlemek ve anlamak açısından geniş ve zengin bir perspektif sunmaktadır.²¹ Fiziksel ve görsel araçların, doğru kullandıkları ve anlaşılabilir bir biçimde sunuldukları sürece, geçmişini aktarmakta geniş halk kitleleri üzerinde kelimelerden

çok daha etkili olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Günümüz toplumunun geçmiş Bizans uygarlığıyla kültürel, dinsel veya dilsel bağlarının olmadığı Türkiye ve Yakındoğu gibi Doğu Akdeniz'in bazı bölgelerinde, Bizans dönemine ait kültürel mirasın, örneğin Yunanistan ve Balkanlar'la karşılaştırıldığında daha savunmasız kaldığını kabul etmek gerekir. Avrupa Komisyonu tarafından desteklenen ve Euromed Heritage III Programı kapsamında 2005-2008 yılları arasında yürütülen Bizans-Erken İslam Projesi (BYZELIS), Doğu Akdeniz'de proje ortağı ülkelerde (Filistin, Güney Kıbrıs, İsrail,

Resim 19
Cesarea Marittima
(İsrail), ziyaretçilerin kullanıcı da olacağı şekilde tasarlanmış "yaşayan" bir arkeolojik alan.

Fotoğraf: Ufuk Serin

Resim 20
Evora
(Portekiz), Dünya Kültür Miras Listesi'ndeki bir kentte arkeolojinin ilkökullerine aktarımı.

Fotoğraf: Ufuk Serin.

Resim 21
Masada (İsrail):
Ölüdeniz'e
bakan yüksek
ve kayalık
bir tepede
konumlanan
ve Roma
döneminde
Musevi tarihinin
en dramatik
olaylarından
birine sahne
olması
nedeniyle İsrail
devleti için
temsilî bir simge
haline gelmiş
bu arkeolojik
alan, arkeolojik
yorumun ulusal
efsaneler
yaratmaktaki
rolünü en
iyi gösteren
örneklerden
birdir.

Fotoğraf: Ufuk Serin

Türkiye ve Yunanistan) Bizans'a atfedilen anlam ve niteliklerin anlaşılması ve bu dönemin kültür mirasının yönetilmesine ilişkin sorunların (ve olanakların) ortaya konmasına yönelik olarak bir yönetim metodolojisi ve stratejisi geliştirilmesine odaklanmıştır.²² Söz konusu ülkelerden çeşitli kurum ve üniversitelerin katılımıyla yönetilen BYZeS Projesi çerçevesinde politik anlaşmazlıklarla dolu bir bölgede "ortak kültürel miras" kavramı etrafında birleşilerek, kültürel miras bilincinin yaygınlaştırılması doğrultusunda çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca, bu proje kapsamında proje ortağı ülkelerde ortak kültürel mirasın korunması ve yönetimi için "en iyi uygulamalar" (*best practice*) rehberi de geliştirilmiştir.²³

Yukarıda değinilen bu karmaşık konuların kapsamlı olarak incelenmesi

bu yazı için öngörülmüş sınırlar içerisinde olası değildir. Kısaca özetlemek gerekirse, BYZeS projesinin geliştirdiği önerilerin yanı sıra, özellikle ülkemizde Bizans'ı yeniden yorumlamak ve anlamak için Michael Shanks ve Christopher Tilley tarafından tanımlanan "dört aşamalı arkeolojik yorum" çok geçerli bir başlangıç noktası oluşturabilir:²⁴ 1. Geçmiş ve bugün arasındaki ilişkiyi anlamak; 2. Farklı anlam çerçeveleri içeren yabancı kültürleri (burada Bizans'ı) anlamak; 3. Sosyal, kültürel ve politik değerleri ve inanış biçimlerinin bir parçası olunan çağdaş toplumu anlamak; 4. Bugün için geçmişten anlam çıkaran çağdaş arkeoloji disiplini anlamak. Bu yorumlama sürecinde yer alan arkeolog ve tarihçi, toplumun bireyleri için başka şekilde doğrudan "ulaşılabilir" olmayan bir geçmişten yeniden inşa ederek onu

"okunabilir" kılmalı veya başka bir deyişle geçmişten anlam üretmelidir. Bu da ancak sorgulayıcı bir bakış açısıyla farklı disiplinleri ve farklı bilgi kaynaklarını birleştiren dengeli bir metodolojik yaklaşımla mümkün olabilir.

Bizans İmparatorluğu, on asırdan uzun bir süre boyunca (330-1453) Anadolu'nun kültür ve uygarlık geçmişinin bir parçası olmanın ötesinde, bu topraklarda uzun bir süre Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları ile eşzamanlı olarak hüküm sürmüş ve bu birliklilik yalnızca anlaşmazlıklara değil, gerek mimarlık ve sanata, gerekse günlük hayat ve alışkanlıklara yansıyan kültürel ve sosyal yakınlıklara da yolaçmıştır.²⁵ Bu yönleriyle de anlaşılması ve yorumlanması gereken bu ortak geçmiş henüz tam olarak kültürler arası olumlu etkileşim kapsamında detaylı olarak incelenmemiştir. Eğer geçmiş tarihçi ve arkeologlar tarafından etkin bir biçimde yorumlanmaz ve sunulamazsa, tarihin başka bilim dalları veya çeşitli medya kanalları tarafından yanlış yorumlanması veya atarılması ve geçmişin belirli dönemleri ile ilgili önyargıların oluşması kaçınılmazdır. Geçmişle ilgili en güncel veri ve bilgiye sahip olan arkeolog ve tarihçiler, eğitim ve koruma uzmanlarıyla ç-

Resim 22
İsrail hükümeti
tarafından
bastırılan
özel Masada
madalyonunun
ön ve arka yüzü.

Y. Yadin, *Masada: Herod's Fortress and the Zealots' Last Stand* (Bnei Brak: Steimatzky, 2000 [1966]).

- birkaç örnek vermek gerekirse: M. Andalure, "Kapakodky Kaya Kilselerinin Tanınması, Korunması ve Kilselere Değer Katandırılması Projesi. Per la conoscenza, la conservazione e la valorizzazione delle chiese rupestri in Cappadocia", *Arkeoloji ve Sanat* 139: Türkiye ve İtalya Arkeolojik Ülküler/Turchia e Italia. *Orizzonti Archeologici* (2012): 65-177; E. Cooper, M. Decker, *Life and Society in Byzantine Cappadocia* (Istanbul, Basingstoke: Hampshire: New York: Palgrave Macmillan, 2012); C. Jolivet-Levy, N. Lemaire Demesnil, *La Cappadoce: un siècle après G. de Jerphanion* (Paris: Geuthner, 2015); R. Ousterhout, *A Byzantine Settlement in Cappadocia* (Washington D.C.: Dumbarton Oaks, 2005); M.S. Pekak, "Christian Art of Cappadocia from the Middle Ages to the 20th Century", *Common Cultural Heritage: Developing Local Awareness Concerning the Architectural Heritage Left from the Exchange of Populations in Turkey and Greece* (Istanbul: Lozan Mübaddilâtı Vakfı (LMV)/The Foundation of Lausanne Treaty Emigrants, 2005), s. 29-34; M.S. Pekak, "Kapakodky Bölgesi Osmanlı Dönemi Kilseleri: Örnekle, Sorunlar Önerileri", *METU Journal of the Faculty of Architecture* 26/2 (2009): 249-277.
- 8 Bizans İmparatorluğunda kutsal hayat ve ekonomi üzerine kaynaklar oldukça kapsamlıdır. Birkaz örnek vermek gerekirse: W. Bowden, L. Javan, C. Machadoc (eds.), *Recent Research on the Late Antique Countryside* (Leiden, Boston: Brill, 2004); M. Kaplan, "Les villages ou les premiers siècles byzantins (Ve-Xe siècles): une société homogène", *Byzantinologia* 43 (1992): 202-217; M. Kaplan, "L'économie paysanne dans l'Empire byzantin du Ve au Xe siècle", *Klio* 68 (1986): 198-232; M. Kaplan, *Les hommes et la terre à Byzance du Ve au Xe siècle. Propriété et exploitation du sol* (Paris: Publications de la Sorbonne, 1992); M. Kaplan, "Le village byzantin: Naissance d'une communauté chrétienne", *Villages et Villages au Moyen Âge* (Paris: Publications de la Sorbonne, 1992), s. 15-25; M. Kaplan, *Byzance. Villages et campagnes* (Paris: Picard, 2006); S. Kingsley, M. Decker (eds.), *Economy and Exchange in the East Mediterranean during Late Antiquity. Proceedings of a Conference at Somerville College, Oxford-29th May, 1999* (Oxford: Oxbow, 2011); A.E. Laiou, *Peasant Society in the Late Byzantine Empire: A Social and Demographic Study* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1975); A.E. Laiou (ed.), *The Economic History of Byzantium. From the Seventh through the Fifteenth Century* (Washington, D.C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2002); A.E. Laiou, C. Morisson, *The Byzantine Economy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007); J. Lefort, "Rural Economy and Social Relations in the Countryside", *Dumbarton Oaks Papers* 47 (1993): 101-113; J. Lefort, *Société rurale et histoire du paysage à Byzance* (Paris: Association des Amis du Centre d'Histoire et de Civilisation de Byzance, 2006); J. Lefort, C. Morisson, P.J. Sodini (ed.), *Les villages dans l'Empire byzantin Ve-Xe siècle* (Paris: Lethellieu, 2005); P. Lemerle, *The Agrarian History of Byzantium from the Origins to the Twelfth Century. The Sources and the Problems* (Galway, Galway University Press, 1979); E. Malamut, G. Sideris, *Le monde byzantin: Économie et société (milieu Ve siècle-1204)* (Paris: Belin, 2006).
- 9 Bu bölgeyle ilgili kapsamlı kaynaklar için: A. Chavarria, T. Lewin, "A Bibliographic Essay", *Recent Research on the Late Antique Countryside* (Leiden, Boston: Brill, 2004), s. 48-49; M. Decker, "Frontier Settlement and Economy in the Byzantine East", *Dumbarton Oaks Papers* 61 (2007): 217-266; M. Decker (ed.), *The Cambridge Handbook to Byzantine Archaeology* (Cambridge: Cambridge University Press) (yayın aşamasında); U. Serin, "Survey Archaeology as a Source of Data: Principles and Practice", *The Cambridge Handbook to Byzantine Archaeology* (Cambridge: Cambridge University Press) (yayın aşamasında) Anadolu'daki yüzey araştırmaları ve bölgesel çalışmaların bazı örnekler verilebilir. Karya: H. Lohmann, "Risultati di una survey condotta nella penisola di Kapki", *Isaia e la Caria. Nuovi studi e ricerche* (La Parola del Passato, 60/2-6) (Naples: Macchiaroli Editore, 2005), s. 132-156; H. Lohmann, *Ein Survey bei Kapki (Muğla) (Möhnesee: Bibliopolis, 2007)*, s. 51-82; Bg-93, V. Ruggieri, *Il golfo di Keramos: dal tardo anteo al medioevo bizantino* (Soveria Mannelli: Rubbettino, 2003); V. Ruggieri, *La Caria bizantina: topografia, archeologia ed arte* (Mylasa, Stratonicella, Barycia, Myndus, Halicarnassus) (Soveria Mannelli: Rubbettino, 2005); Mandalya (Güllük) Körfezi: E. La Rocca (ed.), *Simulaisia I. Il territorio di Isaoa: ricognizioni archeologiche 1988-89*, *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa Serie III*, 21/3-4 (Pisa, 1993): 847-998; R. Pierobon Benoit (ed.), *Isaia e la Caria. Nuovi studi e ricerche* (La Parola del Passato, 60/2-6) (Naples: Macchiaroli Editore, 2005); R. Pierobon Benoit, "Il territorio di Isaoa: nuove ricerche (2006-2008)", *Labrandia and Karia. Proceedings of the International Symposium Commemorating Sixty Years of Swedish Archaeological Work in Labrandia Stockholm, November 20-21, 2008* (Boreas 32) (Uppsala, 2011), s. 389-423; R. Pierobon Benoit, "Il Golfo di Mandalya: risultati delle ricognizioni e nuove prospettive", *Arkeoloji ve Sanat* 139: Türkiye ve İtalya Arkeolojik Ülküler/Turchia e Italia. *Orizzonti Archeologici* (2012): 89-122; U. Serin, *Early Christian and Byzantine Churches at Isaoa in Caria: An Architectural Survey* (Città del Vaticano: PIAC, 2002); U. Serin, "Karya'daki Geç Antik ve Orta Dönem Yapı ve Yerleşimleri Üzerine Bazı Gözlemler", *METU Journal of the Faculty of Architecture* 26/1 (2009): 191-211; U. Serin, "Late Antique and Byzantine Monuments, Sites and Settlements in the Gulf of Mandalya in the Light of Recent Archaeological Evidence", *Atti del XVI Congresso Internazionale di Archeologia Cristiana Roma 22-28 settembre* "Costantino e i Costantinidi: l'innovazione costantiniana: le sue radici e i suoi sviluppi" (Città del Vaticano: PIAC, 2016), s. 1821-1841; Orta Anadolu: D. Baird, "Settlement Expansion on the Konya Plain, Anatolia: 5th-7th Centuries AD", *Recent Research on the Late Antique Countryside* (Leiden, Boston: Brill, 2004), s. 219-246; K. Belke, "Das byzantinische Dorf in Zentralanatolien", *Les villages dans l'Empire byzantin Ve-Xe siècle* (Paris: Lethellieu, 2005), s. 445-435; Kilikya ve Isauria: R.E. Blanton, *Hellenistic, Roman and Byzantine Settlement Patterns of the Coast Lands of Western Rough Cilicia* (Oxford: Archaeopress, 2000); F. Hild, H. Hellenkemper, Kilikien und Isaurien, *TIB 4* (Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1990); G. Variniolu, "Living in a Marginal Environment: Rural Habitat and Landscape in Southeastern Isauria", *Dumbarton Oaks Papers* 61 (2007): 287-307; G. Variniolu, "Trades, Crafts, and Agricultural Production in Town and Countryside in Southeastern Isauria", *Archaeology and the Cities of Asia Minor in Late Antiquity* (Ann Arbor: Kelsey Museum of Archaeology, 2011), s. 173-187; Lıkya: K. Asano, *The Island of St. Nicholas. Excavation and Survey of the Gemiler Island Area*, *Iyica*, Turkey (Osaka: Osaka University Press, 2003); C. Foss, "The Lycian Coast in the Byzantine Age", *Dumbarton Oaks Papers* 48 (1994): 1-50; P. Grossmann, H. G. Severin, *Byzantinische und byzantinische Bauren im südöstlichen Lykien. Ergebnisse zweier Surveys* (Istanbul: Forschungen 46) (Tübingen: E. Wasmuth, 2003); R.M. Harrison, *Mountain and Plain. From the Lycian Coast to the Phrygian Plateau in the Late Roman and Early Byzantine Period* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2003); Ege bölgesi genelinde: K. Lambrianides, N. Spencer, *The Madra River Delta: Regional Studies on the Aegean Coast of Turkey I. Environment, Society, and Community Life from Prehistory to the Present* (London: British Institute at Ankara, 2007); Paphlagonia: R. Mathews, C. Glaz (eds.), *At Empire's Edge: Project Paphlagonia Regional Survey in North-Central Turkey* (London: British Institute at Ankara, 2009); Güneydoğu Anadolu: J. Moure, *Tille Hüyük I. The Medieval Period* (London: British Institute of Archaeology at Ankara, 1998); S. Redford, G.J. Stein, N.F. Miller, D.C. Hodges, *The Archaeology of the Frontier in the Medieval Near East: Excavations at Grille, Turkey* (Philadelphia: University of Pennsylvania Museum Publications, 1998) Bu tür daha başka birçok örnek ve kaynak eklenebilir. Anadolu'da yapılan tüm arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarına ait raporlar Kazı ve Araştırma Sonuçları Toplantıları kapsamında yayımlanmaktadır. Ayrıca Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri (TAY) Projesi de Türkiye'de arkeolojik mirasın belgelenmesi açısından çok önemli bir veri tabanı sunmaktadır. www.tayproject.org
- 10 Aphrodisias: Ch. Ratté, P.D. De Staebler, "Survey Evidence for Late Antique Settlement in the Region around Aphrodisias", *Archaeology and the Cities of Asia Minor in Late Antiquity* (Ann Arbor: Kelsey Museum of Archaeology, 2011), s. 123-136; Ch. Ratté, P.D. De Staebler (eds.), *The Aphrodisias Regional Survey* (Darmstadt: Verlag Philipp Von Zabern, 2012); Sagalassos: H. Vanhaeverbeke, M. Waelkens, *The Chora of Sagalassos: The Evolution of the Settlement Pattern from Prehistoric until Recent Times* (Turnhout: Brepols, 2003); H. Vanhaeverbeke, F. Mariens, M. Waelkens, J. Poblome, *Late Antiquity in the Territory of Sagalassos. Recent Research on the Late Antique Countryside* (Leiden, Boston: Brill, 2004), s. 247-279; H. Vanhaeverbeke, F. Mariens, M. Waelkens, "Another View on Late Antiquity: Sagalassos (SW Anatolia), Its Suburbium and Its Countryside in Late Antiquity", *The Transition to Late Antiquity on the Danube and Beyond* (Oxford: Oxford University Press, 2007), s. 61-84; H. Vanhaeverbeke, A.K. Vionis, J. Poblome, M. Waelkens, "What Happened after the Seventh Century? A Different Perspective on Post-Roman Rural Anatolia", *Archaeology of the Countryside in Medieval Anatolia* (Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2011), s. 177-190; J. Poblome (ed.), *Exempli gratia. Sagalassos. Mom. Waelkens and Interdisciplinary Archaeology* (Leuven: Leuven University Press, 2013); ayrıca bkz. S. Mitchell, "The Settlement of Pisidia in Late Antiquity and the Byzantine Period. Methodological Problems", *Byzantina Roma. Zu Methoden und Inhalten der historischen Geographie des östlichen Mittelmeerraumes* (Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000), s. 139-151; Sinop: Doonan, *Sinop Landscapes: Exploring Connection in a Black Sea Hinterland* (Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 2010). Genel olarak Ortadoğu Anadolu'nun kutsal bölgelerinin arkeolojisi için: T. Vorderstrasse, J. Roodenber (eds.), *Archaeology of the Countryside in Medieval Anatolia* (Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 2009).
- 11 A. Dunn, "The Problem of the Early Byzantine Village in Eastern and Northern Macedonia", *Les villages dans l'Empire byzantin Ve-Xe siècle* (Paris: Lethellieu, 2005), s. 267-278; Yunanistan'da bölgelemlerdeki "melez" nitelikli Ortadoğu yerleşimleri için: S. Bonnier, "Four Ports in a Sea of Mountains: The Lidokri District and Medieval History of Aetolia", *Medieval and Post Medieval Greece: The Carpi Papers* (Oxford: Archaeopress, 2005), s. 3-4; F. Lang, "A Method for the Activity Analysis of Medieval Sites: From the Stratis Surface Survey Project, Acanthia (Western Greece)",

- Medieval and Post Medieval Greece... s. 157-165. J. Rosser, "Dark Age Settlements in Grevena (Southwestern Macedonia)", *Les villages dans l'Empire byzantin Ve-Xe siècle*, s. 279-286. M. Veikou, "Rural Towns and In-Between or Third Spaces: Settlement Patterns in Byzantine Epirus (7th-9th Centuries) from an Interdisciplinary Approach", *Archologia Medievalis* 36 (2009): 43-54. M. Veikou, "Urban or Rural? Theoretical Remarks on the Settlement Patterns in Byzantine Epirus (7th-11th Centuries)", *Byzantinische Zeitschrift* 103 (2010): 179-193. M. Veikou, *Byzantine Epirus: A Topography of Transformation, Settlements of the Seventh-Tenth Centuries in Southern Epirus and Aetolacarcania, Greece* (Leiden, Boston: Brill, 2012). Bulgariştare R. Raşev, V. Dinchev, B. Borisov, "Le village byzantine sur le territoire de la Bulgarie contemporaine", *Les villages dans l'Empire byzantin Ve-Xe siècle*, s. 351-362. Anadolu: K. Belke, "Das byzantinische Dorf in Zentralanatolien", *Les villages dans l'Empire byzantin Ve-Xe siècle*, s. 425-435. F. Trombley, "Town and territory in Late Roman Anatolia (late 5th to early 7th c.)", *Recent Research in Late Antique Urbanism* (Portsmouth: Journal of Roman Archaeology, 2001), s. 221. Sürme P. L. Gatter, "Les villages du Proche-Orient protobyzantin: nouvelles perspectives 1994-2004", *Les villages dans l'Empire byzantin Ve-Xe siècle*, s. 101-119. M. O. Roussel, C. Ducette, "L'élevage dans la steppe à l'époque byzantine: indices archéologiques", *Les villages dans l'Empire byzantin Ve-Xe siècle*, s. 488-491.
- 12 A. Dunn, "The Byzantine Topography of Southeastern Macedonia: A Contribution", *Μνήμη Δ. Αδαμίου, Πόλις και χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη. Πρακτικά Αρχαιολογικού Συνεδρίου, Κόλλαινα 9-11 Μαΐου 1986* (Selanik, 1990), s. 367-372.
- A. Dunn, "From Polis to Kastron in Southern Macedonia: Amphipolis, Khrysopolis, and the Strymon Delta", *Gastrum 5. Archéologie des espaces agraires méditerranéens du Moyen Âge Actes du colloque de Murcie (Espagne) tenu du 8 au 12 mai 1992* (Madrid, Rome, Murcia: Casa de Velazquez, École française de Rome, Ayuntamiento de Murcia, 1999), s. 399-415. A. Dunn, "Continuity and Change in the Macedonian Countryside", *Recent Research on the Late Antique Countryside* (Leiden, Boston: Brill, 2002), s. 535-586. A. Dunn, "Byzantine and Ottoman Maritime Traffic in the Estuary of the Strymon. Between Environment, State, and Market", *Medieval and Post Medieval Greece. The Corfu Papers* (Oxford: Archaeopress, 2009), s. 15-36. URL: www.birmingham.ac.uk/reso/arch/activity/hmms/research/projects/strymon-surveys.aspx Yukarı
- geçmişte Türkiye'de bu döneme odaklanan bazı çalışmalar için: A. Özdoğan, E. Akıncı, N. Neşioğlu (ed.), *1. Uluslararası 50. Gölü Bizans Anıtlarının Sempozyumu* (İstanbul, 15-28 Haziran, 2007). On İkinci ve On Üçüncü Yüzyıllarda Bizans Döneminde Değişim. Bildiriler (İstanbul: Vebis Koç Vakfı, 2010), s. 232-233.
- 13 T.E. Gregory, "The Byzantine Problem", *The Sydney Cyprus Survey Project. Social Approaches to Regional Archaeological Survey* (Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology, University of California, 2009), s. 283-284. T.E. Gregory, "Ceramics, Metadata, and Expectations: The Problems of Synthetic Interpretation of Survey Data for Medieval Greece", *Medieval and Post Medieval Greece. The Corfu Papers* (Oxford: Archaeopress, 2009), s. 79. M.L. Rautman, "Archaeology and Byzantine Studies", *Byzantinische Forschungen* 15 (1990): 148. T.E. Gregory, "Ceramics, Metadata, and Expectations: The Problems of Synthetic Interpretation of Survey Data for Medieval Greece", s. 84. G.D.R. Sanders, "Problems in Interpreting Rural and Urban Settlements in Southern Greece, AD 365-700", *Landscape of Change: Rural Evolutions in Late*
- Antiquity and the Early Middle Ages* (Aldershot: Ashgate, 2004), s. 64. Ayrica bkz. J.F. Cherry, "Regional Survey in the Aegean: The New Wave (and After)", *Beyond the Site. Regional Studies in the Aegean Area* (Lanham, New York, Londra: University Press of America, 1994), s. 102.
- 15 P.M. McManus (ed.), *Archaeology and Display and the Public: Museology and Interpretation* (Londra: University of London, 1996).
- 16 F. Tilden, *Interpreting Our Heritage* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1977 [1957]), s. 8-9. Ayrica bkz. C.M. Hall, S. McArthur (eds.), *Integrated Heritage Management: Principles and Practice* (Londra: The Stationery Office, 1998). Bölüm 8. tablo 8.1.
- 17 H. Cleere, "Introduction: The Rationale of Archaeological Heritage Management", *Archaeological Heritage Management in the Modern World* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1989), s. 6. L. Doughty, A. Orbach, "Visitor Management and Interpretation at Prehistoric Sites", *Mediterranean Prehistoric Heritage. Training, Education and Management* (Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 2007), s. 41-56. 2007. A. Orbach, "Encouraging 'Cultural Identity' in Planning for the Presentation and Promotion of Cultural Heritage Sites", *La gestione del patrimonio culturale. Cultural Heritage Management* (Atti del VI Colloquio Internazionale Accessibilità ai beni culturali e ambientali, Cesena 4-8 Dicembre 2002) (Roma, 2002), s. 72. Ayrica bkz. Rowlands, "The Politics of Identity in Archaeology", *Social Construction of the Past. Representation as Power* (Londra, New York: Routledge, 1994), s. 130.
- 18 G. Grimwade, B. Carter, "Managing Small Heritage Sites with Interpretation and Community Involvement", *International Journal of Heritage Studies* 6/1 (2000): 44. K. Kasvikis, N. Vella, L. Doughty, "National Curricula and the Politics of Archaeology", *Mediterranean Prehistoric Heritage. Training, Education and Management* (Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 2007), s. 198. U. Serin, "Byzantium-Early Islam and Byzantine Cultural Heritage in Turkey", *Byzantium Early Islam. Cultural Heritage Management: Shared Experience beyond Boundaries* (Selanik: Hellenic Society for the Protection of the Environment and the Cultural Heritage, 2008), s. 214-215.
- 19 M. Shanks, I. Hodder, "Processual, Postprocessual and Interpretative Archaeologies", *Interpreting Archaeology: Finding Meaning in the Past* (Londra, New York: Routledge, 1995), s. 6-7. M. Shanks, C. Tilley, *Re-Constructing Archaeology. Theory and Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), s. 108-109.
- 20 Arkeolojinin eğitim, kültürel kimlik, milliyetçilik ve koruma politikaları ile ilgili ilişkisi sıkça bilimsel tartışma konusu olmuştur. Bu konudaki kaynaklar da oldukça kapsamlıdır. Birkaç örnek verilebilir: P. Gathercole, D. Lowenthal (ed.), *The Politics of the Past* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1990). P. Graves-Brown, S. Jones, C. Gamble (eds.), *Cultural Identity and Archaeology: the Construction of European Communities* (Londra, New York: Routledge, 1996). P. Kohl, C. Fawcett (eds.), *Nationalism, Politics and the Practice of Archaeology* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995). L. Meskell (ed.), *Archaeology under Fire: Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East* (Londra, New York: Routledge, 1998). S. Shennan (ed.), *Archaeological Approaches to Cultural Identity* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1989). N.A. Silberman, *Between Past and Present: Archaeology, Ideology, and Nationalism in the Modern Middle East* (New York: H. Holt, 1989). N.A. Silberman, "From Masada to Little Bighorn: The Role of Archaeological Site Interpretation in the Shaping of National Myths", *Conservation*
- and Management of Archaeological Sites* 3 (1999): 9-15. P. Stone, R. MacKenzie (eds.), *The Excluded Past: Archaeology in Education* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1990). Türkiye örneğinde ise: M. Özdoğan, "Türkiye Cumhuriyeti ve Arkeoloji: Siyasal Yarınlendirmeler-Değişiklikler ve Gelişim Süreci", *Bilgi 1993-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılına Toplu bir Hakla Uluşturması* (Konstanz, L. Şişeler-Kültür-Uluşturması İşgileri (10-12 Aralık 1998 Ankara) (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999), s. 193-214. M. Özdoğan, *Türk Arkeolojisi Sorunları ve Koruma Politikaları* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2001). M. Özdoğan, *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006).
- 21 M. Diaz-Amoreu, T. Champion (eds.), *Nationalism and Archaeology in Europe* (Londra: UCL Press, 1996), s. 20. R. MacKenzie, P. Stone, "Introduction: The Concept of the Excluded Past", *The Excluded Past: Archaeology in Education* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1990), s. 5.
- 22 *Euromed Heritage III: Byzantium Early Islam (BYZELIS) Project N°ME/ADOC/2000/2005-13* (2003) 076-566. Bu projenin sonuçları için: P. Atzaka, C. Papakyriakou, A. Phota (eds.), *Byzantium Early Islam. Cultural Heritage Management: Shared Experience beyond Boundaries* (Selanik: Hellenic Society for the Protection of the Environment and the Cultural Heritage, 2008). U. Serin, "Byzantium-Early Islam and Byzantine Cultural Heritage in Turkey", *Byzantium Early Islam...*, s. 209-239.
- 23 V. Konidros, P. Mercouris, "The Byzantium-Early Islam Project: Theory and Practice of Heritage Management in a Region of Conflicts", *Byzantium Early Islam...*, s. 47-49. P. Mercouris, "Best Practices for Cultural Heritage in the MEDA Countries of Cyprus, Israel, the Palestinian National Authority and Turkey: A Summary", *Byzantium Early Islam...*, s. 67-89.
- 24 M. Shanks, C. Tilley, *Re-Constructing Archaeology: Theory and Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987), s. 108. M. Shanks, I. Hodder, "Processual, Postprocessual and Interpretative Archaeologies", *Interpreting Archaeology: Finding Meaning in the Past* (Londra, New York: Routledge, 1995), s. 10. Hristiyanlık ve İslam arasındaki ilişki ve Osmanlı döneminde Anadolu'da farklı kısıtlanın için ve geleneklerinin harmanlanması konusunda: F.W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans* (Oxford: Clarendon Press, 1929), s. 61-97. S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century* (Berkeley, Los Angeles: Londra: University of California Press, 1971). Ayrica bkz. I. Ortaylı, *Osmanlı'nın Yeniden Keşfetmesi* (Tarih: Tmş, 2006).
- 26 L. Doughty, A. Orbach, "Visitor Management and Interpretation at Prehistoric Sites", *Mediterranean Prehistoric Heritage. Training, Education and Management* (Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research, 2007), s. 44. R. MacKenzie, P. Stone, "Introduction: The Concept of the Excluded Past", *The Excluded Past: Archaeology in Education* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1990), s. 3.
- 27 S. Moser, "Archaeological Representation: The Visual Conventions for Constructing Knowledge about the Past", *Archaeological Theory Today* (Cambridge: Polity, 2001), s. 261-264. Görsel kültürün anıtmı oluşturma sürecindeki rolü için: N. Mirzefsky, "What is Visual Culture?", *Visual Culture Reader* (Londra, New York: Routledge, 1998), s. 5-6. I. Rogoff, "Studying Visual Culture", *Visual Culture Reader* (Londra, New York: Routledge, 1998), s. 15.
- 28 R. MacKenzie, P. Stone, "Introduction: The Concept of the Excluded Past", *The Excluded Past: Archaeology in Education* (Londra, Boston: Unwin Hyman, 1990), s. 5.

AKADEMİ DIŞINDA KALMIŞ BİR TARİH HOCASI: DR. MEHMET SELAHATTİN TANSEL

YUNUS PUSTU

Cumhuriyet döneminde tarihçilik alanında önemli bir yeri olan Selahattin Tansel'in hayatı henüz gereği gibi kaleme alınmış değildir. Tansel, eserleri meşhur, ismi maruf, ancak hayatı çok fazla bilinmeyen bir eğitimci, akademisyen ve Milli Eğitim Bakanlığı yöneticisidir.

AİLESİ, DOĞUMU, EVLİLİĞİ VE VEFATI

İlk –ve çok bilinmeyen– adı Mehmet olan Selahattin Tansel, rumî 12 Ağustos 1324 (25 Ağustos 1908) tarihinde Kocaeli iline bağlı Gebze ilçesinin Mudarlı köyünde dünyaya geldi.¹ Ailesinin kökeni Trabzon'un Of ilçesine dayanır. Babası, medrese tahsili görmüş, aynı zamanda müftülük yapmış

olan Of'lu Zeynelabidin Efendi'dir. Padişahın huzur derslerinin "mu-karrir" ve "muhataplar"ından olması nedeniyle Zeynelabidin Efendi'ye dönemin padişahı² tarafından Gebze bölgesinde bir miktar arazi tahsis edilmiş, bu sayede ailenin yeni ikamet yeri de burası olmuştur.³

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye nüfus tezkeresinde milliyetinin Türk olduğu kaydedilen Tansel'in annesi Server Hanım'dır.⁴ Zeynelabidin Efendi iki evlilik yapmış, Server Hanım'dan dört ve diğer eşinden de dört olmak üzere toplam sekiz çocuk sahibi olmuştur. Server Hanım'dan doğan çocukların en küçüğü olan Selahattin Tansel'in iki ablası ve bir ağabeyi vardır. Zeynelabidin Efendi'nin diğer eşi ve ondan doğan çocukları hakkında ise bir malumata sahip değiliz.⁵

Mehmet Selahattin Tansel 9 Temmuz 1937 tarihinde, kendisi gibi Mudarlı nüfusuna kayıtlı olan Cahide Hanım (d. 1 Temmuz 1914) ile evlendi.⁶ Cahide Hanım dönemin şartlarına göre kültürlü bir hanımefendi olup Ankara'da bulunan İsmet Paşa Kız Enstitüsü mezunlarındandı.⁷ Bu evlilikten Ahmet Buke (d. 26 Eylül 1939), Hüseyin Aydın (d. 29 Mayıs 1945), Burak (d. 18 Eylül 1953) isimli üç erkek ve Selver Şebgün (d. 27 Haziran 1955) adında bir kız çocuk dünyaya

geldi. Eşi 10 Temmuz 2003 tarihinde 89 yaşında vefat eden Tansel'in⁸ çocuklarının üçü halen hayattadır. 70'li yılların önde gelen bestekârlarından ve ses sanatçılarından olan ortanca oğul Aydın Tansel ise 2016 yılı Nisan ayı başında Bodrum'da vefat etti ve Bodrum Gümüşlük Mezarlığı'na defnedildi.⁹

Meslek hayatına ayırdığımız bölümde ayrıntılı olarak sıralayacağımız memuriyetlerini tamamlayıp 23 Temmuz 1971 tarihinde 41 yıllık hizmet süresini doldurarak emekliye ayrılan Selahattin Tansel, dokuz yıllık bir emeklilik hayatının ardından 5 Mart 1980 tarihinde 72 yaşında vefat etti.¹⁰

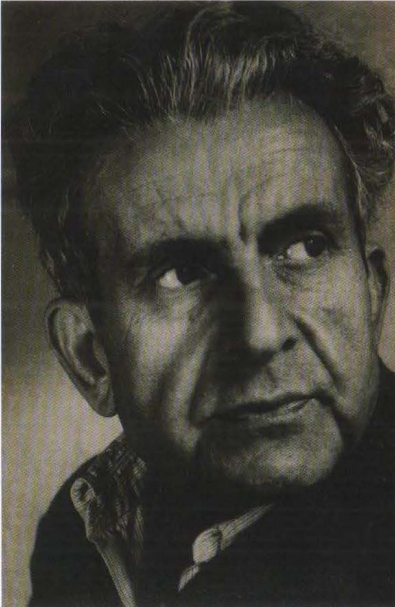
Tarihi vesikalar üzerine çalışmak, eski güzel yazılarla uğraşmak ve bahçe işleriyle meşgul olmaktan hoşlanan¹¹ Tansel'in vefatı, kızının verdiği bilgiye göre üçüncü kez geçirdiği enfarktüs neticesinde olmuştur.¹² Sağlığında Ankara'nın Bahçelievler semtinde ikamet eden¹³ yazarın kabri de Ankara Karşıyaka Mezarlığı'ndadır.¹⁴

TANŞILI

İlköğrenimini 1922 yılında Gebze İlkokulu'nda tamamlayan Mehmet Selahattin Tansel, 1929 yılında İstanbul Muallim Mektebi'nden mezun oldu. 1931 yılında İstanbul

Mehmet Selahattin Tansel (25 Ağustos 1908-5 Mart 1980).

Fotoğraf: Selahattin Tansel'in kızı Selver Şebgün Tansel'den temin edilmiştir.

Selahattin
Tansel'in,
Ankara
Karşıyaka
Mezarlığı'nda
bulunan kabri.

(9 Aralık 1931-31 Ağustos 1933), Yozgat Lisesi (1 Eylül 1933-Ekim 1936), Merzifon Orta Okulu (13 Ekim 1936-27 Eylül 1937), Ankara I. Orta Okulu (29 Eylül 1937-24 Kasım 1941), Ankara IV. Orta Okulu (4 Kasım 1941-23 Aralık 1943) ve Ankara Atatürk Lisesi'nde (23 Aralık 1943-1 Haziran 1947) tarih ve coğrafya öğretmenliği yaptı.²⁰

2 Haziran 1947 tarihinde 6000 lira maaşla Orta Öğretim Genel Müdürlüğü'nde şube müdürlüğü görevine atanan Tansel, 20 Haziran 1956'ya kadar bu görevde kaldı. Dokuz yıllık bir idarecilikten sonra 20 Haziran 1956 tarihinde tekrar öğretmenlik vazifesine döndü ve 3 Mayıs 1958 tarihine kadar Ankara İlköğretim Okulu'nda bu vazifeyi tarih öğretmeni olarak devam ettirdi. Ardından beş yıl Talim ve Terbiye Dairesi üyeliği (3 Mayıs 1958-14 Ağustos 1963) vazifesini yürüttü ve 14 Ağustos 1963-29 Eylül 1967 tarihleri arasındaki dönemde Gazi Eğitim Enstitüsü'nde tarih öğretmenliği yaptı.²¹ Aynı zamanda Harp Okulu'nda siyasi tarih dersleri verdi;²² yine memuriyeti esnasında çeşitli eğitim konuları üzerinde inceleme ve araştırmalarda bulunmak üzere 1955 yılında Bağdat'ta ve 1958 yılında Amerika'da faaliyetler yürüttü.²³

29 Eylül 1967 günü yeniden Talim ve Terbiye Dairesi üyesi olarak görev yapmaya başlayan Tansel, kendi ısı-

Selahattin Tansel'in kitap ve makaleleri

Kitaplar

- 93 Sefer-1877 Harbinin Sebepleri (Ankara: Doğu Matbaası, 1943).
Siyasal Tarih Notları (İstanbul: Harp Okulu, 1949).
27 Mayıs İnkılabını Hazırlayan Sebepler (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1960).
Yüz Fıkra, Yüz Tarih (Ankara: Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik, Yeni Matbaa, 1950). (Diğer basımlar: Ankara, Ayıldız Matbaası, 1963; Ankara: Türkiye Matbaası, 1963).
Atatürk ve Kurtuluş Savaşı 1919-1922 (Ankara: Vakıf Bankası Kültür Yayınları, 1965).
Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı (İstanbul, 1965).
Javuz Sultan Selim. (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969). (2016 yılında eser TürkTarih Kurumu tarafından da

yayınlanmıştır)
Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri (İstanbul, 1971) (1999 ve 2014 yıllarında eser Türk Tarih Kurumu tarafından da yayımlanmıştır).
Mondros'Yan Mudanya'ya Kadar, 4 cilt (Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, 1973).

Makaleler

- "Osmanlı Prusya Münasebetleri Hakkında", Belleteri 10/38 (1946): 271-292.
"Osmanlı-Leh Münasebetleri 1764-1768", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 4 (1946): 69-84.
"1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 8/4 (1950): 477-536.

- "Silâhsor'un Feth-nâme-i Diyar-ı Arab Adlı Eseri", Tarih Vesikaları Dergisi 1/2 (197) (1958): 430-454.
"Silâhsor'un Feth-nâme-i Diyar-ı Arab Adlı Eseri", Tarih Vesikaları Dergisi 1/3 (68) (1960): 430-454.
"Atatürk", Atatürk'ü Anarken (10-17 Kasım 1960) (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1960), s. 14-16.
"Yeni Vesikalar Karşısında Sultan İkinci Bayezid Hakkında Bazı Mütalaaalar", Belleteri 27/106 (1963): 185-236.
"Malazgirt Savaşı Hakkında", Malazgirt Zaferi ve Alp Arslan (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971), s. 13-26.
"İskilâk ve İskilâk Savaşı", Büyük Zaferim 50. Yıldönümüne Armağan (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972), s. 272-279.

teğiyle 14 Haziran 1971 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı Özlük İşleri Genel Müdürlüğü'ne ilettiği dilekçeyle, 41 yıl 8 ay 3 gün süren hizmet hayatının ardından 23 Temmuz 1971 günü emekliliğe hak kazandı. "Genel idari hizmetler" sınıfından emekli olan Tansel'in o esnada memuriyet kadro derecesi 1, kademesi ise 4'tü.⁴⁴

Selahattin Tansel memuriyeti sırasında 2-10 Aralık 1946 ve 18-23 Mart 1957 tarihlerinde toplanan ill. ve VI. Milli Eğitim Şurası toplantılarına ortaöğretim şube müdürü (1946) ve Talim ve Terbiye Kurulu üyesi (1957) sıfatıyla katılmıştır; bahsi geçen III. Eğitim Şurası'nda, Aile ve İş Birliği Komisyonu üyeleri arasında da yer almaktaydı.⁴⁵

Tansel'in yabancı isimli yerleşim yerlerinin adlarının Türkçeleştiril-

mesi için oluşturulan çalışma grubuna dâhil edildiğini de Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde yer alan bir kararnameden anlıyoruz. Belgenin içeriğinde mesai saatleri dışında ve ücretli olarak bu işle görevlendirilen bir grubun bulunduğu; grupta görev yapan Kemal Edip Kürkçüoğlu'nun (1902-1977) emekliye ayrıldığı ve bu sebeple o sıralarda Talim ve Terbiye Dairesi üyelerinden olan tarih doktoru Selahattin Tansel'in 7 Aralık 1968 tarihinden itibaren bunun için görevlendirildiği zikredilmektedir.⁴⁶

İLMİ YÖNÜ

Babası Zeynelabidin Efendi'nin müftülük yaptığı ve padişahın huzur derslerine katıldığı göz önünde bulundurulursa, Tansel'in ilme müsait bir ortamda dünyaya geldiğini düşünmek pek tabiidir. İleriki dönem-

lerde ortaya koyduğu çalışmalardan da iyi bir zekâyâ sahip olduğu, Osmanlı Türkçesine vâkıf olduğu bellidir. Bunun yanında ailesinin verdiği bilgiye göre ileri derecede Arapça bilmekteydi, Farsça ve İngilizceye de hâkim durumdaydı.⁴⁷

Selahattin Tansel, Osmanlı devletinin yükseliş dönemine ait eserler telif etmenin yanında Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in ilk yılları hakkında da eserler kaleme aldı. Ayrıca çeşitli tarihlerde Türkiye'nin bilim hayatında önemli bir rol oynayan *Belleten* ve *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* gibi bilimsel dergilerde makaleleri yayımlandı.⁴⁸

YUNUS PUSTU

TÜRK TARİH KURUMU UZMAN YARDIMCISI
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
DOKTORA ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

1. ESA, Selahattin Tansel Dosyası. Bu arşivde bulunan evrakta Selahattin Tansel'in rumî 12 Ağustos 1312 tarihinde doğduğu açık olarak görülmektedir. Bu ise miladî 25 Ağustos 1900 tarihine denk düşmektedir. Ancak Emekli Sandığı'ndan edindiğimiz diğer belgelerde Tansel'in rumî doğum tarihi birkaç yerde 12 Ağustos 1900 şeklinde mîladiye çevrilmiştir. Bu durum tarih çevirilerinde zaman zaman rastlanılan karışıklıklardan kaynaklanıyor olrsa gerekir.
2. Bu bilgi M. Selahattin Tansel'in ailesi tarafından aktarılmıştır. Zeynelabidin Efendi'nin huzur derslerine katıldığı dönemde 27 Nisan 1909-3 Temmuz 1918 arasında Mehmed Reşad ve 4 Temmuz 1918-1 Kasım 1922 arasında Mehmed Vahideddin hüküm sürer. Arazisi tahsis edilen hangi padişah olduğu tespit edilememiştir.
3. Şebün ve Burak Tansel'in bu yönde verdiği sözlü bilgisi. Ebu'l-Ulâ Mardin'in *Huzur Dersleri* isimli eseri de desteklemektedir. Burada yer alan bilgiye göre 1311 yılından beri Oflu Zeynelabidin Efendi isimli bir mukarrır huzur derslerine katılmıştır. Eserde yer alan bilgilere göre Zeynelabidin Efendi 1331-1341 yılları arasında derslere mukarrır ve muhatap (bir istisna olmak üzere 1335 yılında sadece muhatap) olarak katılmıştır. Bkz. Ebu'l-Ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (İstanbul: İsmail Akgön Matbaası, 1951), s. 158, 568, 571, 574, 577, 581, 585, 588, 591, 595, 599, 504. Zeynelabidin Efendi'nin en küçük oğlu olan Selahattin Tansel'in doğum tarihi yukarıda da belirtildiği gibi 1900 yılıdır. Babasının huzur derslerine ilk katılımı yuı ise belirtilen eserde 1915 tir. Şu durumda Zeynelabidin Efendi derslerine katılım döneminde yaklaşık yedi sene önce Mudurlu'ya gelmiş olabilir mi? Bu soru sebebiyle, Tansel'in Mudurlu'da doğmuş olsa bile nüfusa burada doğmuş gibi kaydedilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.
4. ESA, Selahattin Tansel Dosyası.
5. Şebün Tansel'in verdiği bilgiye göre.
6. ESA, Selahattin Tansel Dosyası.
7. Şebün Tansel'in verdiği bilgiye göre. Bugün Zübeyde Hanım Kız Meslek Lisesi adını taşıyan okul, Ankara Adliyesi'nin karşısında yer almaktadır.
8. ESA, Selahattin Tansel Dosyası. 1937 yılında Cahide Hanım'la evlendiği hakkında ayrıca bkz. Afşın Oktay-Bağlum, "Tansel Selahattin", *Rijstophiler Ansiklopedisi* 1959 (Ankara, 1959), s. 260; Afşın Oktay, "Tansel Selahattin", *Who's Who in Turkey 1960* (Ankara, 1960), s. 158.
9. "Aydın Tansel son yolculuğuna uğurlandı", *Hürriyet*, 4 Nisan 2016, <http://www.hurriyet.com.tr/aydin-tansel-son-yolculuguna-ugurlandi-4008031> (erişim tarihi: 29 Aralık 2016).
10. ESA, Selahattin Tansel Dosyası.
11. Oktay-Bağlum, a.g.m., s. 260; Oktay, a.g.m., s. 158.
12. Şebün Tansel'in verdiği bilgiye göre.
13. ESA, Selahattin Tansel Dosyası. Oktay-Bağlum, a.g.m., s. 260; Oktay, a.g.m., s. 158.
14. Şebün Tansel'in verdiği bilgiye göre.
15. Oktay-Bağlum, a.g.m., s. 260; Afşın Oktay, a.g.m., s. 158. 1929 yılında İstanbul Muallim Mektebi'nden mezun olduğu bilgisi geç tarihli ansiklopedik çalışmalarda da tekrarlanmaktadır. Bkz. İhsan İşık, *Türkiye Debiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, c. 8, s. 3422.
16. ESA, Selahattin Tansel Dosyası.
17. "Doktoralılar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 4 (1946): 9-11.
18. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin tarihi ve teşkilatı ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Azmi Süslü, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin 50 Yıllık Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 355, 1986), s. 76.
19. "Doktoralılar", s. 9-11.
20. ESA, Selahattin Tansel Dosyası.
21. ESA, Selahattin Tansel Dosyası. Selahattin Tansel'in Talim ve Terbiye Dairesi üyeliğine naklen ve asaleten atandığı Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi kayıtlarına da girmiştir. Bkz. BCA, 030/01/1270/1412. Niyazi Altunyan'ın *Gazi Eğitim Enstitüsü* isimli kitabında Sosyal Bilgiler Bölümü'nde 1930-1980 yılları arasında görev yapan öğretmenler tablo halinde sıralanırken Selahattin Tansel'in de ismi zikredilmektedir. Bahsi geçen tabloda yer aldığı göre Selahattin Tansel 1945-1970 yılları arasında Gazi Enstitüsü'nde ders verilerin arasındadır. Bkz. Niyazi Altunyan, *Gazi Eğitim Enstitüsü*: Gazi Orta Öğretmen

- Okulu ve Eğitim Enstitüsü (1926-1980) (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 2006), s. 404.
22. Bu bilgi Emekli Sandığı arşivindeki hizmet cetvelinde yer almamaktadır. Dönümü verilen kaynak bu konuda esasır. Bkz. Oktay-Bağlum, a.g.m., s. 260. Kızı Selver Şebün Tansel'in verdiği bilgi de bu konuda ansiklopedinin verdiği bilgiye uyumaktadır.
23. Selver Şebün Tansel'in verdiği bilgiye göre.
24. ESA, Selahattin Tansel Dosyası. Selahattin Tansel'in Talim ve Terbiye Dairesi üyesi olduğu dinen bu daireye başkan vekilliği de yaptığı *Tutanak Dergisi*'nin kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bkz. *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, c. 62, 1. Birleşim, 01.11.1970, s. 20.
25. Üçüncü Milli Eğitim Şurası (2-10 Aralık 1946), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, [Ankara] s. xxiv, xxxiv, 10, 58; Salt Dinc, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihinde III. Milli Eğitim Şurası ve Uygulamaları (2-10 Aralık 1946)", *Çukurova Üniversitesi Türköloji Araştırmaları Dergisi*, s. 38; Salt Dinc, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihinde VI. Milli Eğitim Şurası ve Uygulamaları (08-23 Mart 1957)", *Çukurova Üniversitesi Türköloji Araştırmaları Dergisi*, s. 35.
26. BCA, 030/01/01/02/28/90/95.
27. Kızı Selver Şebün Tansel'in verdiği bilgiye göre.
28. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*'nde o yıllarda makalesi olan belli başlı araştırmacıların arasında şu isimler yer almaktadır: Mustafa Akdağ, Necati Alder, Ekrem Akurgal, Şinasi Altındağ, Necati Aytekin, Ünal Ayılır, Bekir Sıtkı Baykal, Niyazi Borkes, Emin Bilgic, Necdet Bingöl, Pernev Nali Boratav, Orhan Burhan, Saadet Çağatay, W. Eberhard, Nusret Hızır, Halil İnalçık, Reşat İzberak, Zeynep Korkmaz, Mehmet Altay Köymen, Akkade Nimet Kurat, Bahaeddin Ögel, Muhaddes N. Özerdim, Melahat Özgü, Tahsin Özgüç, Faruk Sumer, Muzaffer Şenyerlik, Selahattin Tansel, Mehmet Tuğrul, Osman Turan, Şerafettin Turan, Mübahattin Türkler, Ahmet Edip Üysal, Kemal Edip Ünsal (Kürkçüoğlu), Bkz. Mahmud H. Şakiroğlu, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 9 (İstanbul, 1994), s. 295-296.

AUBREY BEARDSLEY'İN TUHAF MASAL KAHRAMANLARI

BAHAR GÜRSEL

19. yüzyıl sonu Britanya sanatının grotesk illüstratör ve yazarı olarak bilinen ve kısacık hayatına çok sayıda eser sığdırmış olan Aubrey Beardsley, aynı dönemde etkisini hissettirmeye başlayan Art Nouveau akımının da en önemli ve tartışmalı isimlerinden biri oldu. Viktorya dönemi İngiltere'sinin toplum ve değerlerini çizimleri yoluyla acımasızca eleştiren sanatçı, dönemin gözde masal kahramanlarının birkaçını da kendine has üslubuyla sorguladı ve değiştirdi.

Aubrey Vincent Beardsley (1865), Jacques-Émile Blanche (1861-1942), Ulusal Portre Galerisi, Londra.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Blanche,_Beardsley.jpg

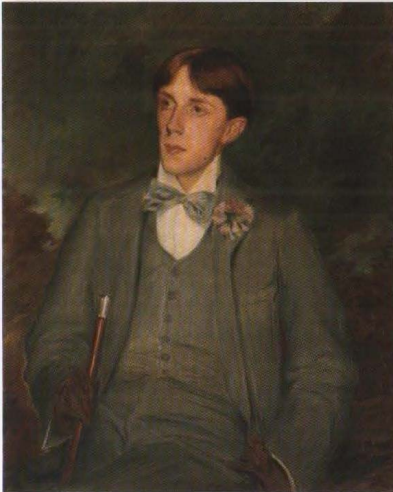
Endüstri Devrimi'nin ve kapitalizmin olanca hızıyla gelişimi, 19. yüzyıl süresince, insanların daha önce hiç aşına olmadığı ve bu yüzden bazen anlamak ve alışmakta zorlandıkları sosyal, ekonomik ve kültürel değişimleri beraberinde getirdi. Tüm bu sürece tanıklık etmiş olan Viktorya dönemi değerler sistemi ve sosyal düzeni ise söz konusu değişime başarıyla uyum sağladı. Bu sebeple, 1880'li yılların sonuna gelindiğinde bir grup sanatçı ve entelektüel, yalnızca kabul görmüş değer ve geleneklere değil, dönemin estetizmin etkisi dışında

kalan sanat ortamına da karşı gelmeye başladı ve 19. yüzyılın son senelerinde Çöküş / Dekadans (Decadence) adını verdikleri karamsar bir sanat akımıyla Viktoryen toplum ve değerlerini acımasızca eleştirdi. Çöküş / Dekadans sanatçıları olumsuz bir bakış açısına sahip olmalarının yanı sıra, normal yerine anormal, doğal olan yerine suni olanı yeğledi ve etkili oldukları dönem süresince hep "yeni"yi aradı.¹

19. yüzyılın sonunda Viktoryen yaşam tarzını cüretkârca eleştiren, döneme adını veren ve "Tek bir amacım var, grotesk olmak. Eğer grotesk değilsem ben bir hiçim"² diyen bir sanatçı vardı: Çöküş / Dekadans akımının önemli ismi, yüzyıl sonunun (fin de siècle) kötü çocuğu Aubrey Vincent Beardsley (1872-1898). Beardsley, sanatını geliştirirken yüzyılın tüm hakim değerlerini küçük gören, bu değerlere saldıran ve kendi üstünlüğünü ileri süren Çöküş / Dekadans'a ek olarak, fikirlerin semboller yoluyla yansıtılmasını savunan sembolizm ve yalnızca sanatta değil hayatın her alanında güzellik ve estetik değerlerin baskın olması gerektiğini savunan estetizmin de etkisi altında kalmıştı. Nesne ve anlam arasındaki doğrudan ilişkiyi vurgulayan sembollere odaklanmış olan sembolizmi takip eden sanatçılar, gündelik hayatın hallerine

olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıyor, sanatın güzelliğinden zevk almayı ve toplumun belkemiği haline gelmiş olan ekonomiyi düzeltmeyi arzu ediyor, sosyal ve siyasi endişelerini sembolizmin değişkenliği yoluyla ortaya çıkarmanın yollarını arıyordu.³ 19. yüzyılın ortalarından itibaren Endüstri Devrimi neticesinde ortaya çıkan materyalizme ve Britanya'nın mütehakkim ve muhafazakâr Viktoryen düzenine karşı bir başkaldırı olarak gelişen estetizm ise yalnızca resim değil, edebiyat, iç tasarım, müzik ve moda gibi farklı alanlarda herhangi bir ahlaki, siyasi veya toplumsal mesaj vermek yerine "sanat için sanat" düsturunu benimsiyor ve güzelliğin peşine düşüyordu.⁴

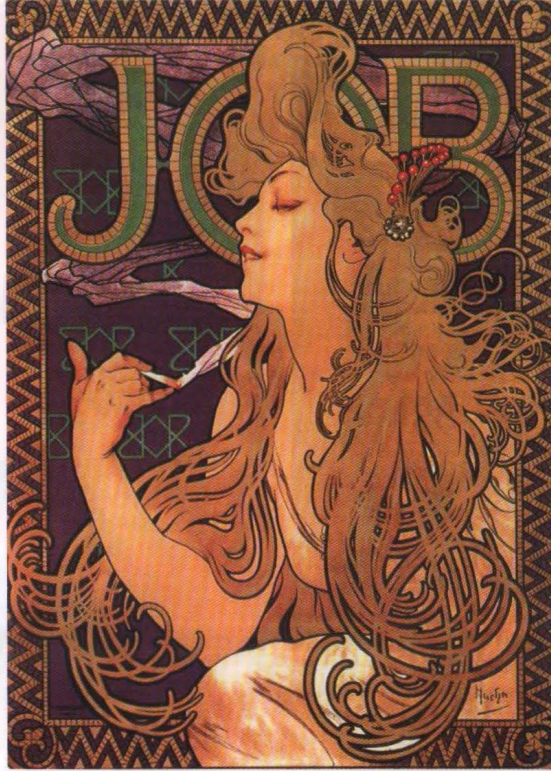
Beardsley, Art Nouveau (yeni sanat) akımının önemli isimlerinden biri oldu ve kendisinden sonra gelen birçok 20. yüzyıl grafik sanatçısını derinden etkiledi. Başta İngiltere olmak üzere Endüstri Devrimi'nin hakim olduğu ülkelerde, 19. yüzyılın taklit eden tarihselciliklerinden bağımsız yeni bir akım olarak doğmuş olan Art Nouveau, 1890-1910 arasında Avrupa ve Birleşik Devletler'de mimarlık, mücevher ve cam tasarımı ve illüstrasyonlarda etkili oldu. Rokokonun yanı sıra Kelt ve Japon sanatından etkilenmiş olan ve çiçekler, yapraklar ve filizler benzeri doğal formları

betimleyen, geometrik çizgiler üzerine kurulu bir dekoratif sanat anlayışını ortaya koydu. Art Nouveau sanatçıları için esas saik, 19. yüzyıla kadar sanatta hâkim olan geleneksel akımlara bir son vermek ve sanatı modernleştirmekti. Onlara göre, Endüstri Devrimi ile ortaya çıkan üretim anlayışı neticesinde sanat eserlerinin kalitesi düşmüş ve yaratıcılık ve ustalık tamamıyla göz ardı edilerek eski eserlerin ucuz kopyaları imal edilmeye başlamıştı. Art Nouveau ise yalnızca heykel ve resme değil, maharet ve titizlik gerektiren gümüş işçiliği veya marangozluk gibi tüm hünerlere önem veriyor, sanatsal üretimi bir bütün olarak algılıyordu.⁴

Bu yeni sanatın en önemli isimlerinden biri, 1900 yılında Paris'te düzenlenen fuarda (l'Exposition Universelle) kendini iyice göstermiş olan Çek sanatçı Alphonse Mucha (1860-1939) oldu. Her ne kadar bir Art Nouveau sanatçısı olarak addedilmekten pek hazzetmiş olmasa da, Mucha 1871'de nihayete eren Fransa-Prusya Savaşı ve I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1914 senesi arasında kalan ve bilhassa Fransa için kültürel, sanatsal ve teknolojik unsurlar açısından inkişaf sembolü haline gelmiş olan barış ve refah dönemi *Belle Époque*'un (Güzel Çağ) en önemli ustalarından biri olarak anıldı. İllüstrasyonlarında kullandığı yumuşak renkler, Bizans mozaikleri benzeri geometrik şekiller, çiçek ve bitki desenleri Art Nouveau'nun tanımlayıcı özellikleri haline geldi. Resimlerinde çoğunlukla topuz yerine uçan saçları olan ve neoklasik elbiseler giyen kadın tasvirlerini kullanan Mucha, hazırladığı reklam posterlerinin birinde bir kadını sigara içerken betimleyerek, toplum içinde bu tarz bir davranışın makbul olmadığını kesin bir şekilde telaffuz eden Viktorya dönemi kadınından çok farklı bir yeni kadın imajı da yaratmayı başarmıştı.⁵ Beardsley de benzer bir yolu sanat yaşamı boyunca izleyecekti.

Küçük yaşlardan itibaren edebiyat ve müzik eğitimi alan, kız kardeşiyle birlikte verdiği piyano konserlerinde "çocuk deha" olarak anılan Beardsley

Alphonse Mucha'nın Job Sigara Kağıdı reklamı için hazırladığı poster (1896).

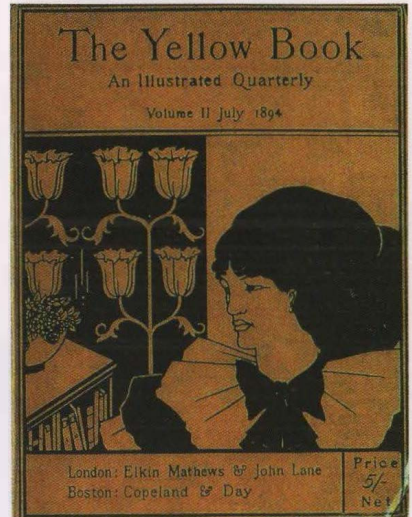
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Alphonse Mucha_-_Job_Cigarettes.jpg#/media/File:Alphonse Mucha_-_Job_Cigarettes.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Alphonse_Mucha_-_Job_Cigarettes.jpg#/media/File:Alphonse_Mucha_-_Job_Cigarettes.jpg)

yedi yaşına geldiğinde, yirmi yıldan az bir zaman içinde onu öldürecek olan tüberküloz hastalığına yakalandığı çoktan fark ediliyordu. Akabinde yatılı bir okulda eğitim görmeye başlayan illüstratör, 1889'da Londra'da bir sigorta şirketinde çalışmaya başladı ve bu işi ünlü yayıncı Joseph Malaby Dent (1849-1926) ile anlaşana kadar sürdürdü. 1894 senesinde alışılmış geleneksel dergiler tarafından yazıları kolaylıkla kabul edilmemiş olan sanatçılar için Londra ve Boston'da yayın hayatına dâhil olan ve editörlüğünü Amerikalı yazar Henry Harland'ın (1861-1905) yaptığı *The Yellow Book*'un (Sarı Kitap) sanat editörlüğü görevini üstlendi. 1896 yılında *The Savoy*'u yayımlamaya başladı ve bu derginin ilk sayısında George Bernard Shaw (1856-1950) ve William Butler Yeats (1865-1939) gibi yazarların eserlerine yer verdi. Bizzat yazmaya başladığı ama asla bitiremediği, Alman besteci Richard Wagner'in (1813-1883)' 1845 tarihli

aynı adlı operasının da kahramanı olan, Ortaçağ Almanya'sının ünlü şair ve müzisyeni (minnesinger) Tannhäuser ve Venus arasındaki ef-

The Yellow Book (1894).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Yellow_book_cover.jpg

SALOMÉ

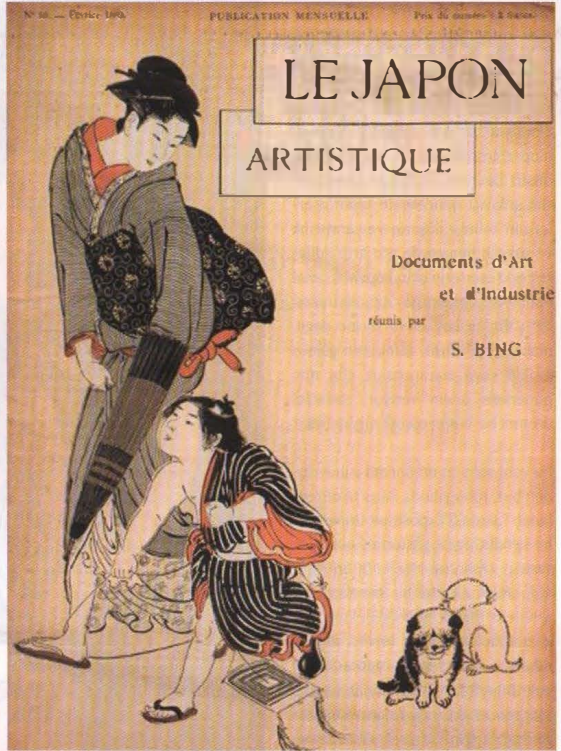
OSCAR WILDE

ILLUSTRATED BY
AUBREY BEARDSLEY

Aubrey Beardsley, "Tavus Kuşu Etek", Oscar Wilde'in *Salomé* adlı oyunu (1894) (üstte).

S. Bing, *Le Japon Artistique* (Şubat 1889) (sağda).

sanevi aşkı konu alan *Under the Hill* (Tepenin Altında) adlı erotik romanın ilk bölümünü de burada okurla buluşturdu.⁸ Sanat yaşamı boyunca birçok farklı dergi için illüstrasyonlar, ucuz ticari ürünler değil bilakis grafik sanatına ait birer ürün olduğunu düşündüğü *Art Nouveau* posterler, ayrıca karikatürler, tiyatro afişleri ve ilanlar hazırladı. Bu açıdan bakıldığında, estetiğin diğer temsilcilerine benzer şekilde "sanat için sanat" icra etmek fikrini savunduğu gibi, maddi kazanç sağlayacak ve

her ne kadar efemeral olsa da özünde yüksek sanat barındıracak ticari eserleri de üretme ve bunları birer sanat eseri olarak kabul ettirme yolunu seçen bir sanatçı oldu.

Hayat hikâyesini kaleme alan yazarlardan birinin belirttiği üzere "güzelliğin kölesi"⁹ olan sanatçı, dandyizm'in¹⁰ etkisinde kaldı. 18. yüzyıl sonunda İngiliz George Bryan (Beau) Brummell'in (1778-1840) giyim kuşam, hal ve tavırlarından ilham alınarak ortaya çıkan bu akıma, Burjuva Devrimi'nin akabinde, 19. yüzyılın ortalarına doğru Fransa'da Charles Baudelaire (1821-1867), Barbey d'Aurevilly (1808-1889) ve Fransız estetiğinin en önemli ismi olan Théophile Gautier (1811-1872) gibi sanatçılar tarafından yeni bir şekil ve yorum kazandırılmıştı. Dandyizm tamamiyle maskülen bir kavramdı ve bir dandy için kişisel estetik, fiziksel güzellik ve zarafet en önemli mefhumlardı. Sıradanlıktan/baygınlık-

tan nefret eden dandy'ler, Endüstri Devrimi neticesinde burjuva toplumunda kendilerini iyice göstermiş olan eşitlik, endüstri ve yararlılık gibi değerlere tamamen karşı çıkıyor, kendi üstünlüklerini aristokratik tavırları, kusursuz giyimleri ve baygınlık ve kabalık karşısında gösterdikleri küçümsenmeye tanınıyordu.¹¹ Britanya dandyizmi'nin en şöhretli isimlerinden biri olan Oscar Wilde'in (1854-1900) süs ve ihtişamı yerine, Baudelaire'in disiplin ve itidalini tercih etmiş olan bir dandy şeklinde karşımıza çıkması,¹² Beardsley'in güzellik, kıbarlık ve zarafete olan saplantılı düşkünlüğünü bir nebze olsun açıklar. Bu aynı zamanda, hiç sevmediği geç 19. yüzyıl dönemi İngiltere'sinin değerlerine dair keskin eleştirel bakışının temellerinden birini oluşturur.

Beardsley'in profesyonel sanat yaşamı yaklaşık altı yıl süren kısacık bir dönemi kapsadı, fakat her zaman,

Aubrey Beardsley'in hekim, sanat eleştirmeni ve minyatür koleksiyoncusu John Lumsden Propert (1834-1902) için tasarladığı ex libris (1894).

<https://www.wikia.org/wiki/aubrey-beardsley/ex-libris-by-john-lumsden-propert-1894>

takip edilmesi çok zor olan hızlı ve yoğun bir üretim safhası olarak algılandı. Hem yaşadığı çeyrek yüzyıllık dönemde, hem de ölümünden sonra yazılmış olan birçok ikinci el kaynakta Beardsley'in adı ve eserleri zikredildiğinden hemen akla gelen ve en çok atıfta bulunulan isim yine Çöküş / Dekadans döneminin en önemli temsilcilerinden Oscar Wilde'dı. Wilde'in kendisinden önce ve sonra birçok yazılı ve görsel esere konu olan, yaptığı Yedi Tül Dansı neticesinde amcası Kral Herod'dan Vafatçı Yahya'nın başını isteyip alan Prenses Salomé'yi anlattığı tek perdelik Fransızca trajedisi Salomé (1891), yayımlandıktan üç yıl sonra sevgilisi Lord Alfred Bruce Douglas (1870-1945) tarafından çok da başarılı olmayan bir şekilde İngilizceye çevrildi. Bu nüshanın tam sayfa siyah beyaz çini mürekkebi illüstrasyonları Beardsley tarafından hazırlandı, ancak kitap basılmadan sansüre takıldı.¹⁵ Bundan bir yıl sonra Wilde'in eşcinsellik sebebiyle tutuklanması esnasında kolunun altında taşıdığı ve büyük olasılıkla Fransızca bir roman olan sarı ciltli kitabın *The Yellow Book* sanılması üzerine Beardsley, derginin sanat editörlüğü görevinden alındı. Bu kitabın Pierre Louÿs'in (1870-1925) *Aphrodite* adlı romanı olduğu birden fazla kaynaktan belirtmişse de,¹⁶ bahsi geçen eserin basım yılı 1896'ydı ve bu yüzden yazarın bu kitabın bir kopyasına 1895'te sahip olması da imkânsızdı. Wilde'in tutuklanmasının akabinde *The Yellow Book*'ta yazıları yayımlanan bazı ünlü yazarlar dergiye bir daha katkıda bulunmayacaklarını belirtti ve basımevinin camları bir grup tarafından kırıldı. Beardsley'in şiddetli bir biçimde protesto edilip işini kaybetmesinin en önemli sebebi Wilde'la arasındaki işbirliği ve arkadaşılığı hiç şüphesiz, ama *Salomé* için hazırladığı ve kadınlarla ilgili bakış açısını tüm açıklığı, farklılığı ve cesurluğuyla anlatmış olan çizimler de bu olumsuz ortama katkıda bulunmuştu.

Beardsley, 1848 yılından itibaren kendilerine Ortaçağ ve geç Rönesans sanatını (Raffaello öncesi sanatçıları) örnek almış olan preraffaellistlerin yeşil-mavi gözlü, bakır renkli

uzun bukleleri olan, düşünceli ve vakur duruşlu duygusal Rönesans kadınlarından esinlenerek yaratmış olduğu dişi karakteri, yüzyılın sonunda yaptığı çizimlerde yepyeni ve nispeten ürkütücü ve şeytani bir kadın/hermafrodit havasına büründürdü.¹⁵ Bunu yapmasındaki temel amaç, Viktorya dönemi kadınlarının aslında hiç de göründükleri gibi olmadıklarını ve özel hayatlarında ve iç dünyalarında çok farklı hikâyeler ve davranışlar barındırdıklarını illüstrasyonları aracılığıyla yansıtmaktı. Incil'de bahsi geçen bir kadının hikâyesi üzerinden dişi imgesini yoğun bir erotizm ve ürkütücülük ve cinsel açıdan bağımsız, çok güçlü bir karakter şeklinde betimleyen bu *Salomé* illüstrasyonları,¹⁶ Viktorya dönemi kadınının sahip olması ge-

rektiği varsayılan uysallık, tevazu ve çekingenlik gibi vasıfların tam tersi görsel mesajlar verdi ve eleştiri oklarını sanatçının üzerine çekti.

Aubrey Beardsley, sanatı şekillenip olgunlaşırken döneminin diğer sanatçılarına benzer bir şekilde siyah beyaz fotoğrafçılıktan çok etkilendi; hatta kendisiyle özdeşleşmiş olan siyah beyaz illüstrasyonları, fotoğrafı çekildikten sonra fotomekanik bir işlem olan klşe baskı yöntemiyle çoğaltıldı.¹⁷ Preraffaellist kardeşliğinin son dönemlerinin etkisinde kaldığından doğrudan ilham aldığı isim, 1891 yılında ona sanatçı olması tavsiyesinde de bulunan Sir Edward Coley Burne-Jones'tu (1833-1898). İlk siyah beyaz illüstrasyonlarını Sir Thomas Malory'nin (1405-1471) Kral

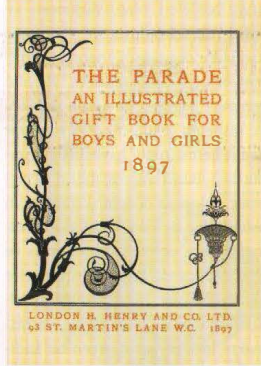
Henri de Toulouse-Lautrec'in dandy yazar Edouard Dujardin (1861-1949) ile birlikte hayran olduğu kabare yıldızları Jane Avril'i (1868-1943) izleyici, Yvette Guilbert'i (1865-1944) ise şarkıcı olarak resmettiği *Divan Japonais* adlı kafeshanının (café chantant) reklamı (1892-1893).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Henri_de_Toulouse-Lautrec_-_09.jpg

Aubrey Beardsley, *The Parade* başlık sayfası (1897).

<https://archive.org/stream/parade-illustrated-whit/page/n7/mode/2up>

Aubrey Beardsley, *Le Morte D'Arthur* (1893-94).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Le_morte_d_arthur-201.gif

Arthur, Merlin, Guinevere, Lancelot ve diğer yuvarlak masa şövalyelerinin herkes tarafından çok iyi bilinen hikâyelerini anlattığı *Le Morte d'Arthur* (Arthur'un Ölümü; ilk basım 1485) adlı kitabının J.M. Dent'in yayınevince basılan 1893-94 tarihli kopması için hazırlandı. Jane Austen (1775-1817) ve Alfred Tennyson (1809-1892) gibi yazarların eserlerini yayımlayan bu yayınevi, Beardsley'de sanat dünyasının merkezine taşıyacaktı. Sanatlar ve El Sanatları akımının ünlü ismi William Morris (1834-1896), *Le Morte d'Arthur* için yarattığı imgerlerde Burne-Jones'un kileri örnek almış olduğu iddiasıyla Beardsley'i intihalle suçlayınca, sanatçı Malory'nin kitabı için Japon sanatı, karikatür, Yunan vaz motifleri ve 16. yüzyıl İtalyan illüstrasyonlarından etkileneceği belirttiği kendi grotesk tarzını yarattı. "Sanat için sanat" fikrinin destekçilerinden olan Amerikalı ressam James Abbott McNeill Whistler (1834-1903) da ilham aldığı isimlerden biriydi.¹⁸ Alexander Pope'un (1688-1744) 1712'de yazdığı ve 1714'te düzelterek yeniden yayımladığı,

bir soylunun diğer bir soylunun kızının saçından bir bukle kesmesi neticesinde vuku bulan önemsiz ve gereksiz kavga ve anlaşmazlığı alaycı bir tonla eleştirdiği *The Rape of the Lock* (Bukleye Tecavüz) adlı şiiri için Beardsley 1896'da illüstrasyonlar hazırlamış, Whistler bunları gördüğünde "Aubrey, çok büyük bir hata yapmışım, sen çok büyük bir sanatçısın" diyerek sanatçıyı gözyaşlarına boğmuştu.¹⁹

Aubrey Beardsley'in geniş siyah ve beyaz alanların hakim olduğu illüstrasyonlarındaki kaligrafivari çizgilere ve çevre çizgilerinin kalınlığına bakıldığında –her ne kadar 1894'te bir mülakat sırasında kendisi söz konusu etkiyi garip bir biçimde reddettiği olsa da–²¹ Japon *ukiyo-e* tahta baskılardan etkilendiği açık bir şekilde ortaya çıkar.²² *Ukiyo-e* sanatçıları bu illüstrasyonlarda günlük hayatın içinde akla gelebilecek her yerde, yürümek ve çay içmek benzeri her türlü fiziksel etkinliği yapan ve hissettiklerini mimiklerle yansıtan, müzisyen ve geysa gibi farklı insanları tasvir eder.²³ "Yüzen dünyanın resimleri" anlamını taşıyan tahta baskılar ilk başta tek renkliyken 18. yüzyılın ortasından itibaren çok renkli olarak üretilmeye başlandı ve Beardsley ya da Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901) benzeri *Art Nouveau* illüstratörleri için ilham kaynağı olmakla kalmayıp, doğayla ilgili izlenimlerini resimlerine yansıtmış olan Claude Monet (1840-1926) gibi empresyonistleri ve Edgar Degas (1834-1917), Vincent van Gogh (1853-1890) ve Pierre Bonnard (1867-1947) gibi sanatçıları da etkiledi. 1800'li yılların ortasından itibaren bu ilgi kapsamında Batılı sanatçıların ilham aldığı en önemli iki *ukiyo-e* ustası Kitagawa Utamaro (1753-1806) ve Katsushika Hokusai (1760-1849) oldu. 1878'de Paris'te düzenlenen Dünya Fuarı esnasında Batı'daki etkisi (*japonisme*) çok yoğun hissedilmiş olan Japon sanatına dair, 1888-1890 arasında ünlü sanat simsarı Siegfried "Samuel" Bing (1838-1905) tarafından *Le Japon Artistique* adlı bir dergi bile yayımlandı. Beardsley, Utamaro'yu ve diğer *ukiyo-e* sanatçılarını İngiltere'ye tanıtan önemli isimlerden biri olan Whistler'in²⁴ Japon motiflerini uyarlama ve dönüştürme yeteneğine hayran kaldı.²⁵ Ressamın 1870'lerde milyonlarca koleksiyoncusu Frederick Richards Leyland'ın (1831-1892) Londra'daki evinin bir odasının duvarlarına yaptığı iki adet tavus kuşu tasvirinden *Salome*'nin illüstrasyonlarını hazırlarken çok etkilendi ve Japon sanatında birçok sanatçı tarafından sıkça kullanılmış olan bu imgeyi

Beardsley'in şiddetli bir biçimde protesto edilip işini kaybetmesinin en önemli sebebi Oscar Wilde'la arasındaki işbirliği ve arkadaşlıktı hiç şüphesiz, ama Salomé için hazırladığı ve kadınlarla ilgili bakış açısını tüm açıklığı, şarkıllığı ve cesurluğuyla anlatmış olan çizimler de bu olumsuz ortama katkıda bulunmuştu.

ünlü "tavus kuşu etek" tasarımında kullandı.¹⁶ Bu açıdan bakıldığında, 1893'te ressam ve yazar Sir William Rothenstein'in (1872-1945) kendisine hediye ettiği Utamaro'nun *Shunga*¹⁷ kitabının, gördüğü ilk örnek olmadığı aşıkardır.¹⁸ Özellikle Aristofanes'in MÖ 411'de yazmış olduğu ünlü tek perdelik komedyası *Lysistrata* için 1896'da hazırladığı illüstrasyonlarda Japon erotik resimlerinin etkisi, aşırı abartılı fallik imgelerle kendisini belirgin bir biçimde gösterir. Metinden bağımsız olarak tek başlarına incelendiklerinde basit bir şekilde pornografik olarak değerlendirilebilecek bu çizimler;¹⁹ her ne kadar çok edici kabul edilse de, aynı zaman diliminde Belçikalı sanatçı Félicien Rops (1833-1898) gibi çizerlerin bazı tasvirleriyle karşılaştırıldıklarında pek de müstehcen sayılmazlar.²⁰

Beardsley, 1892'deki Paris seyahati esnasında *Art Nouveau*'nun başka önemli bir ismi olan Henri de Toulouse-Lautrec'in Paris'in gece hayatını tasvir ettiği posterleriyle ve Japon etkisinin hakim olduğu yüksek sanatıyla da tanıştı. İngilizceyi gayet iyi konuşan Fransız sanatçı da Londra'yı ziyaret ettiği zamanlarda Beardsley, Wilde ve Whistler ile görüştü. Aynı Beardsley'de olduğu gibi, Toulouse-Lautrec'in illüstrasyonlarında *ukiyo-e*'nin izlerini olanca açıklığıyla sürmek mümkündür. Sıklıkla kullanılmış gölgeler, düz renkleri çevreleyen güçlü çizgiler, kırılmış kompozisyonlar ve eğik açılar Hokusai'nin sanatçının üzerindeki etkisinin somut kanıtlarıdır.²¹

Tüm bu yoğun uluslararası iletişim ve etkileşime rağmen, çok kısa sürmüş olan hayatı ve on yaşına geldiğinde sanatının ana hatlarının oturmaya başlamış olması da göz önüne

alındığında, Beardsley'in çocukluk yılları boyunca çok popüler ve etkili olmuş olan renkli resimli kitaplarından etkilenmiş olması kaçınılmazdır. Bunların yaratıcıları, "üçlü otorite" olarak adlandırılan, bugün adlarına

çocuk edebiyatı madalyaları verilen Randolph Caldecott (1846-1886) ile Kate Greenaway (1846-1901) ve hiç şüphesiz Walter Crane (1845-1915) idi. Hayatının ilk yıllarında çok meşhur olan Caldecott illüstrasyonlarına na-

The Rape of the Lock (1896).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:RapeofLock-Cave_of_Spleen.jpg

Kitagawa Utamaro, Choju Shohin de Tamagawa River Inu, Irmagi (y. 1804), tahta baskı.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kitagawa_Utamaro_Honolulu_Museum_01_Art_13749.jpg?uselang=tr

Katsushika Hokusai, Kanagawa'nun Büyük Dalgası (y. 1830-1832).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tsunami_by_hokusai_19th_century.jpg?uselang=tr

sıl yaklaştığı pek kestirileme de,¹⁴ 1890'lı yıllarda Beardsley'in yaptığı illüstrasyonları görünce dehşete düşen¹⁵ Greenaway'in kitaplarındaki

"acayip bir şekilde giydirilmiş olan" karakterler ve "düz, aşırı basitleştirilmiş ve dekoratif" tasvirler çocukluk dönemi boyunca sanatçıyı derinden

etkiledi ve zaman içinde olgunlaştırdığı tekniğinin temellerinden birini oluşturdu.¹⁴ Beardsley, 1865-1876 arasında illüstrasyonlarını büyük bir itinayla hazırlamış olduğu otuz yedi adet renkli oyuncak kitap (toy book) sayesinde çocuk edebiyatı eserleri tarihinde önemli bir yer edinmiş olan Walter Crane'in "tek kutsal Crane eserli" olarak tanımladığı bir tablosunu 1894 yılında *The Yellow Book*'un bir nüshasında yayımladı.¹⁵ Bu eser, sanatçının Rönesans ressamı Sandro Botticelli'nin (1445-1510) aşk tanrıçası Venus'ün doğuşu tasvirini yeniden yorumladığı *The Renaissance of Venus* (Venus'ün Yeniden Doğuşu) adlı 1877 tarihli tablosuydu. Bunun öncesinde, 1892'de resimde çizginin/hattın önemini anlatma arzusunda olduğu söyleyen Beardsley, bu ayrımın Crane tarafından *Art Journal* adlı yayında açıklandığını da belirtmişti.¹⁶ Bu kapsamda yorumlandığında, Japon sanatının üzerindeki etkisi aşikâr olan Crane'in çizgilerinin Beardsley'in sanatsal gelişiminde de bir etkiye sahip olduğunu zikretmek çok da yanlış olmayacaktır.

Uzun lafın kısısı, 19. yüzyılın son çeyreğinde doğup büyümüş olan her Anglo-Amerikan çocuk gibi Beardsley de döneminin yeniliklerle dolu çocuk kitaplarını okumuş, bunlardan etkilenip feyz almış ve sanat yaşamı süresince hazırladığı illüstrasyonlarda kendi tarzını geliştirmiş ve çizimlerine yansımıştı. 1897 yılında kız ve erkek çocuklar için yayımlanmış olan *The Parade* (Londra: H. Henry and Co. Ltd) adlı bir resimli armağan kitabın başlık sayfası için hazırladığı illüstrasyonda bile Japon sanatının yoğun etkisiyle çizildiği çok belli olan siyah beyaz *Art Nouveau* filizler, sanatçının isminin baş harfleri sayfanın alt köşesine ilştirilmemiş olmasına rağmen Aubrey Beardsley adını apaçık bir şekilde gözler önüne serer.

Geç 19. yüzyılın tüm kabul görmüş sembolleri ve değerlerine karşı çıkan Beardsley, özellikle kız çocukları üzerinde büyük etkisi olan masallardan birini de kendine has bakış açısı

19. yüzyılın son çeyreğinde doğup büyümüş olan her Anglo-Amerikan çocuk gibi Beardsley de döneminin yeniliklerle dolu çocuk kitaplarını okumuş, bunlardan etkilenip feyz almış ve sanat yaşamı süresince hazırladığı illüstrasyonlarda kendi tarzını geliştirmiş ve çizimlerine yansıtırmıştı.

na uygun bir son hazırlayarak 1894'te *The Yellow Book*'un bir sayısında yayımladı. Bu, birçok Avrupalının 1697'de Charles Perrault'nun (1628-1703) yayımladığı *Cendrillon* adlı masal sayesinde aşına olduğu, ancak geçirdiği değişimler sebebiyle Alman Jacob (1785-1863) ve Wilhelm (1786-1859) Grimm Kardeşler tarafından 19. yüzyılın ilk yarısında anlatılmış olan hikâyeye pek de benzemez hale gelmiş olan *Cinderella*'ydı. Beardsley, masala ünlü groteskliği ve acımasız eleştiri alışkanlığına uygun bir son yaratarak "Prinses Cinderella"nın Prens ile evlenmesinden sonra büyük üvey kız kardeşi "Arabella" tarafından zehirlenerek öldürül-

düğünü yazdı. Her ne kadar Grimm Kardeşler'in masalında kötü kardeşlerin isimleri telaffuz edilmemiş olsa da, Beardsley belki de iki sene sonra illüstrasyonlarını hazırladığı Pope'un şiiri *Bukleye Tecavüz*'ün saç kesilen ana karakteri Belinda'nın ilham kaynağı olan Arabella Fermor'dan (1696-1737) etkilenecek kız kardeşe bu adı vermişti. Ona göre ölümün nedeni, meşhur balo sırasında Cinderella'nın dans ederken giydiği ve kaybolduktan sonra asla bulunamayan camdan ayakkabılarının Arabella tarafından toza dönüştürülerek Cinderella'ya yedirilmesi idi.³⁷ İncelik/narinlik/kıvrılganlık sembolü olan bu son derece feminen ikonik objelerin Beardsley

Kitagawa Utamaro, A Gisha'nın Odasında Bir Geyya (1800-1806), tahta baskı,

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Brooklyn_Museum_-_32xKayuikomachi22_A_Gisha_in_her_Room_from_Tuluba_gusa_Narakomachi_-_Kitagawa_Utamaro.jpg?uselang=tr

tarafından tuz buz edilmesi hem masala trajik, şok eden ve kabul etmek yerine sorgulayan bir yeni son sunuyor, hem de toplumda kadınlıkla iç içe geçip özdeşleşmiş bir günlük hayat objesini tamamıyla yok ediyordu.

Walter Crane, The Renaissance of Venus (1877).

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Walter_Crane_-_The_Renaissance_of_Venus_\(1877\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Walter_Crane_-_The_Renaissance_of_Venus_(1877).jpg)

**Aubrey
Beardsley,
The Slipper
of Cinderella
(1894).**

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cinderella_Beardsley.jpg

**Aubrey
Beardsley,
Çocuk Kitapları
Posteri (1894),
Victoria ve
Albert Müzesi,
Londra.**

<https://collections.vam.ac.uk/item/O695318/publisher-childrens-books-poster-beardsley-aubrey-vicent/>

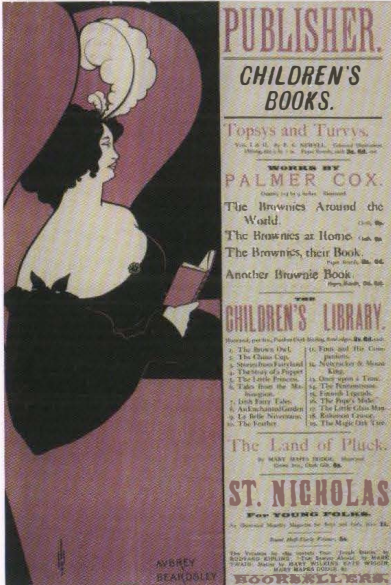
Beardsley'in renkli illüstrasyonundaki Cinderella'sı, bilinen Grimm karakterinin aksine, üzerinde yıldız işlemleri olan mavi ipekten bir elbise yerine omuzları açık kıpkırmızı bir

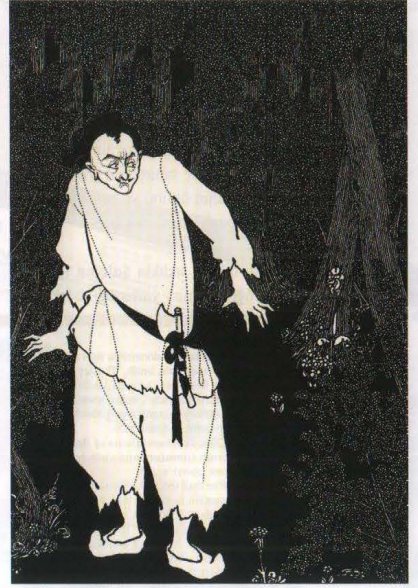
elbise giymiştir. Elbisenin üzerindeki siyah önlüğe kırmızı güller işlenmiştir ve eteklerin ortasında abartılı büyük siyah kurdeleler vardır. Cinderella, preraffaellist kadınlarınkini andıran –ama tepesine devasa bir beyaz kuştüyü iliştirdiği– bakır kızılı saçlarını Viktoryen kadınlar gibi topuz yapmak yerine omuzlarına salmış, tam olarak neresi olduğu anlaşılmayan kör bir noktaya belli belirsiz bir ofkeyle/şüpheyle bakmaktadır. En önemli ayrıntı, Cinderella'nın eteklerinin dönemin kadınlarının hiç de alışık olmadığı kadar kısa olmasıdır. Beardsley'in masal kahramanının dizlerinin hemen altında biten eteklerini hem dönemin alışkanlıklarına karşı çıkmak, hem de Cinderella'nın topuklu cam ayakkabılarını giymediğini vurgulamak için özellikle kısa tuttuğu aşıkardır. Herkesin bildiği, rahatlıkla tahayyül ettiği ve kendisini tanımlayan o kırılın ayakkabıların yerine Cinderella artık düz, renksiz ve narınlık ya da zarafetini vurgulamayan, cinsiyetsiz, herhangi bir sosyal sınıfa ait olmayan, neredeyse görülmeyen pabuçlar giymektedir. Illüstrasyondaki kadın etrafında in-

sanların pervane olduğu bir prenses olmaktan çok; bir bahçede tek başına birilerinin –küçük bir ihtimalle, cam ayakkabılarının– geri dönmesini bekleyen yalnız ve bağımsız bir kadın haline gelmiştir.

Aynı yıl benzer bir renkli litografi Beardsley, T. Fischer Umwin Yayınevi'nin yayımladığı çocuk kitaplarının reklamı için hazırlanmış olan bir poster için de kullandı. Bu efemeral kaynaktan tasvir ettiği kadın, Cinderella misali özgür bıraktığı ama daha kısa olan saçlarının üzerinde devasa beyaz bir süs taşıyan, siyah saçlı ve siyah elbiseli, elindeki kitabı okurken idrak ve/veya tahayyül etkilerinden etkilenerek düşüncelere dalmış olduğu izlenimi veren yalnız bir kadındır. Cinderella gibi açık bıraktığı omuzlarının yanında aynı onun eteğindeki gibi siyah kurdeleler taşımaktadır ama bu defa sadece oturduğu koltuk, dudakları ve kendisini düşüncelere gark eden kitabı kırmızıdır. Bu illüstrasyonun Kanadalı yazar Palmer Cox'un (1840-1924) peri benzeri doğaüstü yaratıklardan bahsettiği *The Brownies* serisi gibi çocuk kitaplarının satışlarının artmasında ne derece etkili olduğu tartışılır bir konu olsa da, Beardsley'in hiç hazetmediği Viktorya dönemi kadınına farklı bir seçenek olarak sunduğu yalnız, bağımsız ve düşünen, karar veren, bir fikre sahip olan kadın imgesi için çok isabetli bir örnek teşkil ettiği su götürmez bir gerçektir.

Beardsley'in, Çöküş/Dekadans akımı sanatçı ve yazarlarının eserlerini basmakla ünlü olan ve beraber *The Savoy* dergisini çıkardığı Londralı yayıncı Leonard Smithers'in (1861-1907) yayımlanmayan ama kendisinin "harikulade" olacağını düşündüğü *Forty Thieves* (Kırk Haramiler) başlıklı kitabı için 1897'de bir kapak tasarımı hazırladı. Beyaz guaj boya ve siyah mürekkeple yaptığı Ali Baba, artık adıyla özdeşleşmiş olan siyah beyaz illüstrasyonların tüm özelliklerini en etkileyici biçimde göstermesinin yanı sıra, Doğru ilişkin algısını/fikirlerini cinsiyet tanımına yansıttığı çarpıcı bir örnektir.

masal karakterinin hazinayı keşfediş zengin olmasından önceki sıradanlığını, normalliğini ve biraz da özgüven eksikliğini betimlemek istiyordu.

Aubrey Beardsley, Ali Baba kapak tasarımı (1897) (solda).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ali_Baba.jpg

Ali Baba in the Woods (1897) (üstte).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ali_Baba_in_the_Wood.jpg

Herkesin "Açıl susam, açıl" sözcükle-riyle açılan hazine dolu mağarayla özdeşleştirmiş olduğu Ali Baba ve Kırk Haramiler, Fransız oryantalist Antoine Galland'ın (1646-1715) 1704'ten 1717'ye kadar yayımlanan *Birbir Gece Masalları*'na eklediği ve aslen Halep'te dinlemiş olduğunu iddia ettiği bir hikâyedir. 19. yüzyılın bazı popüler çocuk kitabı illüstrasyonlarında rastlanan maskülen/maço Ortadoğulu stereotip yerine, Japon sanatından aldığı etkiyi doğrudan kâğıda geçirdiği çiziminde Beardsley, aşırı oburluğu ve ağzölü- lülüğü neticesinde bir insandan bir et yığına dönüşen, şişman ve bu kötü huyunu kanıtlarcasına cinsiyet- siz gövdesinde sayısız mücevher ve aksesuar taşıyan bir Ali Baba tasvir etmiştir. Ali Baba'nın erkek olabile- ceğini ima eden iki ayrıntı, kadınsı küçük ağzının üzerinde taşıdığı ince- cik bıyık ve kemerli burnudur; yarı kapalı gözlerinin üzerinde itinayla şekillendirilmişesine duran kavıslı kaşları ve sağ elinin yüzüklerle dolu parmaklarının ucunda özellikle vur- gulanmış olan sivri tırnakları ise tas-

virı kadınsı kılan detaylar olarak kar- şımıza çıkar. Ali Baba değerli taşlarla bezeli, Doğu'nun sembollerinden biri olan türbanla başını sıkıca kapa- mıştır ve güvenilirliği daha edersesine —belki zenginliğini daha fazla gözler önüne sermek için daha fazla mücevher, belki de düşmanına savuracağı bir hançer tuttuğu— sol elini bilerek kurnazca arkasında sak- lamaktadır.

Beardsley'in kitap için hazırladığı ikinci illüstrasyon ise Ali Baba'yı —*Bukleye Tecavüz*'deki çizimlerine benzer şekilde— iğneyle nakşeder- mişçesine çizdiği bir arka planın, ormanın ortasında tasvir eder. Ali Baba bu çizimde yine yalnızdır ama kapaktaki hali ve duruşunun tersine zayıf, ürkek ve tetiktedir. Çok da bel- lirsiz olmayan fiziksel özellikleri dı- şında, üzerinde sivri burunlu ayakka- bıları hariç kendisini Doğulu olarak eikelleleyecek herhangi bir sembol taşımamaktadır; belindeki baltasıyla herhangi bir ormanda rastlanılabi- cek herhangi bir adamdır bu resim- de. Belli ki sanatçı bu illüstrasyonla

Beardsley bu çizimin tam zıttı olarak hazırlamış olduğu Ali Baba kapak il- lüstrasyonu ile hem 20. yüzyılın ilk on senesi boyunca etkili olacak Art Nouveau akımının temel özellikle- rini gözler önüne serdi, hem de ırk ve cinsiyet bağlamında 19. yüzyıl sonunda Batı'nın Doğu'ya yaklaşı- mı hakkında bir dizi ipucu sundu. Ali Baba'nın bahsi geçen bu cinsi- yetsiz/akışkan cinsiyetli stereotipik Ortadoğulu tanımı, ilerleyen zaman içinde yalnızca Avrupa'da değil, Yeni Dünya'da da etkili ve geçerli oldu ve özellikle erkek dönem 20. yüzyıl tüketici kültüründe önemli bir yer tutan reklamlardaki grafik sanatı ça- lışmalarında kendini gösterdi.

Ali Baba kapak tasarımını hazırla- maya başlamadan önce sağ akciğe- rini tamamen sarmış olan tüberkü- loz 1898 yılında, yirmi altıncı yaşını doldurmasına az bir süre kalmışken Beardsley'i hayattan kopardı. Ölme- den önce Katolik mezhebinin seçen sanatçı, en iyi bildiği yolla tövbe etmek istemesine, yayınevi sahibi

arkadaşı Smithers'tan *Lysistrata* için hazırlanmış olduğu tüm illüstrasyonlarla birlikte diğer "kötü çizimleri" de kendisinin sonra yok etmesini istedi. Ancak Smithers bu isteğe asla uymadı; Beardsley'in ölümünden sonra çoğalttığı kopyaları satmaya ve böylelikle sanatının grotesk başkaldırısının ününü ve sarsan etkisini sürdürmeye devam etti.

İsmi bugün sıklıkla *Salomé* için yarattığı kadının yansıttığı başkaldırı

ve eleştiri dolu grotesk ve erotik çizimlerle özdeşleşmiş olsa da aslında kısıcak hayatına farklı sanatsal eğilimler ve devinimler sığdırmış ve yaşadığı döneme dair hoşnutsuzluk ve itirazlarını farklı eserlerinde bire bir yansıtmayı hedeflemiş bir sanatçıdır Beardsley. Bu sebepten olsa gerek, 19. yüzyıl süresince birçok sanatçı tarafından itinayla yapılmış renkli tasvirler yoluyla günlük hayatın içinde kendilerine daha sağlam yerler edinmeye başlamış olan masal kah-

ramanları bile bu başkaldırından paylarına düşeni almıştır. Hep kendine göre tanımladığı güzelliğin peşinde koşmuş olan Beardsley'in beğenmeyen, burun büken, sorgulayan ve yeniden yaratan groteskliği içinde değişmiş, başkaldırısı (belki de gelişmiş) ve –toplumda hâkim olan Viktorya dönemi genel bakış açısına göre– oldukça tuhaflaşmışlardır.

BAHAR GÜRSSEL
ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

- 1 Çoklu/Dekadans dönemiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Erin Smith, "The Art of Aubrey Beardsley: A Fine de Siècle Critique of Victorian Society", <http://www.loyno.edu/history/journal/1992-3/smith-e.htm>. Erişim tarihi: 12 Aralık 2016.
- 2 Gali Ofek, *Representations of Hair in Victorian Literature and Culture* (Surrey: Ashgate, 2009), s. 238.
- 3 Gali Marshall (ed.), *The Cambridge Companion to the Fin de Siècle* (Cambridge: Cambridge UP, 2007), s. 143, 148.
- 4 Ayrıntılı bilgi için bkz. "The Aesthetic Movement", <http://www.theartstory.org/movement-aesthetic-art.htm>. Erişim tarihi: 9 Ocak 2017.
- 5 Ayrıntılı bilgi için bkz. "Art Nouveau", <http://www.theartstory.org/movement-art-nouveau.htm>. Erişim tarihi: 9 Ocak 2017.
- 6 Patrick Bade ve Victoria Charles, *Alphonse Mucha* (New York: Parkstone Press International, 2013), s. 13. Art Nouveau ve Mucha hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Viktor Arwas, *Alphonse Mucha: The Spirit of Art Nouveau* (US: Art Services International, 1998); David M.H. Korn (ed.), *The Art Nouveau Style Book of Alphonse Mucha* (Mimola, NY: Dover Publications, 1986) ve Jiri Mucha, *Alphonse Mucha: The Master of Art Nouveau* (New York: St. Martin's Press, 1974).
- 7 Beardsley ve Wagner'in 19. yüzyıl sonu Britanya kültürü üzerindeki etkisi hakkında yazılmış olan bir kitap da mevcuttur: Emma Sutton, *Aubrey Beardsley and British Wagnerism in the 1890s* (Oxford: Oxford UP, 2002).
- 8 Beardsley'in hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Simon Wilson, "Beardsley, Aubrey (Viscount)", *Oxford Art Online*, <http://www.oxfordartonline.com.library.mcu.edu.tr/subscriber/article/grove/art/T0071097>. Erişim tarihi: 22 Aralık 2016.
- 9 David Colvin, *Aubrey Beardsley: A Slave to Beauty* (New York: Welcome Rain, 1998) Sanatçı hakkında şu ana kadar yazılmış en kapsamlı ve detaylı biyografi ise Matthew Sturgis'in *Aubrey Beardsley: A Biography* (The Overlook Press, 1999) adlı kitabıdır.
- 10 Chris Snodgrass in *Aubrey Beardsley: Dandy of the Grotesque* (Oxford: Oxford UP, 1995) adlı kitabı, Beardsley'in sanatının 19. yüzyıl sonu Viktoryen kültüre doğrudan alakalı olduğunu vurgulamakla, Dandiyizm kavramı kapsamında, Osmanlı'nın son dönemdeki tiyatrosu ile ilgili tartışmaları olarak ele alıyor. Türkiye'de yazılmış bir yüksek lisans tezi de vardır: Züleyha Çubuk, "Batı Uyarıcısının Modern Kahraman Kültürü Olarak Dandy ve 1839-1923 Dönem Türk Tiyatrosunda Dandy'nin İzleni", yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2002. "Dandiyizm" "zuppelik" kelimesiyle Türkiye'de yaygınlaştırmış terici emiş olan Şafak Horzum'un da konuyla alakalı bir makalesi bulunmaktadır: "Decadence of Victorian Masculinity, or Dandyism in Oscar Wilde's Lady Windermere's Fan", *Haçettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 33/1 (2016): 73-86. Türkçe çevirisi için aynı kelimenin kullanıldığı bir başka makale daha mevcuttur: Antoine Defeyt, "Masculine Plural and Singularity Masculine: Oscar Wilde, Charles Baudelaire and Jules Barbey d'Aurevilly: Three Dandies Seen Through the Prism of the Masculinity of the Nineteenth Century", *Erkislikler: Kimlik ve Kültür Dergisi* (2016): 180-194.
- 11 Alexander Sürgis, Rupert Christensen, Lois Oliver ve Michael Wilson, *Rebels and Martyrs: The Image of the Artist in the Nineteenth Century* (London: National Gallery Company, 2006), s. 119.
- 12 Akr, s. 134.
- 13 Beardsley tarafından hazırlanmış fakat basılmadan önce sansüre takılmak olan *Salomé*'nin ilk baskısına ait illüstrasyonlara British Library'nin sayısal koleksiyonunda ulaşmak mümkündür: <http://www.bl.uk/collection-items/first-edition-of-oscar-wildes-salome>. Erişim tarihi: 10 Aralık 2016.
- 14 Helenistik dönem İskenderiye'de Chrysis ve Demetrios arasındaki aşk anlatan *Aphrodite*, baştan yazılmış 10. yüzyıl e. b. n. kopyası sayesinde Louis'in döneminin en çok satılan yazarı olmasını sağlamıştır. Wilde tutuklandığında yanında taşıdığı kitabın *Aphrodite* olduğuna ilgili yanlış kanıya dair ayrıntılı bilgi için bkz. Sabine Duran, *The Culture of Yellow: Or, The Visual Politics of Late Modernity* (New York/London: Bloomsbury, 2013), s. 52-54; Jenny Higgins, "French Poetry and Prose in Fin-de-Siècle England: How Women Translators Broke New Ground", Gillian E. Dow, ed., *Translators, Interpreters, Mediators: Women Writers, 1700-1900* (Bern: Peter Lang, 2007), s. 237; H. Montgomery Hyde, *The Trials of Oscar Wilde* (New York: Dover Publications, Inc., 1973), s. 154.
- 15 Stephan Tschudi Madsen ve Ragnar Christophersen, *The Art Nouveau Style: A Comprehensive Guide with 264 Illustrations* (New York: Dover Publications, Inc., 2002), s. 236.
- 16 Ayrıntılı bilgi için bkz. Maria Popova, "How Aubrey Beardsley's Visionary Illustrations for Oscar Wilde's 'Salomé' Subverted Victorian Gender Norms and Revolutionized Graphic Arts", <http://www.brainpickings.org/2016/01/25/aubrey-beardsley-oscar-wilde-salome/> ve Erin Smith, "The Art of Aubrey Beardsley", Erişim tarihi: 19 Aralık 2016.
- 17 Joan Navarre, *The Publishing History of Aubrey Beardsley's Compositions for Oscar Wilde's Salomé* (Dissertation.com, 1999), s. 99.
- 18 "Aubrey Beardsley & Le Mort d'Arthur", <http://www.swanngalleries.com/news/2006/09/aubrey-beardsley-le-mort-darthur/>. Erişim tarihi: 22 Aralık 2016.
- 19 Paragrafı adlı geçen tüm sanatçılar ve Beardsley hakkında bilgi için, Julie Flygare, "Aubrey Beardsley, The Pre-Raphaelites, and Victorian Culture", *The Victorian Web: Literature, History & Culture in the Age of Victoria*, <http://www.victorianweb.org/art/illustration/beardsley/flygare.html>. Erişim tarihi: 14 Aralık 2016.
- 20 Heseth Pearson, *The Man Who Was* (Cornwall: House of Stratus, 2013).
- 21 Colette Colligan, *The Traffic in Obscenity* (from Byron to Beardsley: Sexuality and Exoticism in Nineteenth Century Print Culture) (New York: Palgrave Macmillan, 2006), s. 130.
- 22 19. yüzyıl ilk aylarında Shiga'da (Japonya) bulunan Modern Sanat Müzesi'nde bu konuyla alakalı bir sergi düzenlenmiştir. Erişim tarihi: 19 Aralık 2016.
- 23 Bernd Grove, *Desco*, 1834-1917 (Köln/London: Taschen, 2000), s. 61.
- 24 Snodgrass, *Aubrey Beardsley: Dandy of the Grotesque*, s. 122.
- 25 Lawrence Gowing (ed.), *The Encyclopedia of Visual Art*, 6. cilt (New Jersey: Prentice-Hall, 1983), s. 43.
- 26 Phillips Payson O'Brien (ed.), *The Anglo-Japanese Alliance, 1902-1922* (London/New York: Routledge Curzon, 2004), s. 219.
- 27 Edo (Tokugawa) dönemi boyunca, 1600 ve 1900 yıllarında arasında Japon sanatçıları tarafından üretilmiş olan ve 20. yüzyılın büyük bir kısmında Japonya'da yasaklanan tahta baskı erotik resimler.
- 28 Anna Gruetner Robins, "Demystifying Aubrey Beardsley", *Art History* 22/3 (1999): 442; Linda Gerner Zatl, *Beardsley, Japonizm ve the Perversion of the Victorian Ideal* (Cambridge: Cambridge UP, 1997) adlı kitabında konuyla ilgili ayrıntılı bir bilgi sunmaktadır.
- 29 Samuel Lyndon Gladden, *Shelley's Textual Seductions: Plotting Utopia in the Erotic and Political World* (London/New York: Routledge, 2002), s. 311.
- 30 Anthony Powell, *Under Review: Further Writings on Writers, 1946-1990* (Chicago: The University of Chicago Press, 1991), s. 47-48.
- 31 "Heint de Toulouse-Lautrec, 1864-1901", http://www.mcmuseum.org/taut/hd/taut/hd_laot.htm. Erişim tarihi: 9 Ocak 2017.
- 32 Haldane MacCall, *Aubrey Beardsley: The Man and His Work* (London: John Lane the Bodley Head, 1928), s. 3.
- 33 Rodney K. Engen, *Kate Greenaway: A Biography* (London: MacDonald Futur Publishers, 1981), s. 181.
- 34 Marilyn S. Olson, "The Russian and the Mutual Influences of Children's Literature and the Avant-Garde", ed. Elina Drucker ve Bettina Kümmeling-Melbauer, *Children's Literature and the Avant-Garde* (Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2015), s. 23.
- 35 Isabel Spencer, *Walter Crane* (London: Studio Vista, 1975), s. 180; Ayrica, Henry New, J.L. Duncan ve W.G. Good (ed.), *The Letters of Aubrey Beardsley* (Rutherford, Madison/Teaneck: Fairleigh Dickinson University Press, 1970), s. 72.
- 36 Rodney K. Engen (ed.), *Walter Crane as a Book Illustrator* (Wiley-Academy, 1975), s. 9.
- 37 Milly Heyd in *Aubrey Beardsley: Symbol Mask and Self-Irony* (New York: Peter Lang, 1986) adlı kitabından alıntı. Julie Flygare, "Aubrey Beardsley, the Pre-Raphaelites, and Victorian Culture", Erişim tarihi: 19 Aralık 2016.
- 38 Maas, *The Letters of Aubrey Beardsley*, s. 143.
- 39 Stephan Wolohojian (ed.), *A Private Passion, 19th-Century Paintings and Drawings from the Grenville L. Winthrop Collection*, Harvard University (New York: The Metropolitan Museum of Art, Yale UP, 2003), s. 336.

AJANS PRESS

Medyadaki Gözünüz

İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!

Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden **Ajans Press**, ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.

(0212) 370 11 00 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

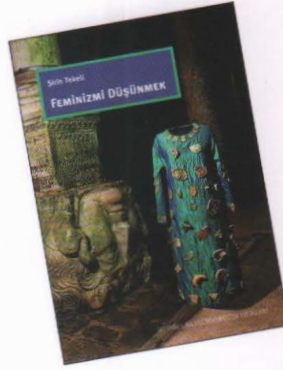
TEMEL İSKİT
DİPLOMASİNİN GÜCÜ
MODERN ORTADOĞU'NUN ŞEKİLLENMESİ
316 sayfa, ISBN: 978-605-399-472-5

Türk diplomasisinin tecrübeli isimlerinden Temel İskit, bu kitabında modern Ortadoğu'nun nasıl şekillendiğini Arap ayaklanmasından Sykes-Picot'a kadar uzanan tarihsel dönemin diplomasisini inceliyor. Kitabın sayfalarında Şerif Hüseyin'den Kral Faysal'a, Cemal Paşa'dan Lord Kitchener'e, Theodor Herzl'den Haim Weizmann'a, Mark Sykes'tan Georges Picot'ya, T.E Lawrence'den Gertrude Bell'e uzanan birçok siyasi ve askeri aktörün bu "şekillenme"deki rollerine geniş bir çerçeve içinde tanık olurken, günümüzde uzanan tarihsel zincirin halkalarını yakalamak da mümkün olacaktır.

CEMİL OKTAY
SİYASİ KÜLTÜR OKUMALARI
157 sayfa, ISBN: 978-605-399-466-4

Prof. Dr. Cemil Oktay bu kitabında, Siyasetname ve Adaletnamelerden başlayarak Osmanlı siyasi düşüncesi üzerine yorumlara; Tursun Bey'in siyaset tanımından Kanun-Esasi tahkiklerine, yargı bağımsızlığına, kuvvetler ayrılığına, aydınlar ve halk üzerine yapılmış denemelere kadar uzanan metinlerin tarih kökenlerine eğiliyor. Bunu yaparken de incelediği metinler arasında birbirine gönderme yaparak, siyasi kültür eksenli etrafında odaklanan gözlemleri ve ortak tespitleri eleştirel bir yöntemle yorumluyor.

ŞİRİN TEKELİ
FEMİNİZMİ DÜŞÜNMEK
519 sayfa, ISBN: 978-605-399-473-2

Yıllarını Türkiye'deki kadın sorununun çözümüne vermiş, feminist hareketin öncü isimlerinden Prof. Dr. Şirin Tekeli kitabında, kadın hareketinin 80'lerdeki eylem yıllarını, 90'lardaki örgütlenme aşamalarını, 2000'li yıllardaki kurumsallaşmasını yazıyla ele alıyor. Tüm bu dönemlerde aktivist olarak yeralan Tekeli, kitabın "eleştirel" bir gözle okunmasını isterken, kadınların kaderini değiştirmek için tek güç olan feminizmle dostça bir ilişki kurmamızı sağlıyor.

İÇİMİZDEKİ ŞİDDET
RUHSALDAN TOPLUMSALA ŞİDDET GÖRÜNGÜLERİ
DERLEYEN FULYA ALGIN TOKMAK
303 sayfa, ISBN: 978-605-399-471-8

İstanbul Psikanaliz Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Derneği (Psike İstanbul) tarafından düzenlenen "İçimizdeki Şiddet, İçinde Yaşadığımız Şiddet" başlıklı sempozyumdaki sunumların yazılı hale getirilmesi ile ortaya çıkan bu kitapta psikanalitik kuram ve uygulamalardan yola çıkarak şiddet ve ruhsalilik ilişkisi hakkında farklı tartışılan sanat, tarih ve güncel meseleler eşliğinde takip edeceksiniz.